

Ľubica Zubaľová, Kristína Drieniková

EKONOMIKA A OBCHODNÁ POLITIKA ROZVOJOVÝCH KRAJÍN – POSTAVENIE V MEDZINÁRODNOM OBCHODE, DLHOVÁ KRÍZA A VPLYV MIGRÁCIE

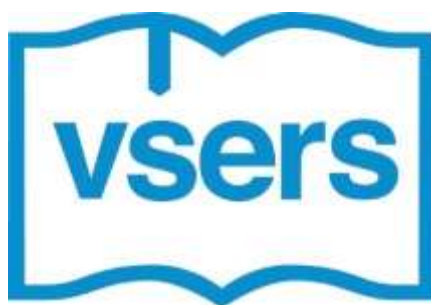
VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNIICH STUDIÍ

2022

**Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín –
postavenie v medzinárodnom obchode, dlhová kríza a
vplyv migrácie**

Ľubica Zubaľová
Kristína Drieniková

Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú.

České Budějovice

2022

Vědecká redakce VŠERS:

doc. JUDr. PhDr. Jiří BÍLÝ, CSc.; doc. Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D. (předseda);
RNDr. Růžena FEREBAUEROVÁ; PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.; doc. Ing. Marie
HESKOVÁ, CSc.; doc. Ing. Oldřich PEKÁREK, CSc.; PaedDr. Vladimír KRÍŽ;
doc. Ing. Ladislav SKOŘEPA, Ph.D.; doc. JUDr. Roman SVATOŠ, Ph.D.; doc.
Ing. Jaroslav SLEPECKÝ, Ph.D., MBA; doc. PhDr. Miroslav SAPIK, Ph.D.

Název: Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín – postavenie
v medzinárodnom obchode, dlhová kríza a vplyv migrácie

Autorky: Ing. Ľubica Zubaľová, PhD.
Ing. Kristína Drieniková, PhD.

Recenzenti: doc. Ing. Peter Knapik, PhD.
Ing. Barbora Družbacká, PhD.

Vydavateľ: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, z. ú.
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice, www.vsiers.cz

Text neprešiel jazykovou úpravou. Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedajú
autorky publikácie.

Publikácia je súčasťou riešenia vedeckovýskumných projektov VEGA
1/0777/2020 *Čínska hodvábna cesta (Belt and Road Initiative) - príležitosť alebo
riziko pre konkurencieschopnosť exportu EÚ a SR?* a VEGA 1/0039/2020
*Význam Eurázijskej hospodárskej únie pre formovanie obchodných stratégií EÚ
(s implikáciami pre SR).*

Schválené pedagogickou a edičnou komisiou Ekonomickej univerzity
v Bratislave v edičnom programe na rok 2022 ako učebnica.

ISBN 978-80-7556-122-0

OBSAH

Úvod	6
1 POSTAVENIE ROZVOJOVÝCH KRAJÍN V MEDZINÁRODNOM OBCHODE	8
1.1 Postavenie najmenej rozvinutých krajín v medzinárodnom obchode	19
1.2 Novoundustrializované krajiny juhovýchodnej Ázie a ich postavenie v medzinárodnom obchode	23
1.3 Podpora zapojenia rozvojových krajín do medzinárodného obchodu	34
1.3.1 Všeobecný systém preferencií.....	35
1.3.2 Hnutie, resp. systém FAIR TRADE.....	43
2 VPLYV MIGRÁCIE NA EKONOMICKÉ NAPREDOVANIE ROZVOJOVÝCH KRAJÍN.....	50
2.1 Základné pojmy	50
2.2 Základné motívy pre migráciu	55
2.3 Negatívne dôsledky migrácie na rozvojové krajiny	57
2.3.1 Brain-drain / odliv mozgov.....	57
2.3.2 Iné dôsledky a riziká.....	57
2.4 Prínosy migrácie pre rozvojové krajiny	59
2.4.1 Remitencie	59
2.5 Migrácia z rozvojových krajín a možnosti zahraničnoobchodnej politiky.....	65
2.5.1 Migrácia a zahraničnoobchodná politika EÚ	68
3 DLHOVÁ KRÍZA ROZVOJOVÝCH KRAJÍN	74
3.1 Základné pojmy	74
3.2 Príčiny zadlženosti rozvojových krajín	76
3.3 Etapy zadlženosti rozvojových krajín	77
3.3.1 Dlhová kríza v rokoch 1970 – 1989	78
3.3.2 Dlhová kríza v rokoch 1990 – 2000	81
3.3.3 Dlhová kríza 2001 – 2009.....	83
3.3.4 Dlhová kríza po roku 2009	83

3.4	Riešenia na oddženie rozvojových krajín.....	88
3.4.1	Kapitalizačné a konverzné operácie.....	88
3.4.2	Ostatné riešenia na oddženie rozvojových krajín	90
3.4.3	Iniciatívy na oddženie rozvojových krajín	90
3.5	Prípadová štúdia Srí Lanka.....	96
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY		104
Kapitola 1.....		104
Kapitola 2.....		109
Kapitola 3.....		114

ÚVOD

Téma rozvojových krajín, ich ekonomického napredovania, postavenia vo svetovom hospodárstve a zapojenia do medzinárodného obchodu je stále vysoko aktuálna. Táto rozmanitá skupina štátov zaujíma čoraz výraznejšie postavenie v medzinárodných hospodárskych aj politických vzťahoch a ich podiel na medzinárodnom obchode už desaťročia rastie.

Učebnica *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín – postavenie v medzinárodnom obchode, dlhová kríza a vplyv migrácie* je pokračovaním, resp. nadväzuje na učebnicu *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín* oboch autoriek a spoluautorky doc. Puškárovej. Takisto sa zaoberá vybranými čiastkovými otázkami v súlade s problematikou vyučovanou na rovnomennom predmete, tentokrát v zameraní na tri kľúčové témy.

Prvá kapitola poskytuje ucelený prehľad postavenia rozvojových krajín v medzinárodnom obchode. Zameriava sa na vývoj ich zapojenia do medzinárodného obchodu, poukazuje na posilnenú pozíciu rozvojových krajín z pohľadu rozvoja obchodných vzťahov medzi nimi navzájom (*South-South*), postavenia skupiny najmenej rozvinutých krajín v medzinárodnom obchode, ako aj pozíciu novoindustrializovaných krajín. Z hľadiska vývoja vo svetovom hospodárstve sleduje aj na vplyv pandémie COVID-19 na postavenie rozvojových krajín v medzinárodnom obchode. Kapitola skúma aj iniciatívy na podporu zapojenia týchto krajín do medzinárodného obchodu – z hľadiska preferenčného režimu v podobe Všeobecného systému preferencií, ako aj z pohľadu Fair Trade.

Druhá kapitola učebnice pojednáva o vplyve fenoménu migrácie na hospodárske napredovanie rozvojových krajín. Definuje základné pojmy súvisiace s problematikou migrácie a podrobne analyzuje negatívne dôsledky migrácie pre rozvojové krajiny, napríklad z pohľadu úniku mozgov. Zároveň skúma aj pozitívne vplyvy súvisiace s migráciou najmä z pohľadu remitencií – ich vývoj, smerovanie a najväčších príjemcov. V poslednej časti sa kapitola sústreďuje na možnosti riešenia migrácie v oblasti zahraničnoobchodnej politiky, pričom sa sústreďuje najmä na zahraničnoobchodnú politiku EÚ v súvislosti s migráciou z rozvojových krajín.

Tretia kapitola skúma problematiku dlhovej krízy. Rovnako sa v úvode venuje základným pojmom súvisiacim s dlhovou krízou a problémom zadlženosti. V ďalších častiach analyzuje príčiny zadlženosti rozvojových krajín a podrobne skúma vývoj zadlženosti rozvojových krajín v členení na štyri hlavné etapy. Autorky sa podrobne venovali aj jednotlivým možnostiam riešenia oddlženia rozvojových krajín. Záver tretej kapitoly obsahuje prípadovú štúdiu – dlhovou krízou na príklade Srí Lanky.

Jednotlivé kapitoly učebnice sú ukončené otázkami a témami na diskusiu a majú podnietiť hlbšie preniknutie do problematiky zo strany čitateľa, prípadne na prácu na vyučovaní.

Publikácia je určená čitateľom z akademickej či praktickej sféry zaujímajúcich sa o problematiku rozvojových krajín, predovšetkým však študentom medzinárodného podnikania.

Publikácia je výstupom riešenia problematiky v rámci projektu VEGA 1/0777/2020 *Čínska hodvábna cesta (Belt and Road Initiative) - príležitosť alebo riziko pre konkurencieschopnosť exportu EÚ a SR?* a VEGA 1/0039/2020 *Význam Eurázijskej hospodárskej únie pre formovanie obchodných stratégií EÚ (s implikáciami pre SR).*

Autorky si touto cestou dovoľujú vyjadriť svoje úprimné poďakovanie recenzentom doc. Ing. Petrovi Knapikovi, PhD. a Ing. Barbore Družbackej, PhD. za ich cenné pripomienky a rady, ktoré prispeli k skvalitneniu predkladaného textu.

1 POSTAVENIE ROZVOJOVÝCH KRAJÍN V MEDZINÁRODNOM OBCHODE

Za posledné štyri desaťročia prešli rozvojové krajiny reštrukturalizáciou, reformou hospodárstiev smerom k otvoreniu sa medzinárodnému obchodu a tokom kapitálu, čím sa začlenili do dynamiky globálnej ekonomiky prostredníctvom implementácie obchodných stratégií rastu vedených zahraničným obchodom. Výsledky však neboli vo všetkých krajinách homogénne. Niektoré krajiny dosiahli vysokú a trvalú mieru hospodárskeho rastu, zlepšili životnú úroveň a znížili úroveň chudoby, no iné, napríklad krajiny Latinskej Ameriky, vykazovali relatívne nízke miery hospodárskeho rastu (Carrasco, Tovar-García, 2020).

V priebehu 60. a 70. rokov 20. storočia sa rozvojové krajiny snažili znižovať podiel importu na HDP, a to prostredníctvom presadzovanej politiky substitúcie importu v priemysle, resp. industrializáciou substituujúcou dovoz (ISI – *Import Substitution Industrialization*). V prípade efektívneho rozvoja domáceho priemyslu a výroby sa môže stať východiskom pre proexportnú stratégiu. V 80. rokoch došlo k zmenám v štruktúre medzinárodného obchodu – spomalenie obchodu s ropou a ďalšími surovinami (zvrat v relácii ponuky, dopytu a cien), rast neoprotekcionizmu¹, zadlženie mnohých krajín, rýchly postup „intelektualizácie“² medzinárodného obchodu. Oproti predchádzajúcemu obdobiu, keď tempá exportu dosahovali vysoké hodnoty, došlo počas 80. rokov k zníženiu exportu rozvojových krajín (export zaznamenal záporné tempá rastu) z hľadiska fyzického objemu exportu, no najmä v súvislosti s prudkým poklesom cien ropy a ďalších komodít. Exportéri ropy čelili nielen poklesu hodnoty exportu ropy, ale aj poklesu jeho fyzického objemu. Priaznivejšiu situáciu mali exportéri spracovateľského priemyslu – predovšetkým Singapur, Hongkong, Taiwan či krajiny Latinskej Ameriky (spolu tvorili až štyri pätiny spracovateľského vývozu) (Gaval'ová, Baumgartner, 2014).

¹ **Neoprotekcionizmus** predstavuje tendenciu krajín obmedzovať dovoz prostredníctvom nanovo navrhnutých obchodných bariér, a to napríklad v mene životného prostredia, zdravotných noriem, nadmerných antidumpingových ciel a pod. Pojem neoprotekcionizmus alebo nový protekcionizmus naznačuje, že krajiny prijímajú protekcionistické opatrenia v novom formáte prostredníctvom skrytých politík (Indian Economy, 2017).

² **Intelektualizácia medzinárodného obchodu** znamená posun od obchodu s hmotným tovarom k obchodu s vedecko-technickými poznatkami. Ťažisko v oblasti hmotných tovarov sa presúva k vedecky náročným produktom. Podľa Ochotnického a Kisel'ákovej (2019) intelektualizácia podnikania súvisí s rastom významu tvorivej práce v podnikaní. Najmä v rozvinutých ekonomikách sa štrukturálne zmeny sústreďujú na terciárny (služby) a kvartárny sektor (veda, výskum, riadenie, školstvo, zdravotníctvo).

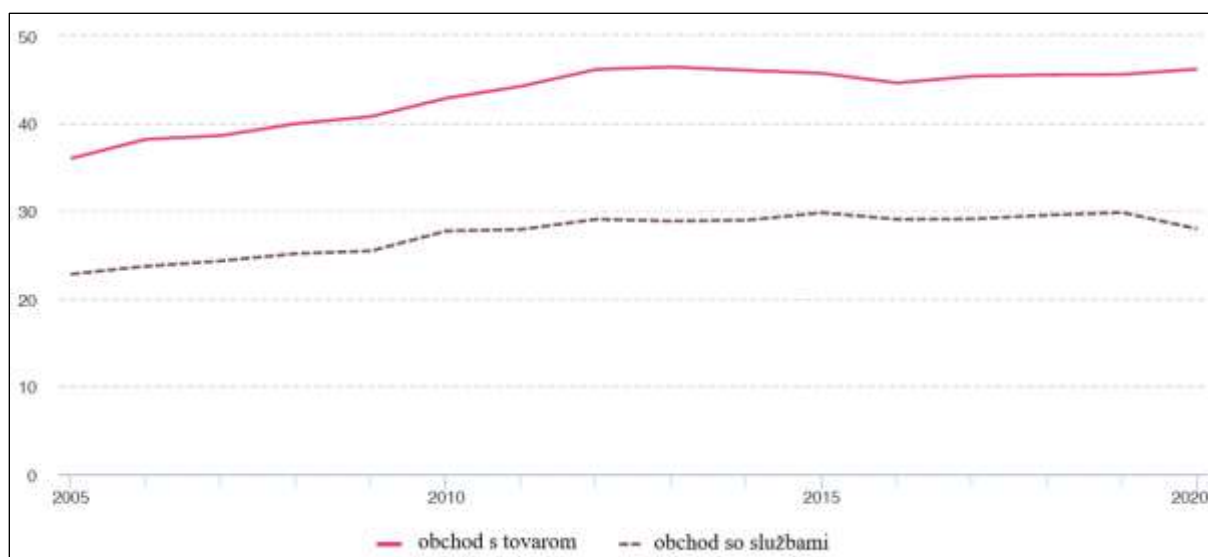
Industrializácia substituujúca dovoz (ISI) je program priemyselného rozvoja založený na ochrane miestnych novovzniknutých (infantilných) priemyselných odvetví prostredníctvom ochranných ciel, dovozných kvót, kontrol výmenných kurzov, špeciálnych preferenčných licencií na dovoz kapitálových tovarov, dotovaných pôžičiek miestnym novovzniknutým odvetviam a pod. (Ogujiuba et al., 2011). Je to politika založená na myšlienke, že ochrana pred dovozom vyrobeného tovaru môže pomôcť ekonomike zvýšením dopytu po domácim tovare (Irwin, 2020).³

Od 80. rokov 20. storočia sa stratégie nahrádzania dovozu v rozvojových krajinách postupne zmenili na politiku liberalizácie trhu (Carrasco, Tovar-García, 2020). V 90. rokoch zaznamenával zahraničný obchod rozvojových krajín vyššie prírastky rastu ako vo vyspelých ekonomikách, priemerné tempo rastu dovozu do rozvojových krajín za toto desaťročie dosiahlo 5,6 % a tempo rastu exportu rozvojových krajín bolo na úrovni 5,1 %. Spomalenie tempa rastu exportu a importu nastalo koncom tohto desaťročia v dôsledku finančnej krízy v juhovýchodnej Ázii. Podiel rozvojových krajín na svetovom obchode na začiatku 90. rokov dosiahol 23 %, v ďalšom období sa postupne zvyšoval, v roku 2000 sa pohyboval už na úrovni 30 %. Tempo exportu aj importu dokonca v nasledujúcom desaťročí dosahovalo dvojciferné hodnoty. Rýchlejší rast importu v určitých obdobiach však negatívne ovplyvňoval obchodnú bilanciu a mnohým rozvojovým krajinám spôsoboval hospodárske problémy (Gavaľová, Baumgartner, 2014).

Podiel rozvojových krajín na svetovom exporte v roku 2000 bol 29,7 %, do roku 2012 vzrástol na 42,2 % a odvtedy sa ustálil a pohybuje sa zhruba na tejto úrovni. Za rok 2019 podiel rozvojových krajín na svetovom exporte dosiahol 41,5 %. Graf 1.1 bližšie uvádza vývoj podielu rozvojových krajín na svetovom exporte tovarov a svetovom exporte služieb. Práve podiel rozvojových krajín na svetovom obchode so službami zaznamenal pokles z 30 % v roku 2019 na 28 % v roku 2020 – v súvislosti s pandemickým vývojom vo svetovom hospodárstve. Až 40 % obchodu so službami v rámci rozvojového sveta tvorí Čína, India a Singapur.⁴

³ Problematika ISI je podrobne vysvetlená v kapitole 1.3 Teórie závislosti v učebnici Zubaľová, L., Drieniková, K., & Puškárová, P. (2022). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín*. Praha: Leges, 2022. 188 s.

⁴ Rozvojový región Ázie a Oceánie v roku 2019 zaznamenal najvyšší regionálny podiel na svetovom exporte služieb - viac ako 24 %.

Graf 1.1 Podiel rozvojových krajín na svetovom exporte tovarov a služieb (v %)

Zdroj: UNCTAD, 2021b.

V roku 2019 sa rozvojové (vrátane tzv. tranzitívnych či transformujúcich sa ekonomík) aj rozvinuté trhové ekonomiky podieľali takmer rovnako na globálnom exporte (9,1 bil. USD a 9,9 bil. USD).⁵ Rozvojové krajiny v roku 2019 tvorili viac ako 40 % svetového exportu a svetového dovozu. Podiel najmenej rozvinutých krajín (*Least Developed Countries* – LDC) na svetovom exporte tvoril iba 1,01 % svetového exportu s tovarom (190 mld. USD) a 1,4 % dovozu tovaru. Z hľadiska obchodnej bilancie možno konštatovať, že na rozdiel od vyspelých krajín, rozvojové a tranzitívne ekonomiky dosahovali aktívne saldo, a to aj za predchádzajúce obdobie (UNCTAD, 2020). Bližšie údaje o obchode s tovarom za rok 2019 poskytuje tabuľka 1.1.

⁵ Poznámka: v štatistickej správe Konferencie OSN pre obchod a rozvoj (UNCTAD) *Handbook of Statistics* za rok 2021 už došlo k zmene rozdelenia krajín – tzv. tranzitívne ekonomiky ako pojem vypadol a skupina rozvojových krajín tak bola o niektoré z nich rozšírená (okrem Ruskej federácie, Ukrajiny, Bieloruska či iných európskych krajín, ktoré boli zaradené medzi vyspelé ekonomiky).

Tab. 1.1 Obchod s tovarom za rok 2019 podľa vybraných skupín ekonomík

Skupina	Export		Import		Bilancia v mld. USD
	Hodnota v mld. USD	Podiel	Hodnota v mld. USD	Podiel	
Vyspelé krajiny	9 874	52 %	10 696	55 %	-822
Rozvojové krajiny	8 406	44 %	8 053	42 %	354
<i>Z toho LDC</i>	<i>190</i>	<i>1 %</i>	<i>275</i>	<i>1 %</i>	<i>-8</i>
Tranzitívne krajiny	652	3 %	515	3 %	138
SVET spolu	18 933	100 %	19 263	100 %	-330

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD (2020).

Podiel rozvojových krajín na globálnom vývoze tovarov a služieb sa za prvé dve desaťročia 21. storočia zvýšil. Vo všeobecnosti od roku 2012 rast obchodu rozvojových krajín neprevyšoval rast obchodu vo vyspelých krajinách, nedošlo k výraznému zvýšeniu podielu vývozu rozvojových krajín na svetovom vývoze. Výrazné zvýšenie exportu rozvojových krajín a zdvojnásobenie podielu najmenej rozvinutých krajín na svetovom exporte do roku 2020, stanoveného ako jeden z cieľov udržateľného rozvoja (SDGs⁶), sa nepodarilo naplniť (UNCTAD, 2021b).

Rozvoj obchodu medzi rozvojovými krajinami navzájom (South–South Trade)

South–South (alebo Juh–Juh) je pomenovanie spolupráce medzi krajinami globálneho Juhu (*Global South*), teda medzi rozvojovými regiónmi či krajinami navzájom. Ide o široký rámec spolupráce medzi rozvojovými krajinami v politickej, ekonomickej, sociálnej, kultúrnej, environmentálnej a technickej oblasti. Zahŕňa obchod, priame zahraničné investície, regionálnu integráciu, transfery technológií, zdieľanie riešení a odborníkov a ďalšie formy. Zahŕňa dve alebo viac rozvojových krajín a môže prebiehať na bilaterálnej, regionálnej, intraregionálnej alebo interregionálnej báze (UNOSSC, 2020).

V období rokov 2004 až 2011 sa vzájomný obchod medzi rozvojovými krajinami viac ako zdvojnásobil. Za toto obdobie rástol ešte rýchlejším tempom ako medzinárodný obchod. V roku 2014 sa obchod v rámci globálneho Juhu dokonca viac ako strojnásobil – a dosiahol 57 % podiel na celkovom vývoze z rozvojových krajín (9,3 bil. USD). Rast obchodu medzi rozvojovými krajinami

⁶ V roku 2015 členské štáty Organizácie Spojených národov (OSN) prijali dokument Agenda 2030 pre trvalo udržateľný rozvoj. Jadro dokumentu tvorí 17 cieľov udržateľného rozvoja (*Sustainable Development Goals* – SDGs). Cieľ 17.11 je zameraný na výrazné zvýšenie vývozu rozvojových krajín s cieľom do roku 2020 zdvojnásobiť podiel LDC na svetovom vývoze.

navzájom je odrazom fragmentácie globálnych dodávateľských reťazcov, v dôsledku ktorého sa počiatkové výrobné štádiá mnohých priemyselných odvetví premiestnili z krajín ako Čína a India do ekonomík s nižšími mzdami. Napríklad kvôli rastúcim mzdovým nákladom sa výroba textílií a odevov, ktorá je náročná na prácu a zdroje, začala presúvať z Číny do iných ázijských krajín, ako sú Bangladéš či Vietnam. Tento trend sa urýchlil najmä od globálnej finančnej krízy v roku 2008. Obe ekonomiky, najväčšie rozvojové krajiny na svete podľa počtu obyvateľov či z pohľadu ekonomickej veľkosti, sú kľúčovými prvkami rastúceho obchodu medzi rozvojovými krajinami, a to tak z hľadiska exportu vyrobených produktov, ako aj z hľadiska dovozu. Čínsky hospodársky rastový model náročný na zdroje je závislý od importu surovín – najmä z afrických krajín – ťažobných produktov, nerastov a ropy. Podobne India dováža množstvo vstupov z iných rozvojových regiónov, napríklad ropu z Latinskej Ameriky či kovy zo subsaharskej Afriky (Meng et al., 2018).

Tabuľka 1.2 Globálne toky obchodu z hľadiska vývozu v roku 2019 a 2020

	2019		2020	
	Hodnota (bil. USD)	Podiel	Hodnota (bil. USD)	Podiel
Medzi rozvojovými krajinami (<i>South-South</i>)	5,3	28 %	4,6	27 %
Medzi vyspelými krajinami (<i>North-North</i>)	6,7	36 %	6,6	38 %
Medzi vyspelými a rozvojovými krajinami (<i>North-South</i>)	6,7	36 %	6,1	35 %

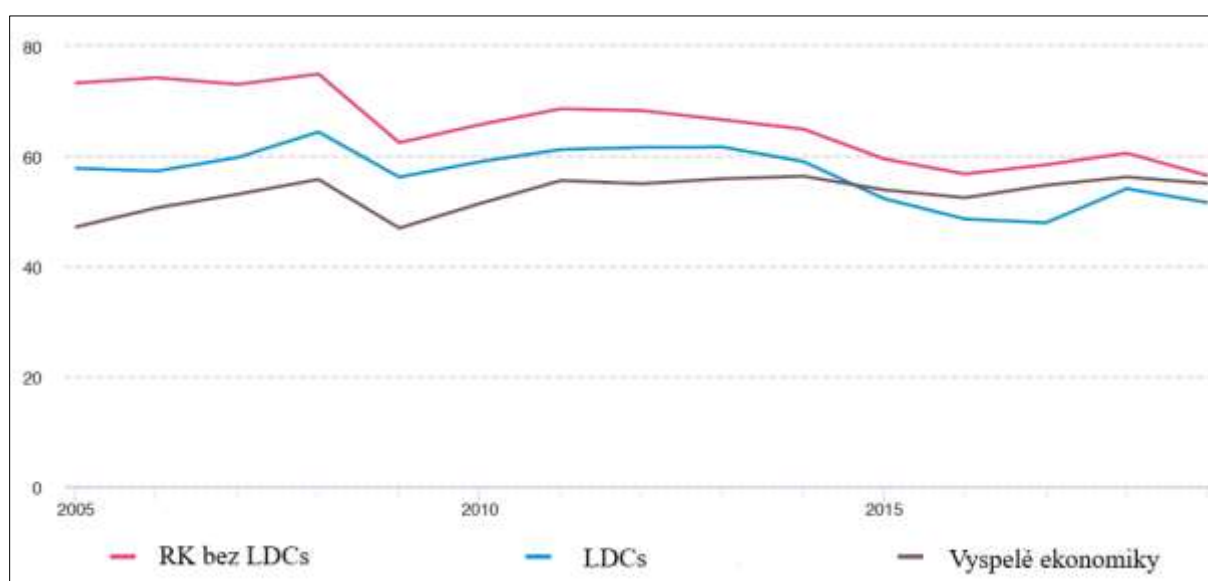
Zdroj: UNCTAD (2020), UNCTAD (2021a)

Pozn.: do obchodných tokov v rámci kategórie *South-South* za rok 2019 je započítaná hodnota exportu rozvojových aj tranzitívnych ekonomík.

Tabuľka 1.2 zobrazuje porovnanie globálnych obchodných tokov za roky 2019 a 2020 v členení na obchod medzi vyspelými krajinami, obchod medzi rozvojovými krajinami a ich vzájomné obchodné toky. V roku 2019 podiel obchodu medzi rozvojovými krajinami navzájom (tzv. *South-South trade*) na globálnom obchode tvoril 28 %. Hodnota vývozu (6,7 bil. USD) medzi vyspelými krajinami navzájom (Sever-Sever) sa vyrovnala hodnote vývozu vyspelých krajín do rozvojových krajín a naopak (Sever-Juh). Pre vyspelé ekonomiky bol teda obchod s rozvojovými krajinami v roku 2019 rovnako dôležitý ako obchod s vyspelými.

Otvorenosť rozvojových krajín

Vývoj otvorenosti ekonomík rozvojových a vyspelých krajín konverguje, otvorenosť rozvojových krajín meraná podielom exportu a importu na HDP je však vyššia v prípade rozvojových krajín. Celkovo sa otvorenosť krajín od roku 2008 znížila (v súvislosti s globálnou finančnou krízou), napríklad pokles miery otvorenosti rozvojových krajín sa znížil o približne 15 percentuálnych bodov – v roku 2019 tvoril podiel exportu a importu na HDP rozvojových krajín 56,5 %. Bližšie to dokumentuje graf 1.2. Otvorenosť najmenej rozvinutých krajín za rok 2019 bola na úrovni 51,6 %. Za sledované obdobie (2005 – 2019) zaznamenala ich otvorenosť najväčší pokles v roku 2017, na úroveň 47,9 % (UNCTAD, 2021b). Bližšie to dokumentuje graf 1.2.

Graf 1.2 Otvorenosť rozvojových krajín v porovnaní s vyspelými

Zdroj: UNCTAD (2021b).

V roku 2020 medzi najotvorenejšie ekonomiky sveta patrili rozlohou malé krajiny juhovýchodnej Ázie ako Hongkong (151 %) či Singapur (104 %)⁷. Naopak, najnižšiu otvorenosť z pohľadu podielu ich zahraničnoobchodného obratu na HDP (menej ako 3 %) zaznamenali Zimbabwe, Kuba a Irán (UNCTAD, 2021a).

⁷ Otvorenosť mnohých rozvojových krajín v Južnej Amerike, východnej Afrike a južnej Ázii je však nižšia ako 15 % (rovnakú otvorenosť zaznamenávajú aj vyspelé krajiny ako USA, Čína či Japonsko) (UNCTAD, 2020).

Vplyv pandémie COVID-19 na postavenie rozvojových krajín v medzinárodnom obchode

Pandémia ochorenia COVID-19, vyhlásená Svetovou zdravotníckou organizáciou 11. marca 2020 (Ducharme, 2020), výrazne narušila globálny obchod a pre rozvojové krajiny a zraniteľné ekonomiky priniesla nové výzvy. Podľa Konferencie OSN pre obchod a rozvoj – UNCTAD⁸ (UNCTAD, 2021b) dočasne spomalila príspevok obchodu k dosiahnutiu cieľov trvalo udržateľného rozvoja, ako je zmiernenie chudoby, potravinová bezpečnosť a dôstojné pracovné miesta. Z hľadiska oživenia hospodárstiev mnohých rozvojových krajín (najmä LDC) sa ako nevyhnutné javí posilnenie globálneho obchodu. Najviac boli zasiahnuté malé a zraniteľné ekonomiky z dôvodu ich závislosti od obchodu ako hnacej sily hospodárskeho rastu, malých domácich trhov a nízkej úrovne diverzifikácie. Zraniteľnosť LDC voči vplyvom pandémie na svetový obchod sa vzhľadom na nedostatočnú diverzifikáciu ich exportu zvýšila. Jednou z najviac zasiahnutých oblastí bola aj oblasť cestovného ruchu – znížila zamestnanosť v danom sektore. Pravdepodobne aj krajiny bohaté na zdroje budú ovplyvnené výrazným znížením cien komodít v súvislosti so zníženým medzinárodným dopytom a poklesom výroby transformovaných priemyselných tovarov (UNCTAD, 2021b).

Rozvojové krajiny v roku 2020 nasledovali celosvetový trend poklesu obchodu vo svetovom obchode. Import rozvojových krajín oproti roku 2019 klesol o 8 %, export zaznamenal pokles o necelých 6 % (oproti tomu export vyspelých krajín bol viac ako 8 %), čo sa odzrkadlilo v značnom zvýšení ich obchodného prebytku, ktorý už počas predchádzajúcich rokov (2017 – 2019), na rozdiel od vyspelých krajín, rástol (UNCTAD, 2021a). Celkový prepád obchodu s tovarom a so službami v rozvojových krajinách bol na úrovni 9,5 % (vyspelé krajiny zaznamenali pokles o 7,5 %), pričom vyšší pokles zaznamenal obchod so službami. Export služieb z rozvojových krajín medziročne (2019 – 2020) poklesol až o takmer 25 % (export tovarov o 3,2 %) (UNCTAD, 2021b), čo prispelo k zníženiu ich podielu na svetovom vývoze služieb medziročne o 2 percentuálne body.

Paradoxne však pandémia prispela k posilneniu vnútroregionálneho obchodu rozvojových krajín, ako aj k posilneniu uzatvárania obchodných dohôd – zosúladieniu ich obchodných záväzkov, colných kontrol či k zníženiu tarifných a netarifných prekážok (UNCTAD, 2021b).

⁸ UNCTAD (*United Nations Conference on Trade and Development*) je medzivládnu organizáciou zameranou na presadzovanie záujmov rozvojových krajín vo svetovom obchode. Bola založená v roku 1964. Je súčasťou sekretariátu Organizácie Spojených národov, ktorá sa zaoberá otázkami obchodu, investícií a rozvoja.

Komoditná štruktúra

Komoditná štruktúra zahraničného obchodu rozvojových krajín prešla zmenou (najmä v období od roku 2009) a postupne sa približuje štruktúre obchodu vyspelých krajín.

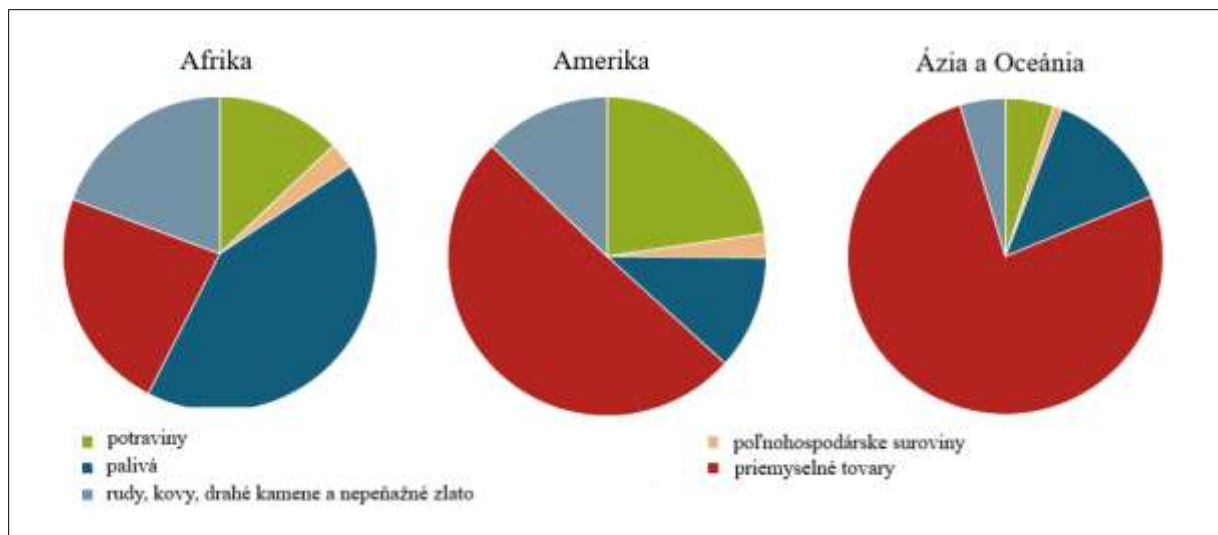
Gavaľová a Baumgartner (2014) uvádzajú, že exporty rozvojových krajín pochádzajú najmä z poľnohospodárstva vzhľadom na ich agrárno-surovinovú špecializáciu pochádzajúcu z obdobia kolonializmu, no v súvislosti s prebiehajúcimi industrializačnými procesmi sa zmenilo zapojenie týchto krajín do medzinárodnej deľby práce. To sa prejavilo v štruktúre vývozu – najväčší podiel na vývoze majú hotové výrobky. Výroba priemyselných tovarov stúpla od 90. rokov 20. storočia, pričom produkcia surovín a potravín zaostáva. Priemyselné výrobky sa postupne stali najvýznamnejšou položkou exportu rozvojových krajín aj v absolútnej hodnote, aj z hľadiska podielu na exporte. Ešte v 80. rokoch tvorili palivá viac ako 60 % vývozu rozvojových krajín. Ide teda o najvýznamnejší trend v štruktúre vývozu rozvojových krajín.

V 70. rokoch 20. storočia v dôsledku ropnej krízy stúpol podiel palív v exportnej štruktúre rozvojových krajín smerom do vyspelých krajín, ako aj podiel priemyselných výrobkov na ich vývoze. V ďalšom období (80. roky) ceny palív výrazne poklesli, no podiel priemyselných výrobkov na vývoze do vyspelých krajín stúpol. Predovšetkým v novoindustrializovaných krajinách⁹ sa zvýšil význam spracovateľského priemyslu vo vývoze, napríklad v Singapure na začiatku 90. rokov tvoril podiel spracovateľského priemyslu na exporte viac ako 47 % (Gavaľová a Baumgartner, 2014). Rozvojové krajiny sa aj naďalej snažia o rozvoj spracovateľského priemyslu, vyvážajú aj technologicky náročné výrobky.

Pokiaľ ide o skupinu rozvojových krajín bez krajín LDC, takmer 70 % ich exportu tvorí spracovaný tovar. Palivá sa v roku 2019 podieľali na ich exporte 14,4 %. Zvyšok tvoril vývoz potravín (tie sú významnejšie zastúpené v niektorých juhoamerických a východoafrických ekonomikách), rúd, drahých kameňov a kovov (najmä v krajinách južnej a západnej Afriky). Skupina LDC krajín je orientovaná vo väčšej miere na vývoz komodít, ktoré tvorili viac ako 63 % ich vývozu za rok 2019 (UNCTAD, 2021b).

Ako je zrejmé z obrázka 1.1, priemyselný tovar zaujíma najväčší podiel na vývoze ázijských rozvojových krajín (3/4 vývozu), najmenší v Afrike. Vo vývoze afrických krajín prevažujú primárne produkty (77 %), z nich najmä palivá. V latinskoamerických rozvojových krajinách zaujímajú potraviny vyšší podiel na vývoze než v ostatných rozvojových regiónoch (23 %). Priemyselný tovar tvorí polovicu ich exportu.

⁹ Bližšie pozri kapitolu 1.3.

Obrázok 1.1 Komoditná štruktúra exportu rozvojových regiónov podľa tovarových skupín za rok 2019 (v %)

Zdroj: Unctad (2020).

Na základe tovarovej štruktúry Gaval'ová a Baumgartner (2014) rozdelili rozvojové krajiny do menších podskupín:

- vývozcovia ropy a ostatných palív (Angola, Brunej, Alžírsko, krajiny Perzského zálivu a pod.),
- vývozcovia priemyselných tovarov (napríklad Argentína, Brazília, novoundustrializované krajiny),
- vývozcovia potravín a poľnohospodárskych surovín (napríklad Kolumbia či Etiópia),
- vývozcovia minerálnych surovín (napríklad Bolívia či Peru, africké krajiny)
- a ostatných.

Podľa Carrasca a Tovar-Garcíu (2020) je vplyv exportu na hospodársky rast vyšší vtedy, keď sa export skladá najmä zo spotrebných tovarov namiesto primárnych produktov. Vývoz technologicky náročných tovarov má väčší pozitívny vplyv na rast a produktivitu v krajinách s vyšším podielom výroby na vývoze ako je svetový priemer. Podobne aj dovoz je jednou z hnacích síl ekonomického rastu a je nevyhnutný pre dlhodobý hospodársky rast v rozvojových krajinách. Dovozy kapitálových statkov umožňuje rozšírenie výrobných kapacít lacnejším zabezpečením strojov a zariadení, zvýšením pomeru kapitálu k výkonu a zlepšením celkovej produktivity faktorov.

Teritoriálna štruktúra

Teritoriálna štruktúra zapojenia rozvojových krajín do medzinárodného obchodu je podľa Gavalovej a Baumgartnera (2014) ovplyvňovaná:

- *historickými väzbami* medzi rozvojovými a vyspelými krajinami z koloniálneho obdobia – v tejto súvislosti boli v minulosti vyspelé štáty hlavnými obchodnými partnermi rozvojových krajín;
- *rastúcimi integračnými tendenciami* v rozvojových regiónoch – hlavným ťahúňom zintenzívňujúcich sa integračných procesov sa stal ázijský región.

Popri Európe bol región východnej Ázie v roku 2022 regiónom s druhým najvyšším počtom platných regionálnych obchodných dohôd (WTO, 2022). Zintenzívňovanie integračných tendencií sa prejavuje aj na raste intraregionálneho obchodu a jeho podielu na zahraničnom obchode rozvojových regiónov.¹⁰ To zároveň viedlo k tomu, že sa posilňovala tzv. spolupráca Juh-Juh (*South-South*) medzi rozvojovými regiónmi navzájom a rozvojové krajiny sa stali navzájom sebe najväčšími obchodnými partnermi. Integrácia medzi rozvojovými krajinami je špecifickým fenoménom, ktorého rozsah súvisí najmä s podpisom tzv. splnomocňujúcej doložky¹¹ (Cihelková a kol., 2007). Tento vývoj ovplyvnila aj liberalizácia medzinárodného obchodu na multilaterálnej úrovni, ako aj samotná liberalizácia vzájomného obchodu či zjednodušovanie pravidiel a podmienok obchodovania na základe podpísaných regionálnych obchodných dohôd medzi rozvojovými krajinami. Ako príklad možno uviesť Regionálne komplexné hospodárske partnerstvo (RCEP), najväčšiu dohodu o voľnom obchode na svete z hľadiska podielu na svetovom HDP a obyvateľstve.

Celkovo tvoril export rozvojových krajín do vyspelých krajín 42 % ich celkového exportu (3,4 bil. USD). Export do rozvojových krajín teda tvoril 58 % ich celkového exportu (4,6 bil. USD). Z toho až takmer 85 % smerovalo do regiónu Ázie a Oceánie (3,3 bil. USD). Najväčší podiel na exportoch z rozvojových regiónov je realizovaných tiež z regiónu Ázie a Oceánie, pričom tento podiel sa za ostatých desať rokov zvýšil (zo 78 % na 83 % celkového exportu rozvojových krajín. Naopak, od roku 2010 sa znížil podiel Afriky na exportoch rozvojových krajín, poklesla aj celková hodnota exportu afrických krajín

¹⁰ Podiel intraregionálneho obchodu v Ázii tvoril 60 % celkového obchodu regiónu v roku 2019 (UNCTAD, 2020).

¹¹ Bližšie pozri kapitolu 1.3.1.

(UNCTAD, 2021a). Bližšie údaje aj s porovnaním za rok 2010 poskytujú nasledujúca tabuľka.

Tab. 1.3 Export podľa regiónu pôvodu a destinácie v roku 2010 a 2020 (v mld. USD)

	Rok	SVET	Vyspelé krajiny	Rozvojové krajiny			
				Celkom	Afrika	Amerika	Ázia a Oceánia
Svet	2010	15 116	8 961	6 025	483	870	4 672
	2020	17 473	10 015	7 332	538	882	5 912
Vyspelé krajiny	2010	8 604	6 042	2 454	227	494	1 733
	2020	9 382	6 585	2 703	209	508	1 986
Rozvojové krajiny celkom	2010	6 512	2 919	3 571	256	376	2 939
	2020	8 092	3 430	4 629	329	374	3 925
Afrika	2010	513	295	214	70	16	128
	2020	388	165	214	69	7	138
Amerika	2010	891	538	346	16	178	152
	2020	953	565	370	14	131	225
Ázia a Oceánia	2010	5 107	2 086	3 010	170	181	2 659
	2020	6 751	2 700	4 045	246	237	3 562

Zdroj: spracované podľa UNCTAD (2021b).

Z pohľadu jednotlivých krajín najväčšími obchodnými partnermi rozvojových krajín sú USA a Čína. Najväčšími exportnými destináciami pre rozvojové krajiny sú USA (16 %), Čína (14 %), Hongkong (6 %), Japonsko, India. Z hľadiska dovozu najväčší objem dovozu do rozvojových krajín pochádza z Číny, USA, Japonska, Južnej Kórey a Taiwanu.

Napriek pozitívnym tendenciám vo vývoji obchodu medzi rozvojovými krajinami navzájom, rozvoj ich intraregionálneho obchodu stále brzdia určité prekážky. Gaval'ová a Baumgartner (2014) medzi ne zaraďujú jednak politickú nestabilitu rozvojových regiónov, ktorá ústi do zhoršovania vzťahov medzi krajinami; a jednak zaostalosť dopravnej infraštruktúry, ktorá sa často odráža v nemožnosti rozvoja vzájomného obchodu (najmä vo vnútrozemských krajinách afrického kontinentu¹²).

Otázka zaostalosti dopravnej infraštruktúry je významnejšia v prípade vnútrozemských¹³ rozvojových krajín. Hoci sú rozdielne pokiaľ ide o geografické

¹² Vnútrozemské štáty ako Mali, Burkina Faso či Niger uzatvorili dohody o tranzite s pobrežnými štátmi, čo zvýšilo ich náklady na export a znížilo konkurencieschopnosť oproti exportérom z pobrežných štátov.

¹³ Celkový počet vnútrozemských (*landlocked*) krajín je 44, z toho 32 patrí medzi rozvojové krajiny a z nich 17 medzi najmenej rozvinuté (UNCTAD, n. d.).

podmienky (vzdialenosť k moru či oceánu, topografické podmienky), ich spoločným znakom je, že potrebujú prístup k moru, resp. oceánu o. i. na dovoz a vývoz hromadného tovaru, ktorý im poskytujú tzv. tranzitné krajiny. Sú teda od nich závislé pokiaľ ide o zapojenie do medzinárodného obchodu. Okrem toho čelia viacerým prekážkam pri realizácii exportu či importu – a to najmä pokiaľ ide o samotný čas realizácie a náklady spojené s prepravou tovaru. Zároveň sú vystavené väčšiemu riziku straty či poškodenia tovaru počas prepravy. Ďalšie obmedzenia súvisia s potrebou veľkého vozového parku v cestnej doprave a jej údržbe, či v údržbe a modernizácii železníc. Vnútrozemské štáty sú tiež ovplyvnené politickou, ekonomickou, technickou situáciou tranzitných štátov, ako aj spôsobom ich riadenia. Prakticky sa spolupráca medzi vnútrozemským a tranzitným štátom (resp. štátmi) uplatňuje prostredníctvom bilaterálnych, regionálnych či sub-regionálnych dohôd, v rámci ktorých si môžu uplatniť práva podľa Dohovoru OSN o morskom práve (UNCLOS – *United Nations Convention on the Law of the Sea*) (Swanepoel, 2020).

Vnútrozemské africké štáty v porovnaní s pobrežnými oblasťami majú teda vyššie náklady na realizáciu exportu, zároveň sa snažia ceny svojich exportovaných komodít znižovať, čo sa následne prejaví v poklese ich exportných príjmov. Pokiaľ ide o dovoz, ceny dovážaných komodít sú vyššie ako ceny komodít pobrežných štátov, čo vyvoláva inflačné tlaky a celkovo rast reálnych životných nákladov (Gavaľová, Baumgartner, 2014).

1.1 Postavenie najmenej rozvinutých krajín v medzinárodnom obchode

Pôvod skupiny najmenej rozvinutých krajín je možné nájsť v ranom povojnovom období. Už v období uplatňovania Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT) bola nastolená otázka osobitného a odlišného zaobchádzania s krajinami podľa ich vyspelosti, pretože sú vo svojej podstate znevýhodnené pri ich účasti na medzinárodnom obchode. Špecifické ustanovenia týkajúce sa problémov rozvojových krajín boli do GATT zavedené začiatkom 70. rokov 20. storočia¹⁴ (Michalopoulos, 2003). V roku 1971 bola v rámci Organizácie Spojených národov (OSN) formálne ustanovená kategória **najmenej rozvinuté krajiny** (LDC – *Least Developed Countries*).¹⁵ Počet krajín spĺňajúcich kritériá

¹⁴ Bližšie pozri kapitolu 1.3.1.

¹⁵ Pred vznikom danej kategórie existovala iba kategória rozvojových krajín. V roku 1964 sa na prvej konferencii UNCTAD uznalo, že aj medzi rozvojovými krajinami sa nachádzajú aj také, ktoré sú výrazne zaostalejšie ako ostatné (menej rozvinuté medzi rozvojovými krajinami – *less developed of the developing countries*) a je im potrebné venovať zvýšenú pozornosť (United Nations, 1964).

na zaradenie do tejto skupiny¹⁶ vzrástol z 24 krajín v roku 1971 na 46 krajín v roku 2021. Z toho bolo 33 LDC krajín z Afriky, 9 z Ázie, 3 z oblasti Tichomoria a Haiti z karibského regiónu¹⁷ (United Nations, 2021). V najmenej rozvinutých krajinách žije približne 1,1 miliardy ľudí, tvoria teda 14 % svetovej populácie (United Nations, 2022c).

Najmenej rozvinuté krajiny trápí široká škála problémov, ktoré ich brzdia v hospodárskom rozvoji. Sú kategóriou štátov, ktoré sú vysoko znevýhodnené zo štrukturálnych, historických či geografických dôvodov. Viac ako ostatné krajiny čelia rizikám hlbokkej chudoby a zaostávania. Sú považované za najchudobnejšie (viac ako 75 % obyvateľov LDC krajín žije v chudobe) a najzraniteľnejšie krajiny sveta, a to najmä z pohľadu hospodárskych šokov, prírodných katastrof či z hľadiska prenosných chorôb (UNCTAD, 2022).

Krajiny LDC sa vyznačujú nízkou úrovňou sociálno-ekonomického rozvoja, nedostatočnými ľudskými a inštitucionálnymi kapacitami a častou bývajú zapojené do vnútorného či vonkajšieho konfliktu. Ich hospodárstva postavené na prevažne agrárnom charaktere nezmenili svoju štruktúru aj napriek globalizácii a rozmachu telekomunikácií či inovácií. Vo všeobecnosti sa aj naďalej spoliehajú na niekoľko primárnych komodít, ktoré predstavujú hlavný zdroj fiškálnych príjmov a príjmov z exportu, a teda sú vo veľkej miere citlivé na vonkajšie šoky v medzinárodnom obchode. Niektoré z nich však dokázali diverzifikovať svoje hospodárstva aj do výrobného sektora, hoci tento často zostáva obmedzený na odvetvia náročné na ľudskú prácu (napríklad textil a odevy) (United Nations, 2022b).

Kategória LDC je jedinou skupinou krajín uznanou OSN, ktorá prijíma špeciálne podporné opatrenia od medzinárodného spoločenstva. LDC krajiny obchodujú podľa mnohostranných obchodných systémov, pravidiel WTO. Na základe zaradenia do LDC majú oprávnenie na preferenčný prístup na trh, pomoc, špeciálnu technickú pomoc a budovanie kapacít v oblasti technológií. Napriek tomu je však ich podiel na svetovom obchode veľmi nízky.

Podiel LDC krajín na svetovom vývoze tovarov sa dlhodobo pohybuje okolo 1 % – v roku 2020 tvoril 1,03 % (180 mld. USD), oproti roku 2019 veľmi mierne (o 0,02 percentuálneho bodu) vzrástol (UNCTAD, 2021a). Pokiaľ by sme brali do úvahy podiel na svetovom exporte tovarov a služieb spolu, tento podiel je ešte niečo nižší – 0,96 %. V roku 2010 tvoril 0,92 %, čiže ide len o mierny

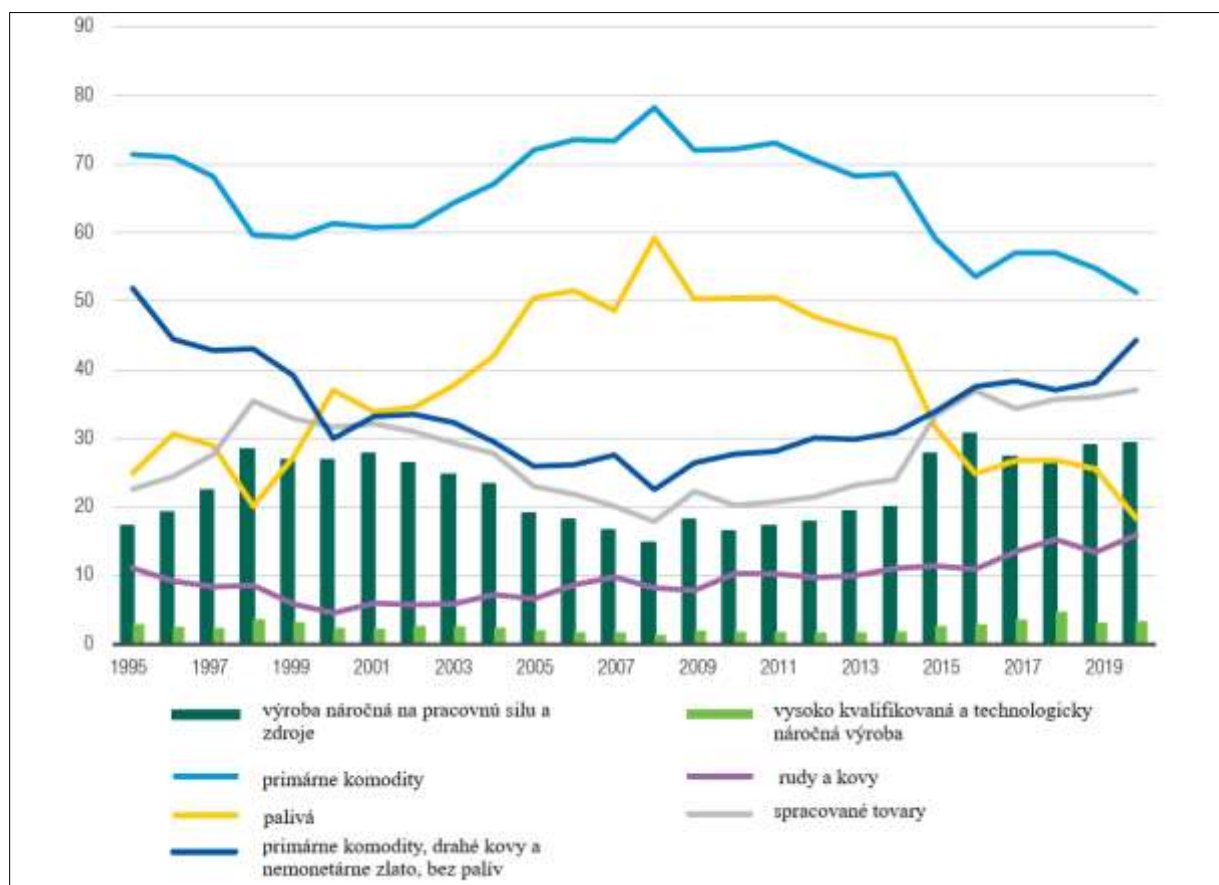
¹⁶ Problematika LDC je podrobne vysvetlená v kapitole 2.3 Najmenej rozvinuté krajiny v učebnici Zubal'ová, E., Drieniková, K., & Puškárová, P. (2022). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín*. Praha: Leges, 2022. 188 s.

¹⁷ Niektorým krajinám sa zároveň podarilo z tejto kategórie vystúpiť aj napriek vážnym štrukturálnym obmedzeniam a neprispôsobivosti na rýchle štrukturálne zmeny (ide o Botswanu, Kapverdy, Maldivy, Samou, Rovníkovú Guineu a Vanuatu).

nárast. Celkovo sa obchod s tovarmi a službami podieľa 30 % ich HDP (UNCTAD, 2021b).

Podiel LDC na svetovom exporte tovarov sa od roku 2000, keď dosiahol 0,5 %, takmer zdvojnásobil na úroveň viac ako 1 % v období rokov 2011 až 2013, potom ich podiel mierne klesol, od roku 2017 sa pohybuje na úrovni okolo 1 %. K rastu exportu prispel najmä prudký rast cien palív, rúd, kovov vzhľadom na vysoký dopyt v rozvojových krajinách, najmä v Číne. Pokles exportu v roku 2020 bol odrazom poklesu cien komodít vzhľadom na prudký prepád medzinárodného obchodu. Podiel LDC na svetovom exporte služieb je ešte nižší, hoci sa postupne zvyšoval. Najvyššiu úroveň dosiahol v roku 2019 – 0,8 %, v roku 2020 sa tento podiel znížil na 0,63 % (UNCTAD, 2021b).

Vysoká orientácia LDC na export komodít – a to až 63 % z ich celkového exportu – je nevýhodnou v prípade poklesu cien komodít na svetových trhoch. Reakciou je prepád exportu. Preto sa zdôrazňuje potreba diverzifikácie exportu. V porovnaní s rokom 2009 však počas ďalších desiatich rokov došlo k poklesu podielu exportu komodít na celkovom vývoze – z viac ako 75 % na 63 % v roku 2019 (UNCTAD, 2021b).

Graf 1.3 Štruktúra exportu LDC krajín, 1995 – 2020 (v %)

Zdroj: United Nations (2022c).

Naopak, podiel spracovaných tovarov na vývoze najmenej rozvinutých krajín za rok 2019 dosiahol takmer 37 %, čo je výrazný nárast oproti roku 2009 (23 %). Druhou najväčšou položkou ich vývozu sú palivá (26 %), ich podiel oproti roku 2009, keď tvorili asi polovicu celkového exportu, výrazne poklesol. Nasledujú rudy, kovy, vzácne kovy a pod., ktoré tvorili pätinu exportu a potraviny s takmer 14 % podielom na exporte (UNCTAD, 2021b). Bližšie údaje o vývoji tovarovej štruktúry exportu LDC krajín dokumentuje graf 1.3.

Vývoz LDC krajín sa od roku 1995 zvýšil z 23,8 mld. USD na 180,6 mld. USD v roku 2020. Primárne komodity predstavovali v priemere približne 65 % vývozu. Podiel palív na exporte najmenej rozvinutých krajín medzi rokmi 2000 a 2008 rýchlo rástol, no od globálnej finančnej krízy podiel palív v primárnych komoditách klesol. Vývoz spracovaného tovaru sa z dosiahnutej minimálnej úrovne za sledované obdobie – v roku 2008 (17,9 %) zvýšil na takmer dvojnásobok (37,1 %) do roku 2020. Najväčší podiel však mala výroba náročná na pracovnú silu a zdroje. Vysokokvalifikovaná a technologicky náročná výroba zostala na úrovni menej ako 5 %.

Tab. 1.4 Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu LDC z pohľadu najväčších dovozcov do LDC a 10 najvýznamnejších destinácií pre vývoz LDC za rok 2020

Import				Export			
	Partner	Hodnota v mld. USD	Podiel		Partner	Hodnota v mld. USD	Podiel
1.	Čína	65,9	25,0 %	1.	Čína	39,5	19,9 %
2.	India	27,4	10,4 %	2.	Spojené arabské emiráty	19,8	10,0 %
3.	Spojené arabské emiráty	13,4	5,1 %	3.	USA	15,7	7,9 %
4.	Thajsko	10,6	4,0 %	4.	Švajčiarsko	12,3	6,2 %
5.	USA	10,3	3,9 %	5.	Nemecko	9,6	4,8 %
6.	Singapur	10,2	3,9 %	6.	India	8,7	4,4 %
7.	Južná Afrika	8,0	3,1 %	7.	Thajsko	8,2	4,2 %
8.	Japonsko	7,9	3,0 %	8.	Singapur	6,4	3,2 %
9.	Kórejská republika	5,9	2,2 %	9.	Francúzsko	5,6	2,8 %
10.	Francúzsko	5,8	2,2 %	10.	Španielsko	5,5	2,8 %

Zdroj: spracované podľa údajov ITC (2022).

Čo sa týka teritoriálnej štruktúry vývozu LDC, smeruje najmä do Ázie, pričom Čína v roku 2020 tvorila takmer pätinu vývozu LDC (bližšie údaje sú v tabuľke 1.4). Ázijské aj africké LDC smerujú svoje exporty najmä do ázijského regiónu (42 %, resp. 57 % ich exportu), no dôležitým partnerom je aj Európa (37 %, resp. 19 % exportu). Významná zmena bola od roku 1995 zaznamenaná v prípade vývozu LDC do iných rozvojových krajín, vzrástol zo 7,4 mld. USD

(31,2 % vývozu LDC) na 95 mld. USD (47,5 %) v roku 2020. Tým sa upevnil význam vzájomného obchodu medzi rozvojovými krajinami (South-South), najmä však s Čínou (United Nations, 2022c).

1.2 Novoundustrializované krajiny juhovýchodnej Ázie a ich postavenie v medzinárodnom obchode

Z politického, ekonomického, kultúrneho a sociálneho hľadiska je Ázia veľmi rôznorodým regiónom. Regionálna diferenciácia je daná rozdielmi vo veľkosti krajín, geografickom umiestnení, politickej situácii, v spoločenských pomeroch a v historicko-politickom vývoji regiónu. Z hľadiska ekonomického rozvoja sa na ázijskom kontinente nachádzajú vysoko industrializované ekonomiky, ale aj nerozvinuté krajiny v dôsledku chýbajúcich alebo nedosiahnuteľných prírodných zdrojov, politickej neistoty, štáty závislé od poľnohospodárstva či krajiny, ktoré sužujú etnické, náboženské alebo politické konflikty. Najbohatšie krajiny sa koncentrujú hlavne vo východnej a juhovýchodnej Ázii, ako aj v ropných štátoch Blízkeho východu (Fogaš, 2015; Drieniková, Zubaľová, 2013). Predovšetkým ekonomiky východnej a juhovýchodnej Ázie rástli od druhej polovice 20. storočia rýchlejšie ako zvyšok sveta. Svetová banka to označila pojmom „východoázijský zázrak“. O tento úspech sa pričínili hlavne Japonsko, Taiwan, Hongkong, Kórejská republika, Čína, Singapur, Indonézia a Malajzia (Birdsall et al., 1993).

Významný hospodársky rozmach väčšiny krajín východnej a juhovýchodnej Ázie bol založený na rozvoji a prehlbovaní procesu globalizácie, proexportne orientovanej politiky a politiky substitúcie dovozu. Vlády začali praktizovať finančné reformy, industrializáciu a prostredníctvom poskytovania daňových úľav a zakladaním zvláštnych ekonomických zón podporovali prílev priamych zahraničných investícií (PZI). Ich rastúca účasť v medzinárodnom obchode viedla k prehlbovaniu hospodárskej spolupráce a vytváraniu regionálnych integračných väzieb. V počiatočných fázach transformácie hospodárstva podporovali výrobné činnosti náročné na ľudskú prácu, ako sú výroba textílií, odevov a obuvi. Vývoz lacných priemyselných produktov náročných na pracovnú silu sa s rastom nákladov stával čoraz menej konkurencieschopný, preto začali rozširovať výrobu o produkty s vyššou pridanou hodnotou náročné na zručnosti a technológie. Dôležitú úlohu hrali aj vlády najmä investovaním do rozvoja ľudského kapitálu, podporou vývozu či ďalšieho prílevu investícií (Lipková a kol., 2013).

Na základe fenomenálneho tempa ekonomického rozvoja a dravej hospodárskej expanzie sa do popredia dostala predovšetkým štvorica krajín, vďaka tomu označovaná aj ako „štyri tigre“ alebo „štyria draci“ – **Južná Kórea, Hongkong, Taiwan a Singapur**. Vďaka ich rýchlemu priemyselnému rozvoju

(industrializácii) sa nazývajú *novoindustrializované krajiny* (NIK) juhovýchodnej Ázie.

Každá z týchto štyroch krajín mala ideálne podmienky na využitie príležitosti na hospodársky rast a rozvoj. K hlavným zdrojom ich rapidného rastu patrili investície do industrializácie, daňové stimuly a kvalitné vzdelanie (Severns, 2021).

Singapur a Hongkong sú významnými finančnými centrami Ázie. Podľa Indexu globálnych finančných centier (GFCI – *Global Financial Centres Index*) zverejneného v 32. edícii v septembri 2022 je Singapur tretie a Hongkong štvrté najkonkurencieschopnejšie finančné centrum sveta (Chan, 2022), čo znamená, že 2 z 5 svetovo najlepších finančných centier sa nachádzajú v Ázii.¹⁸ Singapur je vnímaný ako centrum riadenia bohatstva. Prispieva k tomu kvalitná obchodná infraštruktúra, globálne dopravné a obchodné prepojenia.

V období 50. rokov 20. storočia prebiehala v Hongkongu industrializácia zameraná na rozvoj textilného priemyslu. Výroba textilu a odevov patrila medzi najrozšírenejšiu výrobnú činnosť, a to najmä pre západoeurópske a americké spoločnosti (Baláž a kol. 2010). V priebehu 60. rokov sa výroba rozšírila a diverzifikovala, zahŕňala aj výrobu elektroniky, odevov a plastov určenú na vývoz. Pre zahraničných investorov do výroby boli motiváciou najmä lacná pracovná sila a pomerne lacné, dostupné suroviny (Chi-Keung, 2022). Priemysel a výroba začali postupom času strácať na význame.

Hongkong ponúka ľahký prístup k čínskym obchodným a kapitálovým tokom. Vzostup krajiny ako finančného centra sa datuje do 70. rokov 20. storočia. Koncom tohto desaťročia začal priťahovať pozornosť investorov z celého sveta, stal sa hlavnou trasou pre kapitálové toky smerujúce odtiaľ ďalej do Číny. Slúži teda ako vstupná brána pre zahraničných investorov do Číny, ako aj odlevy investícií z Číny – od roku 2018 viac ako 60 % PZI do a z Číny smerovalo cez Hongkong (Sin, 2020). Ponúka totiž stabilné investičné prostredie chránené spravodlivými a transparentnými súdmi.

Aj v Singapure bola po získaní nezávislosti v roku 1965¹⁹ prijatá hospodárska politika zameraná na podporu výrobného sektora. Vláda ponúkala

¹⁸ Rebríček GFCI 32 vedie New York, Londýn a San Francisco sú na 2. a 5. mieste. Medzi 10 najlepších svetových finančných centier patria aj Šanghaj, Peking a Shenzhen ako zástupcovia Ázie.

¹⁹ Singapur bol od roku 1826, podobne ako Hongkong, kolóniou Veľkej Británie (založil ho britský štátnik Sir Thomas Stamford Raffles ako obchodné miesto britskej Východoindickej spoločnosti). Vďaka svojej geografickej polohe vznikol ako obchodná stanica, ktorá sa stala hlavným uzlom (obchodným sklodom a námornou základňou) britského impéria. V roku 1959

daňové stimuly, ktorých cieľom bolo prilákať zahraničné investície. Od roku 1959 vzrástol HDP na obyvateľa Singapuru zo 400 USD na 12 200 USD v roku 1990, resp. 22 000 USD v roku 1999 (Yew, 2020). Získanie nezávislosti prinieslo aj systematický a aktívnejší prístup k rozvoju odvetvia finančných služieb – využité bolo najmä strategické časové pásmo, ktoré pomohlo vyplniť medzeru medzi zatváraním amerického trhu a otvorením európskeho trhu v nasledujúci deň.

Hongkong sa v roku 1842 stal kolóniou Veľkej Británie (po prehratej prvej ópiovej vojne ho Čína postúpila Veľkej Británii). Odvtedy si vybudoval jedinečnú pozíciu vo svetovom hospodárstve. Od 1. júla 1898 si Veľká Británia od Číny prenajala Hongkong, spolu s 235 ostrovmi, na 99 rokov (Chi-Keung, 2022). Hongkong sa počas obdobia, keď bol britskou kolóniou, stal prosperujúcim hospodárskym centrom, dokázal si udržať postavenie dôležitého prístavu pre voľný obchod. V roku 1984 vlády Číny a Veľkej Británie podpísali deklaráciu, ktorá hovorila o vrátení všetkých častí Hongkongu Číne. Na základe tejto deklarácie prešiel Hongkong od 1. 7. 1997 pod čínsku zvrchovanosť, stal sa jednou z osobitných administratívnych oblastí Čínskej ľudovej republiky (ČĽR). Počas ďalších 50 rokov, teda do roku 2047, si zachová súčasný hospodársky systém – má zvláštny hospodársky štatút „*Hongkong, ČĽR*“. Aj po roku 1997 zostal slobodným prístavom, predstavuje osobitné colné územie a zachováva si autonómiu v určitých oblastiach (legislatíva, vlajka, majetkovosprávna oblasť). Pod jeho kompetenciu však nespádajú zahraničná politika a obrana (Gavaľová, Baumgartner, 2014).

Vzťah medzi Hongkongom a ČĽR je založený na princípe „*jedna krajina, dva systémy*“.²⁰ Do roku 2047 má byť Hongkong podľa Základného zákona o Hongkongskej osobitnej administratívnej oblasti uznávaný ako osobitná administratívna oblasť (Constitutional and Mainland Affairs Bureau, 2007).

Taiwan a Južná Kórea sú priekopníkmi v oblasti výroby elektronických komponentov a počítačov. Obe krajiny začali s rozvojom priemyslu v polovici 60. rokov 20. storočia, takisto s výraznými vládnymi zásahmi. Ich výroba sa takisto zameriavala na rozvoj orientovaný na export.

získal autonómiu a v roku 1963 bol pripojený k Malajzijskej federácii. Medzi oboma vládami však prevládali politické nezhody. Singapur sa rozhodol oddeliť od Malajzie a nakoniec sa stal v auguste 1965 nezávislým štátom (Yew, 2020).

²⁰ Princíp jedna krajina, dva systémy znamená, že aj napriek tomu, že Hongkong je uvádzaný ako súčasť ČĽR, má si zachovať autonómiu územia, samostatnosť a nezávislosť výkonnej, zákonodarnej a súdnej moci (Európsky parlament, 2017).

Taiwan je ostrov nachádzajúci sa pri juhovýchodnom pobreží ČĽR. Počas svojej histórie zažil obdobia ekonomického rozmachu.²¹ Hospodársky rozmach od polovice 60. rokov 20. storočia si získal označenie „hospodársky zázrak“ aj vďaka industrializácii (rozvoj najmä ľahkého, prevažne textilného a odevného priemyslu). V 80. rokoch sa rozvoj priemyslu presunul do kapitálovo náročných a znalostných odvetví, do výroby polovodičov a elektronických zariadení vrátane rádii, televízorov a počítačov (Copper, 2022). Taiwan sa stal jedným z najväčších svetových výrobcov počítačov a patrí aj medzi najvýznamnejších výrobcov polovodičov²², úspešný je aj v iných technologických sektoroch, ako sú telekomunikácie, optoelektronika, presné stroje a biotechnológia (Kohlmann, 2022).

Taiwan sa oficiálne nazýva Čínska republika, resp. *Republic of China* (ROC). Čínska ľudová republika v medzinárodných vzťahoch vyžaduje rešpektovanie svojej „politiky jednej Číny“ (*One China principle*) a odmieta uznať Taiwan ako suverénny národ. V praxi možno tento princíp interpretovať tak, že udržiavať diplomatické vzťahy na najvyššej úrovni je možné iba s jedným z dvoch štátov, ktoré majú vo svojom názve Čínu – s ČĽR alebo s Čínskou republikou (ROC, Taiwan) (Sinopsis, 2020).

Politika jednej Číny je základom čínskej politiky a diplomacie. Na tomto princípe sú založené aj vzájomné vzťahy Číny s EÚ (EÚ dodržiava politiku jednej Číny, no zároveň sa snaží o priateľské vzťahy a úzku spoluprácu s Taiwanom), ako aj s USA. Diplomatické vzťahy s pevninskou Čínou znamenajú prerušenie oficiálnych vzťahov s Taiwanom. Veľká časť sveta preto neuznáva Taiwan ako nezávislú krajinu sveta, Taiwan dokonca nie je ani členskou krajinou OSN (BBC, 2021; Chalmers, Abnett, 2022).

Južná Kórea dosiahla značný pokrok v rozvoji strojársko-hutníckeho a chemického priemyslu začiatkom 70. rokov, v ďalšom desaťročí sa zamerala na high-tech priemysel. Aj napriek nedostatku prírodných zdrojov (je závislá od dovozu surovín) a kapacitne obmedzeným domácim trhom sa v priebehu 4 desaťročí dokázala stať modernou priemyselnou ekonomikou. V roku 1996 sa stala členskou krajinou Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Špičkovú úroveň dosahuje vo viacerých priemyselných odvetviach,

²¹ Taiwan ako holandská kolónia v polovici 17. storočia prosperoval a bol hlavným obchodným centrom východnej Ázie. Podobne tomu bolo aj koncom 19. storočia pod nadvládou Číny. Ekonomicky sa mu darilo aj ako kolónii Japonska v rokoch 1895 až 1945, ale po druhej svetovej vojne zaznamenal pokles.

²² TSMC (*Taiwan Semiconductor Manufacturing Company*) TSMC sa podieľa približne 55 % na celosvetovej výrobe zmluvných čipov.

v objeme výroby aj v technologickej vyspelosti – je napríklad najväčším staviteľom lodí na svete²³, patrí medzi najväčších producentov polovodičov, automobilov a ocele na svete (Kašťáková, Ružeková, 2014).

Spoločným menovateľom hospodárskeho rozmachu štyroch tigrov bola motivácia inšpirovaná pokrokom Japonska, ako aj investície do vzdelania a infraštruktúry (CFI Team, 2022).

Rozvoj industrializácie v NIK

Tieto štyri krajiny sa do polovice 60. rokov 20. storočia neodlišovali od ostatných rozvojových krajín. Od 70. rokov sa však situácia v ich ekonomikách začala meniť. Dochádzalo k zvyšovaniu tempa ich ekonomického rastu – v absolútnych hodnotách aj v prepočte na obyvateľa, v priemere dosiahlo až 9 % za dané desaťročie, pričom dynamika vysokého rastu pokračovala aj počas 80. rokov (takmer 8 % v priemere). K miernemu poklesu došlo počas 90. rokov 20. storočia (Gaval'ová, Baumgartner, 2014). V období rokov 1960 až 1995 dosiahol priemerný rast HDP týchto štyroch krajín približne 6 % ročne (Severns, 2021).

Vysoké tempá rastu súvisia s výraznou **proexportnou orientáciou** a technicky a technologicky progresívnou **industrializáciou** (spracované podľa Gaval'ová, Baumgartner, 2014):

Proexportná orientácia – začala v 60. a prvej polovici 70. rokov 20. storočia. V tomto období prevládala najskôr stratégia substitúcie importu – rozvíjal sa domáci priemysel, pričom bol často predmetom ochranných (protekcionalistických) opatrení s cieľom chrániť domáce priemyselné odvetvia pred konkurenciou na globálnom trhu a zároveň získať finančné prostriedky na nevyhnutné dovozy a investície do rozvíjajúcich sa odvetví. *Stratégia substitúcie importu* (ISI) bola počiatočným faktorom, ktorý viedol k hospodárskemu úspechu ázijských tigrov (Severns, 2021).

Produkcia priemyslu mala uspokojovať domáci dopyt. Rozvíjali sa predovšetkým tie priemyselné odvetvia, ktoré využívali väčší počet lacnej pracovnej sily – **ľahký, najmä textilný priemysel**. Z lacnej pracovnej sily vyplývala najvýznamnejšia komparatívna výhoda – nízka mzdová úroveň a možnosť vymáhať zvýšené pracovné úsilie, keďže neexistovali odborové organizácie. Zároveň prichádzali pracovné sily aj z okolitých štátov.

²³ Lodiarsky priemysel je jedným z ťahúnov kórejskej ekonomiky. Už od 80. rokov 20. storočia patria kórejské spoločnosti medzi najväčších producentov lodí na svete. Význam tohto priemyslu súvisí s geopolitickou polohou krajiny, ako aj s vysokým (viac ako 99 %) podielom námornej dopravy na realizácii exportu z krajiny (Kašťáková, Ružeková, 2014). V roku 2020 prvé štyri miesta najväčších producentov lodí zaujali kórejské spoločnosti – Hyundai Heavy Industries, Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering, Samsung Heavy Industries a STX Offshore and Shipbuilding (Menon, 2020).

Rozvoj textilného priemyslu prebiehal spočiatku masovou výrobou textilných výrobkov najnižších cenových kategórií, ktorá bola určená na vývoz, v ďalšom období pokračoval konfekčnou výrobou (šitím a zdobením odevov) pre americké a západoeurópske spoločnosti. Postupne však v tomto odvetví vzrástla konkurencia novoindustrializovaným krajinám zo strany Číny i iných ázijských krajín a ich exporty boli znevýhodnené aj rastúcim protekcionizmom v obchode s pracovne náročnou produkciou tohto priemyslu vo vyspelých krajinách.

V druhej polovici 70. rokov 20. storočia sa začal rozvíjať **ťažký a chemický priemysel** – hutníctvo, metalurgia, automobilový priemysel, výroba strojov a stavba lodí. V súvislosti s rastom cien surovín, ako aj s rastúcimi nákladmi na ochranu životného prostredia priemyselne vyspelé krajiny presúvali do novoindustrializovaných krajín niektoré typy výroby. Cieľom bolo dosiahnuť zisky vzhľadom na nízku úroveň miezd. Najskôr išlo o technologicky menej náročné výroby, ktoré bolo v týchto krajinách možné zvládnuť na dobrej kvalitatívnej úrovni. Tento postup si však vyžadoval dovoz surovín (ktorých majú NIK nedostatok) a výrobných zariadení, posilnenie infraštruktúry dovedy zameranej na ľahký priemysel, ako aj rekvalifikáciu pracovnej sily. Následkom bol rast vonkajšej zadlženosti. Tieto požiadavky nakoniec viedli k odklonu od podpory ťažkého priemyslu.

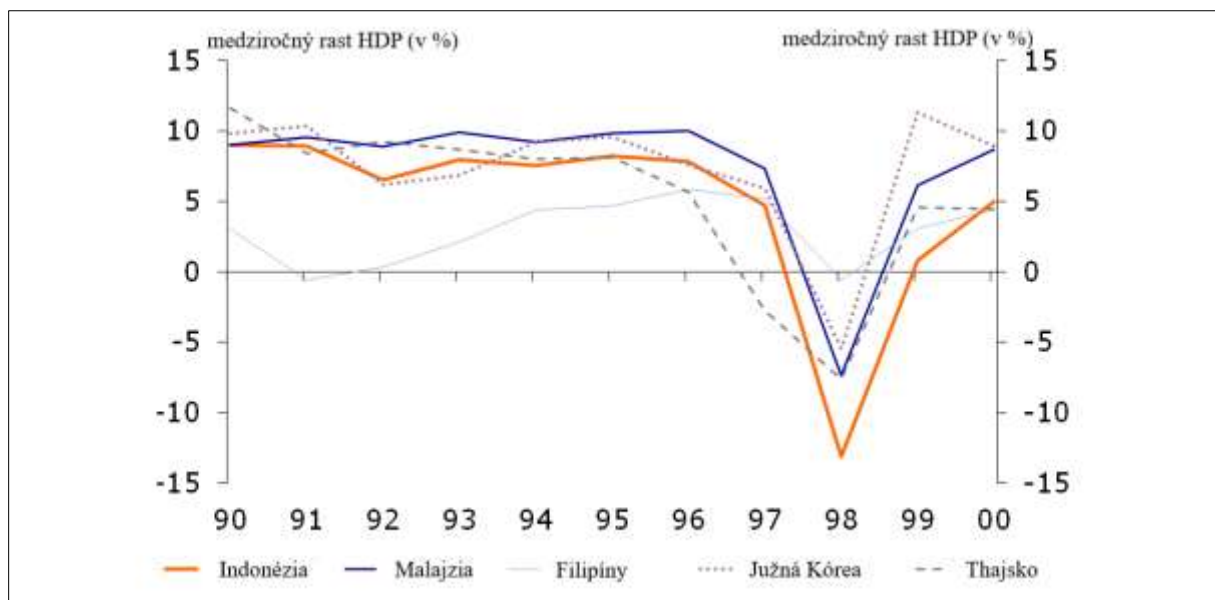
Od 80. rokov 20. storočia sa jadro industrializácie presunulo na **elektronický a elektrotechnický priemysel**. Prvým podnetom boli investície amerických a japonských producentov spotrebnej elektroniky, ktorí do NIK premiestňovali niektoré výrobné etapy náročné na síce precíznu, no nekvalifikovanú prácu. Postupne začali do NIK presúvať aj finálnu výrobu z dôvodu nízkych výrobných nákladov. Významné úspechy v proexportnej expanzii zaznamenal vývoz automobilov, a to najmä z Južnej Kórey.

V rámci proexportne orientovanej hospodárskej politiky sa naplno presadila hlavná komparatívna výhoda NIK v danom období – lacná pracovná sila a z toho vyplývajúce hlbšie zapojenie sa do medzinárodnej del'by práce, ktoré si vyžiadalo aj pružnú reakciu zo strany výrobcov na požiadavky svetového trhu. Z lacnej a nekvalifikovanej pracovnej sily, ktorá sa využívala na jednoduché manuálne práce, sa postupne vyvinula stredne až vysokokvalifikovaná pracovná sila, ktorej výhodou bola disciplinovanosť a schopnosť adaptácie.²⁴

V 90. rokoch 20. storočia pokračovali NIK v nastúpenom trende. Priemerný medziročný rast HDP štyroch krajín sa pohyboval v prvej polovici 90. rokov na úrovni 7 %. V druhej polovici 90. rokov sa začali prejavovať niektoré

²⁴ Viedlo to však k rastu napätia vo vzťahu s hlavnými obchodnými partnermi – vzhľadom na vysoké aktívne saldá obchodnej bilancie NIK voči USA, boli NIK koncom 80. rokov 20. storočia vyňaté zo zoznamu krajín oprávnených využívať preferenčné zaobchádzanie v rámci Všeobecného systému preferencií v USA, ako aj v EÚ (bližšie pozri kapitolu 1.3).

problémy tlmiace dynamiku rastu. Vyvrcholením bol pokles v roku 1998 (hospodársky rast poklesol v priemere za NIK o 2,6 %). Príčinou bola menovo-finančná kríza v juhovýchodnej Ázii, ktorá vypukla koncom roka 1997 v Thajsku. Jej dôsledky sa tak v súvislosti s vysokou previazanosťou ekonomík NIK preliali aj do ostatných krajín regiónu a prejavili sa na ich hospodárskom vývoji. Ázijská finančná kríza mala za následok prudké znižovanie takmer všetkých hlavných mien ázijských krajín a spustila vlnu recesií v rozvíjajúcich sa ázijských ekonomikách. Kríza zasiahla najviac Indonéziu, Kórejskú republiku a Thajsko (Lipková a kol. 2013). Z poklesu sa však ázijské ekonomiky dokázali pomerne rýchlo zotaviť a v priebehu nasledujúceho roka hospodársky rast obnoviť. Jav rýchleho a masívneho zotavenia sa krajiny po prudkom poklese sa vzhľadom na profil krivky hospodárskeho rastu používa označenie „uzdravenie v tvare písmena V“ (*V-shaped*) (Woo, 2007; Gavaľová, Baumgartner, 2014). Bližšie to dokumentuje graf 1.4.

Graf 1.4 Vývoj HDP v 90. rokoch (ročné zmeny HDP v %)

Zdroj: Kalf a Weernink (2016).

Napríklad Singapur dokázal finančnú krízu prekonať aj vďaka opatrnému prístupu, príslušným krokom, ktoré podnikol Menový úrad Singapuru, vďaka čomu si Singapur dokonca upevnil svoju pozíciu finančného centra (Yew, 2020).

Príčiny problémov NIK v 90. rokoch 20. storočia, keď v porovnaní s obdobím 70. a 80. rokov došlo k poklesu ich výkonnosti, zhrnuli Gavaľová a Baumgartner (2014) a spočívajú v týchto skutočnostiach:

- *Pokles významu cenovej konkurencie vo svete v prospech necenovej* – tento jav súvisí s obdobím počas 80. rokov, keď dochádzalo k vyrovnávaniu úrovne spoločenskej produktivity práce a miezd. To

viedlo k tomu, že sa začali vyrovnávať aj národné podmienky výroby spracovateľského priemyslu. Vzástol teda význam necenovej konkurencie založenej na vývoji nových druhov tovaru a technológií. Komparatívne výhody sa presúvali do vyspelejších štátov.

- *Postupné znižovanie cenovej konkurencieschopnosti NIK* v dôsledku rýchleho tempa rastu miezd v prospech tých krajín regiónu, ktoré mali nižšie náklady na pracovnú silu.
- *Nedostatočná schopnosť konkurovať v necenovej oblasti* v dôsledku technického zaostávania.
- NIK na situáciu súvisiacu s poklesom významu cenovej konkurencie reagovali zvýšeným úsilím o rozvoj vlastného vedeckovýskumného potenciálu, zvyšovali výdavky do vedy a výskumu, vzdelania, zakladali vedecko-priemyselné parky, podporovali rozvoj informačných technológií, aplikovali nové techniky a metódy riadenia v tradičných odvetviach (zvyšovali efektívnosť, pridanú hodnotu, teda aj celkovú konkurencieschopnosť), resp. vytvárali nové priemyselné odvetvia a ťažisko exportu sa postupne presunulo do výroby technologicky náročných produktov, najmä do odvetvia elektroniky a elektrotechniky.
- *Silnejúce protekcionistické opatrenia a zmena štruktúry dopytu* zo strany ich najdôležitejších obchodných partnerov.
- *Pokles prílevu zahraničného kapitálu*, ktorý vyžadoval aj technologicky komplementárne prostredie, nielen lacnú, kvalifikovanú, disciplinovanú a inovačne prispôsobivú pracovnú silu.

Aj napriek týmto problémom dokázali NIK juhovýchodnej Ázie preniknúť na svetový trh, predovšetkým do USA a západnej Európy. Z tradičných odvetví textilného priemyslu sa postupne presadili vo výrobe a vývoze technologicky náročnejších produktov (televízorov, optických prístrojov, hodínok, výpočtovej techniky či elektroniky).

Severns (2021) uvádza 5 najvýznamnejších faktorov, ktoré stoja za úspešným vývojom NIK:

1. Kapitalistický štát – politiky NIK odrážali ochotu spolupráce medzi verejným a súkromným sektorom, pričom zabezpečovali, aby výmenné kurzy odrážali ekonomické fundamenty a úrokové sadzby priniesli pozitívne výnosy. Infláciu udržiavali pod kontrolou a umožnili dostatočnú daňovú flexibilitu v príjmoch tak, aby podporili ekonomickú aktivitu verejnosti.
2. Rýchla industrializácia – industrializácia na základe stratégie substitúcie importu (ISI) bola počiatočným faktorom, ktorý viedol k

hospodárskemu úspechu NIK. Bol to spôsob, ako chrániť domáce priemyselné odvetvia pred konkurenciou na globálnom trhu a zároveň ich dotovať a investovať do nich. Po úspechu na domácom trhu im umožnil stať sa úspešnými na globálnom trhu.

3. Voľná trhová ekonomika vedená exportom – v rámci stratégie ISI sa uplatňovala len mierna ochrana pred dovozom, podporovali export (vývozcovia mali prístup k stimulom, ako je oslobodenie od cla, zóny voľného obchodu a voľný prístup k devízam) a väčšinou aj voľný trh. Priemerné ceny obchodovaného tovaru v NIK sa, na rozdiel od iných rozvojových krajín, približovali svetovým cenám. Taká politika zabezpečila, že export NIK rástol viac ako dvakrát rýchlejšie ako priemer väčšiny rozvojových krajín. Podiel ich exportu na HDP sa za 25 rokov strojnásobil.
4. Vzdelaná a tvrdo pracujúca pracovná sila – rozvoj ľudských zdrojov bol jedným z hlavných rozdielov medzi NIK a ostatnými rozvojovými krajinami, napríklad pokiaľ ide o priemerný počet obyvateľov so stredoškolským vzdelaním už počas 60. rokov 20. storočia. V 80. rokoch došlo k významným investíciám do vzdelávania. Rast počtu obyvateľov zároveň zvýšil veľkosť pracovnej sily. Prispôsobivá a disciplinovaná pracovná sila bola veľmi dôležitá pri dosahovaní pozitívnych ekonomických výsledkov.
5. Silný centralizovaný štát – bol kľúčovým prvkom od počiatočných štádií vývoja. Tak autoritársky, ako aj participatívny inštitucionálny mechanizmus napomohol stabilitu rastu, obmedzenie ekonomickej kontroly a poskytnutie podporných služieb a strategickú víziu do budúcnosti.

Ďalší zásah do hospodárskeho rastu NIK priniesla globálna finančná kríza v roku 2008. Do konca roka 2008 sa HDP všetkých štyroch krajín znížil v priemere o 15 % ročne. Vývoz klesol medziročne o 50 %. Hoci hospodárske oživenie negatívne ovplyvňoval slabý domáci dopyt, vládne stimulačné programy viedli k viac ako 4 % rastu HDP každej krajiny v roku 2009 (CFI Team, 2022). K prekonaniu problémov prispela aj zvýšená odolnosť a ozdravený bankový sektor po kríze z roku 1997 (Lipková a kol., 2013).

Novoindustrializované krajiny si od 60. rokov 20. storočia stabilne udržiavali vysokú mieru ekonomického rastu najmä vďaka exportu a rýchlej industrializácii. Investíciami do vzdelávania si osvojili výrobný model náročný na znalostiach a rozvíjali sa finančne, technologicky a sociálne.

Tabuľka 1.5 bližšie dokumentuje vývoj pozícií NIK v zahraničnom obchode za dvadsaťročné obdobie, porovnáva hodnoty ich exportu a importu v roku 2000 s rokom 2020.

Tab. 1.5 Porovnanie zahraničného obchodu NIK v roku 2000 a 2020

	2000 (mld. USD)			2020 (mld. USD)			Podiel (%) a miesto na svetovom exporte/importe v roku 2020	
	Export	Import	Bilancia	Export	Import	Bilancia	Export	Import
Taiwan	151,3	140,6	10,7	347,2	288,1	59,1	2 % (15.)	1,6 % (18.)
Hongkong	202,7	214,0	-11,3	548,8	569,8	-21,0	3,1 % (6.)	3,2 % (8.)
Južná Kórea	172,3	160,5	11,8	512,5	467,6	44,9	2,9 % (7.)	2,6 % (9.)
Singapur	137,8	134,5	3,3	362,5	329,8	32,7	2,1 % (14.)	1,9 % (15.)
NIK	664,1	649,6	14,5	1 771,0	1 655,3	115,7	10 % (2.)	9,3 % (3.)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Bozkurt, Karaköy (2022) a WTO (2021).

Hodnota exportu z Taiwanu, ako aj dovozu do krajiny, vzrástla od roku 2000 do roku 2020 viac ako dvojnásobne. Je zaujímavé, že práve za rok 2020 zaznamenal dovoz aj vývoz najvyššie hodnoty v sledovanom období. Rast hodnoty dovozu súvisí s dovozom surovín (ropa a minerálne rudy) ako dôležitých vstupov do výroby. Z hľadiska obchodnej bilancie však hodnota dovozu neprevýšila hodnotu vývozu, krajina dosahuje teda aktívne saldo obchodnej bilancie. Taiwan má rozsiahle obchodné vzťahy s Čínou, ktorá je jeho najväčším exportným trhom najmä v elektronických produktoch²⁵ (Bozkurt, Karaköy, 2022). Pokiaľ ide o umiestnenie krajiny vo svetových rebríčkoch za rok 2020, svojím podielom dosahuje 15. miesto v exporte a je 18. najväčším dovozcom na svete.

Za obdobie 20 rokov sa hodnota exportu Hongkongu zvýšila 2,7-násobne. Hongkong ako jediná krajina zo 4 tigrov dosahuje v zahraničnom obchode záporné saldo obchodnej bilancie. Z hľadiska tovarovej štruktúry vyváža najviac elektronické prístroje, náhradné diely strojov, jadrové komponenty, perly, drahé kamene či optické materiály. V oblasti dovozu sú to tiež elektronické výrobky, minerálne oleje a palivá, ako aj kozmetika. Najväčším obchodným partnerom Hongkongu je Čína, ktorá pokrýva viac ako polovicu jeho zahraničného obchodu.

²⁵ Taiwanskí producenti využívajú nízke náklady na výrobu v Číne, hotové produkty prostredníctvom reexportu vyvážajú do krajín EÚ, Japonska a USA.

Medzi ďalších významných partnerov patria USA, Japonsko, Južná Kórea a Singapur (Bozkurt, Karaköy, 2022). Hodnotou svojho obchodu za rok 2020 dosahuje Hongkong najlepšie umiestnenie z krajín NIK z pohľadu podielu na svetovom obchode – je 6. najväčším exportérom a 8. najväčším importérom na svete.

Od roku 2000 do roku 2020 hodnota exportu Južnej Kórey vzrástla takmer 3-násobne, najvyššiu hodnotu zaznamenal export v roku 2018 (viac ako 604 bil. USD), čo je v porovnaní s rokom 2000 až 3,5-násobný nárast. Počas sledovaného obdobia bola hodnota exportu Južnej Kórey vyššia ako hodnota importu, s výnimkou roka 2008. Čo sa týka obchodných partnerov, najväčší podiel na dovoze Južnej Kórey zaujímajú Čína, USA, Japonsko, Nemecko a Vietnam, z hľadiska vývozu najväčší podiel smeruje do Číny, USA, Vietnamu, Hongkongu a Japonska (Bozkurt, Karaköy, 2022). Vo svetovom obchode za rok 2020 zaujala pozíciu hneď po Hongkongu – bola 7. najväčším exportérom sveta a 8. najväčším dovozcom.

Od roku 2000 do roku 2020 sa hodnota exportu Singapuru zvýšila viac ako 2,6-násobne, pričom hodnota exportu v rokoch 2011 až 2014 bola vyššia ako 400 bil. USD. Obchodná bilancia krajiny za sledované obdobie dosiahla kladné saldo, export preyšoval hodnotu importu. Hlavnými exportnými partnermi Singapuru sú Čína, Hongkong, Malajzia, Indonézia, USA, Japonsko a Južná Kórea. Na strane dovozu je to tiež Čína, Malajzia, USA, Japonsko, Indonézia, Južná Kórea (Bozkurt, Karaköy, 2022). Vo svetovom obchode sa Singapur za rok 2020 umiestnil hodnotou svojho exportu na 14. mieste najväčších svetových exportérov a z hľadiska hodnoty dovozu je 15. najväčším dovozcom na svete.

Veľkú časť svojho obchodu ázijské tigre realizujú v rámci svojho, resp. ázijského regiónu, teda sú si aj sami sebe významnými obchodnými partnermi. Celkovou hodnotou exportu aj importu by sa NIK umiestnili na 2. mieste po Číne v rebríčku najväčších svetových exportérov s podielom 10 %, v dovoze by zaujali tretie miesto po USA a Číne s podielom viac ako 9 %.

Hospodársky rozmach NIK slúži ako model pre ďalšie rozvojové krajiny, najmä pre ďalšie ekonomiky v juhovýchodnej Ázii, ktoré sú označované za druhú generáciu, resp. vlnu novoindustrializovaných krajín.

Novoindustrializované krajiny druhej vlny

Vzhľadom na podobnosť hospodárskej stratégie – dynamiku industrializácie a obchodnej expanzie – sa k štvorici tigrov juhovýchodnej Ázie priblížila ďalšia skupina krajín. Ide o **Indonéziu, Malajziu, Filipíny a Thajsko**.²⁶ Tieto štyri krajiny sú označované aj ako „tigríčatá“ alebo „dráčatá“,

²⁶ Niektoré zdroje medzi druhú generáciu NIK zaraďujú aj Vietnam.

resp. ako novoindustrializované krajiny druhej vlny, prípadne druhej generácie (NIK 2).

Ich hospodársky vývoj sa podobal vývoju NIK, bol však oveľa menej kontrolovaný. Sú značne previazané s vývojom japonskej ekonomiky, ktorej priaznivé tempá rastu počas 80. rokov 20. storočia značne napomáhali aj ich hospodársky rozvoj. Významnou podporou ich rastu boli aj prílevy zahraničných investícií. Na začiatku 90. rokov smerovali najmä do infraštruktúrnych projektov, automobilového priemyslu (predovšetkým v Malajzii či Thajsku), výstavby petrochemických závodov v Indonézii a do rozvoja elektrotechnického priemyslu (Gaval'ová, Baumgartner, 2014).

Hospodársky rozmach si „tigríčatá“ zabezpečili aj vďaka značnému prírodnému bohatstvu (na rozdiel od NIK prvej vlny), ktoré im umožnilo produkovať energeticky a surovinovo náročné produkty. Indonézia disponuje rozsiahlymi zásobami ropy, zemného plynu a zastáva aj popredné miesto v ťažbe medi, cínu, niklu či zlata. Ropa, zemný plyn i cín sa nachádzajú aj v Malajzii. Medzi najvýznamnejšie nerastné suroviny Filipín sa považuje železná a medená ruda a tiež ropa. Energetický potenciál Thajska tvorí ropa, zemný plyn a lignit. Dôležitú úlohu v hospodárstve zohráva aj poľnohospodársky sektor, ktorý je tiež zdrojom exportných príjmov. Oproti NIK majú konkurenčnú výhodu ešte lacnejšej pracovnej sily, čo prilákalo zahraničných investorov, aby sem presunuli svoju priemyselnú výrobu – najskôr ľahký, neskôr ťažký (oceliarsky, automobilový či chemický) priemysel.

Napriek tomu, že sa vyznačujú značným prírodným bohatstvom, v ich vývoze neprevažujú suroviny, palivá či poľnohospodárske produkty. Väčšinový podiel ich vývozu tvoria pracovne náročné priemyselné výrobky. Pri ich výrobe využívajú lacnejšiu pracovnú silu ako NIK.

1.3 Podpora zapojenia rozvojových krajín do medzinárodného obchodu

Jedným z faktorov, ktorý pozitívne ovplyvňuje rast vývozu rozvojových krajín, je zjednodušený prístup na trh, ktorý im garantujú vyspelé krajiny pri vstupe na svoj trh. V tomto smere je vo svete najrozšírenejším Všeobecný systém preferencií (Fojtíková a kol., 2014). Podporou zapojenia rozvojových krajín (najmä LDC) do medzinárodného obchodu sa od roku 2005 zaoberá aj iniciatíva *WTO Aid for Trade*.²⁷

²⁷ Problematika *Aid for Trade* je podrobne vysvetlená v kapitole 2.3.3 Nástroje na podporu obchodu LDC v učebnici Zubaľová, L., Drieniková, K., & Puškárová, P. (2022). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín*. Praha: Leges, 2022. 188 s.

Stimulujúcu podporu a spoluprácu v začleňovaní sa do svetovej obchodnej výmeny založenú na princípe spravodlivosti predstavuje hnutie *Fair Trade*. Jeho cieľom je zmeniť globálny obchodný systém prostredníctvom spravodlivejšej dohody pre farmárov a pracovníkov v rozvojových krajinách (University of Cantenbury, n. d.).

1.3.1 Všeobecný systém preferencií

Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT²⁸), podpísaná v roku 1947, sa stala pilierom multilaterálnej (mnohostrannej) liberalizácie medzinárodného obchodu po druhej svetovej vojne. V rámci jej pôsobnosti dochádzalo k odstraňovaniu diskriminačných prekážok (liberalizácii) na mnohostrannom základe, nie na bilaterálnej či regionálnej úrovni. Zámerom 23 signatárov bolo vytvoriť obchodný systém, v rámci ktorého budú obchodné vzťahy postavené nie na politických, ale na komparatívnych výhodách. Multilaterálna liberalizácia sa uskutočňuje na základe ústredného pravidla GATT, resp. WTO – zásady nediskriminácie, zakotveného o. i. v doložke najvyšších výhod (MFN²⁹) (Cihelková a kol., 2007). Dohoda GATT bola hnacou silou liberalizačného procesu vo svetovom obchode po druhej svetovej vojne až do roku 1994, od januára 1995 túto činnosť plní WTO.

²⁸ *General Agreement on Tariffs and Trade.*

²⁹ Doložka najvyšších výhod, z angl. *Most Favoured Nation Treatment* tvorí základ zásady nediskriminácie v rámci WTO

Zásada nediskriminácie je jednou z troch³⁰ základných zásad multilateralizmu. Je vyjadrená prostredníctvom (WTO, n. d.; Cihelková a kol., 2007):

1) *doložky národného zaobchádzania (national treatment)*, ktorá hovorí o tom, aby členské krajiny WTO zaobchádzali s ekonomickými príslušníkmi ostatných krajín rovnako ako s vlastnými štátnymi príslušníkmi³¹; a

2) *doložky najvyšších výhod (MFN – Most Favoured Nation Treatment)*, ktorá stanovuje, že akékoľvek odstránenie alebo zníženie prekážok medzi niektorými členskými krajinami sa automaticky vzťahuje na všetkých ostatných členov WTO. Jej znenie je upravené v článku I dohody GATT z roku 1994:

"...všetky dohody, prednosti, výhody alebo oslobodenia poskytnuté ktoroukoľvek zmluvnou stranou akémukoľvek výrobu pochádzajúcemu z ktorejkoľvek krajiny alebo tam určenému, budú ihneď a bezpodmienečne priznané rovnakému výrobu pochádzajúcemu z územia všetkých ostatných zmluvných strán alebo tam určenému."

Dohoda GATT ešte neobsahovala žiadne ustanovenia o opatreniach špeciálne pre rozvojové krajiny na podporu ich účasti v medzinárodnom obchode. Až v roku 1965 boli v rámci rokovaní do dohody GATT zahrnuté nové ustanovenia o obchode a rozvoji, ktoré uznali potrebu podporovať export z rozvojových krajín – s cieľom rastu ich exportných príjmov a zvyšovania ich podielu na raste medzinárodného obchodu tak, aby bol úmerný potrebám ich hospodárskeho rozvoja. Zároveň bola uznaná potreba vytvorenia priaznivých podmienok v prístupe rozvojových krajín na svetové trhy vzhľadom na obmedzený rozsah ich primárneho vývozu. V roku 1964 generálny tajomník organizácie UNCTAD Raúl Prebisch³² v snahe zaviesť vyváženejší obchodný systém osobne navrhol na prvej konferencii UNCTAD zavedenie preferenčných colných sadziieb zo strany vyspelých ekonomík pre rozvojové krajiny – navrhol vytvorenie Všeobecného systému preferencií (GSP) pre rozvojové krajiny. Argumentoval tým, že zaobchádzanie na základe MFN nezabezpečovalo rovnosť

³⁰ Ďalšou je zásada liberalizácie (nezvyšovanie existujúcich prekážok a nevytváranie nových, ale aktívne prispievanie k odstraňovaniu existujúcich prekážok obchodu) a zásada konsolidácie (mnohostranné obchodné rokovania by mali neustále viesť k znižovaniu prekážok a zaťažovaniu medzinárodného obchodu) (Cihelková a kol., 2007).

³¹ V článku 3 GATT sa vyžaduje, aby sa s dovozom po preclení nezaobchádzalo menej priaznivo ako s rovnakým alebo podobným tovarom domácej výroby. Článok 17 dohody GATS a článok 3 dohody TRIPS sa zaoberajú aj národným zaobchádzaním so službami a ochranou duševného vlastníctva.

³² Dr. Raúl Prebisch (1901 – 1986) bol argentínsky ekonóm. Stal sa v poradí prvým generálnym tajomníkom organizácie UNCTAD (1964 – 1969). Predtým pôsobil aj ako výkonný tajomník Hospodárskej komisie Organizácie Spojených národov pre Latinskú Ameriku (ECLAC).

s domácimi výrobcami alebo regionálnymi obchodnými partnermi (ak nebolo stanovené na nulu), nezohľadňovalo rozdiely v hospodárskej štruktúre a úrovni rozvoja. Rokovania s rozvojovými krajinami sa viedli na základe reciprocity a MFN, čo znamenalo, že ich vývoz čelil vysokým clám (Cernat et al., 2004).

Všeobecný systém preferencií (GSP – *Generalized System of Preferences*) bol zavedený v roku 1971 pod záštitou organizácie UNCTAD. V priebehu nasledujúcich rokov prispel a prispieva k vytvoreniu priaznivého obchodného prostredia pre rozvojové krajiny. Cieľom prijímania preferenčných opatrení vrátane GSP je pomôcť rozvojovým krajinám – najmä LDC krajinám – zvýšiť využívanie obchodných preferencií v rámci systému GSP a iných, a tým podporiť rozvoj výrobných kapacít a zvýšenie ich zapojenia do medzinárodného obchodu (UNCTAD, n. d. b).

V tom istom roku bol GSP systém schválený zmluvnými stranami dohody GATT ako výnimka z článku I dohody GATT na desaťročné obdobie. Následne v roku 1979 zároveň prijatý ako *trvalá výnimka z doložky najvyšších výhod* – a to na základe tzv. **splnomocňujúcej doložky**. GSP systém teda umožňuje poskytovať rozvojovým krajinám zvláštne a zvýhodnené zaobchádzanie – na jednostrannom (zo strany vyspelých krajín), nediskriminačnom a nerekipročnom (vyspelé krajiny neočakávajú reciprocitu) základe. Špeciálne bola pozornosť zameraná na najmenej rozvinuté krajiny (Fojtíková a kol., 2014).

Splnomocňujúca doložka (*enabling clause*)³³ – umožňuje členským krajinám WTO (rozvinutým krajinám) poskytovať odlišné (teda nerecipročné) a zvýhodnené (preferenčné) zaobchádzanie voči rozvojovým krajinám bez toho, aby ho museli poskytnúť aj ostatným členským krajinám (výnimka z MFN).

Spočíva najmä v týchto možnostiach: poskytovať rozvojovým krajinám preferenčné clá na produkty, ktoré z týchto krajín pochádzajú; používať odlišný a výhodnejší režim týkajúci sa netarifných opatrení; vyjednávať regionálne dohody alebo dohody o vzájomnom znížení či odstránení ciel a netarifných prekážok na tovar medzi rozvojovými krajinami navzájom; poskytovať zvláštny režim pre LDC krajiny (Cihelková a kol., 2007).

Splnomocňujúca doložka je právnym základom WTO pre všeobecný systém preferencií.

Vyspelé krajiny neočakávajú reciprocitu za záväzky na zníženie alebo odstránenie ciel a iných prekážok obchodu rozvojových krajín, ktoré prijali v obchodných rokovaniach (WTO, n. d.).

Preferenčný režim v rámci systému GSP poskytuje týchto 15 krajín: Arménsko, Austrália, Bielorusko, Kanada, Európska únia, Island, Japonsko, Kazachstan, Nový Zéland, Nórsko, Ruská federácia, Švajčiarsko, Turecko, Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké (UNCTAD, n. d. b). Napriek tomu, že sa úroveň a rozsah poskytovaných preferencií v rámci jednotlivých krajín líši, spoločným cieľom všetkých systémov GSP je zvýšiť vývoz rozvojových krajín, podporiť ich industrializáciu, a tým aj urýchliť ich hospodársky rast. Vyspelé krajiny zároveň uplatňujú diferencovaný prístup voči rozvojovým a voči LDC krajinám (Fojtíková a kol., 2014).

Jednotlivé GSP systémy uvedených poskytovateľov majú určité spoločné charakteristiky (Wong, 2022b):

- Vo všeobecnosti platí, že každá krajina poskytujúca preferencie rozširuje výnimku z ciel (znížené clá alebo bezcolný prístup) na väčšinu produktov vyrábaných v rozvojových krajinách, ktoré spĺnia stanovené podmienky, ako aj na určité „necitlivé“ poľnohospodárske produkty. Produktové pokrytie a typ ponúkaného preferenčného zaobchádzania sa značne líšia.

³³ **Splnomocňujúca doložka** – od roku 1979 dopĺňa článok XXIV v rámci dohody GATT (naďalej sa uplatňuje ako súčasť GATT 1994 v rámci WTO) a od roku 1994 článok V dohody Všeobecnej dohody o obchode so službami (GATS). Ide o Rozhodnutie z 28. novembra 1979 (L/4903) o diferencovanom a priaznivejšom zaobchádzaní, reciprocite a plnšej účasti rozvojových krajín (bližšie pozri WTO, n. d.).

- Každá krajina poskytujúca preferencie v rámci GSP si stanovuje osobitné kritériá a podmienky na definovanie príjemcov preferencií z rozvojových krajín, preto sa aj zoznamy príjemcov a výnimiek môžu v jednotlivých krajinách výrazne líšiť.³⁴
- Čo sa týka pokrytia produktov v rámci GSP pre najmenej rozvinuté krajiny, za najviac otvorený, resp. inkluzívny možno považovať iniciatívu EÚ „Všetko okrem zbraní“.
- Jednotliví poskytovatelia preferencií majú zavedené aj záruky, aby zabezpečili, že akékoľvek výrazné zvýšenie dovozu určitého produktu nepriaznivo neovplyvní domáci trh prijímajúcej krajiny. Vo všeobecnosti ide o množstevné limity na tovar, ktorý je predmetom GSP.
- Každý poskytovateľ preferencií v rámci GSP má tiež stanovené kritériá graduácie – bod, v ktorom príjemcovia už nemajú nárok na výhody, pretože dosiahli určitú úroveň rozvoja. Pre väčšinu krajín udeľujúcich preferencie ide o dosiahnutie určitej úrovne príjmu na obyvateľa na základe výpočtov Svetovej banky. Európska únia napríklad špecificky zabezpečuje odstupňovanie určitých príjemcov GSP systému vzhľadom na konkrétne sektory výrobkov.

V ďalšom texte bližšie uvádzame hlavné charakteristiky GSP systému v EÚ a v USA.

GSP systém v Európskej únii

Všeobecný systém preferencií EÚ uľahčuje vývoz výrobkov rozvojovým krajinám (resp. ekonomikám, ktoré splnia kritériá) do EÚ. Deje sa tak formou znížených, resp. nulových ciel na ich tovar pri vstupe na trh Európskej únie. Od zavedenia v roku 1971 bola jeho schéma prehodnocovaná, revidovaná a prepracovávaná.

Na základe vypracovaných usmernení v roku 2004 sa celkový počet opatrení GSP systému EÚ znížil z piatich na tri. Štruktúra troch opatrení bola zachovaná aj v ďalšom období v rámci nových schém, resp. technických zmien či nových pravidiel prijímaných v rámci reformy systému GSP. Za ostatné obdobie došlo k veľkej reforme GSP systému na základe prijatého nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 978/2012 o uplatňovaní GSP platného od 1. 1. 2013, pričom

³⁴ Napríklad v roku 2020 EÚ pozastavila členstvo Kambodže v systéme GSP z dôvodu obáv z porušovania ľudských práv, pričom Kambodža naďalej zostala príjemcom systému GSP programu USA.

nové pravidlá sa uplatňujú od 1. januára 2014.³⁵ Kým predtým bol systém GSP revidovaný každé tri roky, platnosť daného nariadenia, resp. nového systému bola stanovená na desať rokov, teda uplynie 31. decembra 2023. Očakáva sa, že nové nariadenie bude naďalej presadzovať politiku podpory trvalo udržateľného hospodárskeho, sociálneho a environmentálneho rozvoja krajín, ktoré sú príjemcami preferencií v rámci systému (United Nations, 2022a; Drieniková, Zubaľová, 2013).

Architektúra systému GSP Európskej únie pozostáva z troch hlavných opatrení, resp. režimov (Drieniková, Zubaľová, 2013).

- 1. Všeobecný režim, resp. opatrenia GSP** – poskytuje preferenčný prístup rozvojovým krajinám na trh EÚ na základe bohatstva krajiny, resp. výšky príjmu na obyvateľa. Ku krajinám oprávneným využívať výhody tohto režimu patria krajiny klasifikované Svetovou bankou ako krajiny s nízkymi alebo nižšími strednými príjmami a tie krajiny, ktoré nemajú prospech zo žiadneho iného preferenčného obchodného prístupu na trh EÚ³⁶ (Wong, 2022; Európsky parlament, Rada Európskej únie, 2012).

Všeobecný režim pokrýva takmer 66 % spoločného colného sadzovníka EÚ (v zložení: citlivé produkty, ktoré možno dovážať za zníženú colnú sadzbu, a necitlivé komodity, ktoré možno dovážať bezcolne).

- 2. Špeciálny režim GSP+** pre udržateľný rozvoj a dobrú správu vecí verejných – poskytuje dodatočné preferencie pre ekonomicky zraniteľné rozvojové krajiny (podmienkou je ratifikácia konvencií OSN a Medzinárodnej organizácie práce – ILO³⁷).

Nárok na zaradenie do tohto režimu nie je automatický, vyžaduje prihlášku a splnenie niektorých kritérií – splnenie rovnakých kritérií ako pre zaradenie do GSP a navyše nedostatočné zapojenie do medzinárodného obchodu (2 %), nedostatočná diverzifikácia (dovoz 7 najväčších GSP sekcií tvorí 75 % a viac celkového dovozu daného štátu

³⁵ Dôvodom bola možnosť poskytnúť časové obdobie európskym dovozcom na prispôbenie sa novým podmienkam dovozu. Bližšie pozri Drieniková, Zubaľová (2013).

³⁶ Podľa článku 4 nariadenia č. 978/2012 ide o krajinu, ktorá „*nebola klasifikovaná Svetovou bankou ako krajina s vysokými alebo nadpriemernými príjmami v troch po sebe nasledujúcich rokoch bezprostredne predchádzajúcich aktualizácii zoznamu zvýhodnených krajín, alebo nevyužíva výhody z dohody o zvýhodnenom prístupe na trh, ktorá poskytuje rovnaké alebo lepšie colné preferencie ako systém v podstate pre celý obchod.*“ (Európsky parlament, Rada Európskej únie, 2012).

³⁷ ILO (*International Labour Organization*) – Medzinárodná organizácia práce je špecializovaná agentúra OSN. Jej úlohou je presadzovanie sociálnej spravodlivosti a rozvoj medzinárodne uznávaných ľudských a pracovných práv a dohliadanie na dodržiavanie medzinárodných pracovných noriem. Združuje predstaviteľov vlády, zamestnávateľov a zamestnancov.

do EÚ v rámci GSP), zodpovedné plnenie záväzkov z medzinárodných zmlúv OSN a ILO (ratifikácia 27 konvencií).

Režim GSP+ pokrýva niečo vyše 66 % produktov colného sadzobníka, ktoré sa do EÚ dovážajú bezcolne.

3. Zvláštny režim EBA (Everything but Ams) – resp. iniciatíva „Všetko okrem zbraní“ poskytuje osobitné opatrenia pre najmenej rozvinuté krajiny (bezcolný prístup na trh EÚ).

Tento režim poskytuje najvýhodnejšie podmienky – možnosť dovážať bezcolne všetko okrem zbraní a munície, teda pokrýva až 99,8 % produktov, ktoré môžu krajiny LDC dovážať bezcolne.

Hlavná zmena v schéme GSP EÚ vyplývajúca z reformy z roku 2012 spočívala vo výraznom znížení počtu zvýhodnených krajín. Pôvodne bolo prijímajúcich krajín viac ako 170, tento počet klesol na 88 v roku 2014 a ďalej sa znižoval s cieľom preorientovať výhody GSP na tie krajiny, ktoré to najviac potrebujú (United Nations, 2022a). K januáru 2022 patrilo medzi beneficentov GSP systému EÚ 65 krajín, z toho 11 v rámci všeobecného režimu, 8 krajín v rámci režimu GSP+ a 46 krajín bolo klasifikovaných ako LDC krajiny, ktoré majú možnosť využívať výhody iniciatívy EBA (European Commission, 2022).

Zo zoznamu príjemcov GSP boli na základe reformy z roku 2012 vyradené štáty, ktoré boli Svetovou bankou klasifikované ako krajiny s vysokým a vyšším stredným príjmom za tri po sebe nasledujúce roky. Okrem kritéria príjmu boli vyradené aj krajiny, ktoré sú už v preferenčnom obchodnom režime s EÚ (napríklad prostredníctvom dohody o voľnom obchode) a 33 zámorských teritórií (zo všeobecného GSP) (Drieniková, Zubaľová, 2013).

EÚ môže počas obdobia platnosti tejto verzie systému takisto realizovať zmeny. Napríklad, ak Svetová banka klasifikuje príjemcu GSP ako krajinu s vysokým alebo vyšším stredným príjmom 3 roky po sebe, status beneficenta GSP bude pre krajinu zrušený s možnosťou jednoročného prechodného obdobia. Rovnako tak, ak krajina GSP uzavrie s EÚ iný typ preferenčného režimu, stratí svoj štatút príjemcu GSP s možnosťou dvojročného prechodného obdobia (Drieniková, Zubaľová, 2013).

Aby nedošlo k zneužitiu výhod, ktoré plynú z využívania GSP systému, je pri dovoze z týchto krajín nevyhnutné preukázanie pôvodu tovaru. Výrobok musí skutočne pochádzať z krajiny, ktorá je príjemcom GSP systému (Drieniková, Zubaľová, 2013). Od 1. januára 2011 sa realizovala významná reforma pravidiel určovania pôvodu. Kým predtým sa na rozvojové krajiny a LDC krajiny vzťahovali rovnaké pravidlá pôvodu, nové pravidlá často obsahujú osobitné ustanovenia pre LDC (s cieľom riešiť obavy týkajúce sa ich kapacitných

obmedzení). Upravili sa aj požiadavky na určenie pôvodu pre rozvojové krajiny (bližšie pozri v United Nations, 2022a).

GSP systém v USA

Všeobecný systém preferencií v obchodnej politike Spojených štátov amerických je najväčším a najstarším preferenčný programom. Bol zriadený 1. januára 1976 obchodným zákonom (*Trade Act*) z roku 1974. Jeho účelom je podpora hospodárskeho rozvoja v rozvojových krajinách prostredníctvom odstránenia ciel na určité produkty importované z preferovaných krajín či teritórií do USA, z tzv. určených zvýhodnených rozvojových krajín (*designated beneficiary developing countries* – BDCs). Podporuje aj ich trvalo udržateľný rozvoj tým, že napomáha rast a diverzifikáciu ich zahraničného obchodu s USA. Zároveň poskytuje dodatočné preferencie pre produkty z najmenej rozvinutých krajín (*least-developed beneficiary developing countries* – LDBDCs) (United Nations, 2016; USTR, n. d.; USTR 2020).

Systém GSP bol prvýkrát povolený na 10 rokov, do roku 1985. Odvtedy bol opätovne schválený 14-krát, pričom vypršal pred jeho opätovnou autorizáciou v 10 prípadoch zo 14 predĺžení. Kongres³⁸ naposledy predĺžil program do 31. decembra 2020. K tomuto dátumu skončila platnosť GSP programu, a to aj napriek legislatívnemu úsiliu o opätovnú autorizáciu programu. Problémom je diskusia o posilnení ustanovení GSP programu o pracovných právach, právach pracovníkov či pridanie nových ustanovení týkajúcich sa požiadaviek na ustanovenia o rodovej rovnosti, ľudských právach, dobrej správe vecí verejných, zákonoch a nariadeniach v oblasti životného prostredia. Podobne ako v predošlých prípadoch sa však očakáva, že Kongres obnoví GSP program s retroaktívnou klauzulou o vrátení cla.³⁹ Za rok 2021 bola celková hodnota dovozu, ktorý by spĺňal podmienky na oslobodenie od cla v rámci GSP, 18,7 mld. USD⁴⁰ (Wong, 2022a,b).

³⁸ Kongres zohráva hlavnú úlohu pri formovaní, dohľade a legislatívnej úprave obchodnej politiky USA. Má ústavnú právomoc nad clami a zahraničným obchodom. Vo všeobecnosti Kongres a prezident USA spolupracujú na rokovaní a implementácii obchodných dohôd s USA. Od roku 1934, prijatia zákona o recipročných obchodných dohodách (RTAA), Kongres pravidelne delegoval na prezidenta obmedzenú právomoc znížiť clá. Od roku 2002 sa táto právomoc nazýva *Trade Promotion Authority* (TPA), naposledy bola obnovená v roku 2015 s platnosťou do 1. júla 2021 (Akhtar, Williams, 2022).

³⁹ V praxi Kongres znova predĺžil program GSP so spätnou platnosťou od pôvodného dátumu vypršania platnosti, takže dovozcom sa vrátili finančné prostriedky (bez úroku) za clá, ktoré im vznikli počas uplynutia platnosti.

⁴⁰ Zástancovia GSP systému odhadli, že za obdobie od januára 2021 do apríla 2022 dovozcovia z USA zaplatili dovozné clá za tovary spĺňajúce podmienky GSP v hodnote viac ako 1,4 mld. USD.

Z preferencií GSP systému sú vylúčené (zakázané zákonom) určité výrobky – väčšina textilných a odevných výrobkov, hodiniiek, obuvi, pracovných rukavíc a kožených odevov. Okrem toho štatút GSP vylučuje oprávnenosť na dovoz citlivých výrobkov z ocele, skla a elektroniky. Aby bol dovoz oprávnený na bezcolné zaobchádzanie podľa GSP, musí spĺňať tieto požiadavky (USTR, 2020):

- musí byť zaradený do zoznamu výrobkov oprávnených na GSP;
- musí byť dovezený priamo z krajiny BDC;
- krajina BDC musí byť oprávnená na GSP v tomto produkte;
- produkt musí byť vypestovaný, vyrobený alebo spracovaný v krajine BDC a musí spĺňať požiadavky na pridanú hodnotu;
- dovozca musí požiadať o bezcolné zaobchádzanie podľa GSP tak, že na príslušné prepravné doklady umiestni príslušný špeciálny indikátor.

Čo sa týka zoznamu produktov a krajín oprávnených využívať GSP program, každoročne sa vykonáva preskúmanie, v rámci ktorého sa posudzujú zmeny v zoznamoch produktov a krajín, ktoré majú nárok na zaobchádzanie podľa GSP – na oslobodenie od cla. Úpravy sú zverejňované vo federálnom registri a sú publikované v elektronickej aj tlačenej verzii Harmonizovaného colného sadzovníka USA (USTR, 2020).

1.3.2 Hnutie, resp. systém FAIR TRADE

Spravodlivý obchod – *Fair Trade*⁴¹ (FT) je jednou z možností podpory rozvojových krajín, ktoré sú znevýhodňované v konvenčnom medzinárodnom obchode kolísavosťou cien na svetových trhoch, protekcionizmom zo strany vyspelých krajín či pôsobením transnacionálnych korporácií (Gaval'ová, Baumgartner, 2014). Vznik hnutia Fair Trade je spojený s nečestnými obchodnými vzťahmi medzi kolonizujúcimi štátmi (metropolami) a kolóniami, ako aj so snahou o riešenie nerovnosti v komparatívnych výhodách pri výrobe poľnohospodárskych tovarov medzi rozvojovými (a najmä LDC krajinami) a vyspelými krajinami (Wang, Chen, 2019).

Strategickým cieľom hnutia FT je zlepšiť hospodársku situáciu rozvojových krajín, zabezpečiť im dlhodobé finančné istoty prostredníctvom

⁴¹ Fairtrade je jedným z viacerých dobrovoľných štandardov udržateľnosti. Každý štandard má svoje vlastné zameranie a ciele, no niektoré ciele sú spoločné, resp. sa prekrývajú. Príkladmi ďalších certifikačných noriem sú Rainforest Alliance, UTZ Certified, Organic, pričom existujú aj významné označenia pre rôzne produkty, ako sú napríklad Forest Stewardship Council, Marine Stewardship Council, Roundtable on Sustainable Palm Oil, GlobalG.A.P. (Dragusanu et al., 2014).

spolupráce s producentmi a pracovníkmi, podporovať ich v organizáciách, aby sami vedeli posilniť svoje postavenie v medzinárodnom obchode (Gavaľová, Baumgartner, 2014).

Pokiaľ ide o obdobie vzniku FT, neexistuje zhoda medzi autormi na konkrétnom roku, no jeho počiatky možno vymedziť už do druhej polovice 40. rokov 20. storočia, resp. po druhej svetovej vojne v USA, od 50. rokov 20. storočia aj v Európe. V 80. rokoch 20. storočia boli vytvorené prvé organizácie na označovanie spravodlivého obchodu. Od druhej polovice 20. storočia hnutie umožňuje prístup robotníkom a farmárom z rozvojových krajín na európske a severoamerické trhy (Bondarenko, 2018). Hnutie sa rozvíjalo súbežne v Európe aj v Spojených štátoch amerických, pričom sa týkalo výlučne obchodu medzi „vyspelým a rozvojovým“ svetom (medzi Severom a Juhom) (Sirdey et al., 2019). Podľa Dragusanu et al. (2014) možno vznik moderného Fair Trade spojiť s rokom 1988, keď holandská náboženská mimovládna organizácia prišla s iniciatívou, ktorá mala zabezpečiť, aby pestovatelia plodín v krajinách s nízkymi príjmami dostávali dostatočné mzdy. Na svoje produkty vytvorili značku spravodlivého obchodu pod názvom Max Havelaar⁴². Neskôr na základe tohto konceptu vzniklo viacero organizácií v Európe či Severnej Amerike (TransFair, Global Exchange), z nich 14 národných organizácií, ktoré mali rôzne názvy a logá, v roku 1997 založilo zastrešujúce združenie, resp. globálnu organizáciu **Fairtrade International**. V roku 2002 vznikla spoločná certifikačná značka FAIRTRADE.

V roku 2012 sa od Fairtrade International odčlenila severoamerická organizácia (Transfair USA) a založila paralelnú značku Fair Trade USA. Dôvodom bol rozdiel v názoroch. Fairtrade International sa domnieva, že certifikácia by mala byť vo všeobecnosti obmedzená na malých výrobcov, kým jej americký náprotivok tvrdí, že certifikované by mali byť aj plantáže a veľkí a neorganizovaní producenti (Dragusanu et al., 2014).

⁴² Max Havelaar je meno fiktívnej postavy z holandskej novely z roku 1860, ktorá bola oponentom vykorisťovania zberačov kávy a bojovníkom proti korupčnému systému v holandských kolóniách v Indonézii (na Jáve).

Pokiaľ ide o vymedzenie pojmu, **Fairtrade** (ako jedno slovo) používajú iba organizácie, značky a produkty, ktoré sú súčasťou systému organizácie Fairtrade International. Na obale produktu je zobrazené formou značky, resp. modro-zeleného loga, čo znamená, že produkt spĺňa prísne sociálne, ekonomické a environmentálne normy a bol nezávisle kontrolovaný (Fairtrade Australia New Zealand, 2022).

Naopak, pojem **Fair Trade** (spravodlivý obchod) označuje všeobecnú iniciatívu či hnutie bez odkazu na konkrétnu certifikáciu (Dragusanu et al., 2014). Ide o všeobecný pojem označujúci etický obchod, hnutie spravodlivého obchodu alebo produkty spravodlivého obchodu (Fairtrade Australia New Zealand, 2022).

Z hľadiska definícií pojmu FT takisto neexistuje konsenzus, zhodujú sa však v základných princípoch. Z množstva definícií uvádzame vybrané:

- Cambridge Dictionary (2022) definuje FT ako spôsob nákupu a predaja produktov zabezpečujúci, že ľudia, ktorí vyrábajú tovar, dostanú spravodlivú cenu. Mal by prinášať chudobným farmárom v rozvojových krajinách lepšiu životnú úroveň.
- Encyklopédia Britannica definuje FT ako celosvetové hnutie za zlepšenie života farmárov a pracovníkov v rozvojových krajinách tým, že sa im zabezpečí prístup na vývozné trhy a za ich produkty sa im zaplatí spravodlivá cena. To sa často dosahuje vytvorením priamych obchodných vzťahov medzi malými výrobcami v Afrike, Ázii a Latinskej Amerike a organizáciami spravodlivého obchodu (FTO) v USA a Európe, čím sa eliminujú sprostredkujúci kupujúci a predávajúci. Vedľajším cieľom hnutia vo vyspelých krajinách je zvýšiť povedomie spotrebiteľov o nespravodlivých a nekalých praktikách medzinárodného obchodu (Bondarenko, 2018).
- Podľa Dragusanu et al. (2014) je to iniciatíva označovania zameraná na zlepšenie života chudobných v rozvojových krajinách tým, že výrobcom ponúka lepšie podmienky a pomáha im organizovať sa (Dragusanu et al., 2014).
- Nadácia Fairtrade (Fairtrade Foundation, n. d.), člen Fairtrade International z Veľkej Británie, definuje FT ako systém certifikácie, ktorého cieľom je zabezpečiť splnenie súboru noriem pri výrobe a dodávke produktu alebo jeho zložky. Pre farmárov a pracovníkov znamená Fairtrade pracovné práva, bezpečnejšie pracovné podmienky a spravodlivejšie odmeňovanie. Pre nakupujúcich to znamená vysoko kvalitné, eticky vyrábané produkty.

V rámci Fair Trade sa obchoduje s viacerými potravinárskymi výrobkami – káva, čaj, kakao, čokoláda, cukor, med, ryža, banány, ovocné šťavy, orechy a pod., ako aj s remeselnými výrobkami, medzi ktoré patria napríklad bytové doplnky, hudobné nástroje, bižutéria (Gaval'ová, Baumgartner, 2014). Najväčší podiel v systéme FT zaberá 7 top produktov – káva, kakao, banány, cukor, kvety, čaj a bavlna – ktorých pestovanie, resp. výroba zamestnáva viac ako 90 % farmárov či pracovníkov v systéme FT. Z nich najväčší počet sa zaoberá produkciou kávy, kakaa a čaju (Fairtrade International, n. d.).

Až 91 % Fairtrade banánov je pestovaných v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku, najväčšími producentmi sú Dominikánska republika, Kolumbia a Ekvádor. Z tohto regiónu pochádza zároveň aj 84 % produkcie Fairtrade kávy (najviac z Peru, Hondurasu a Kolumbie) a 66 % produkcie Fairtrade cukru (najväčší producenti sú Belize a Paraguaj). V Afrike sa produkcia Fairtrade viaže najmä na kakao (82 % Fairtrade kakaa), najmä v Pobreží Slonoviny a v Ghane, a na kvety – pochádza odtiaľ až 99 % Fairtrade kvetov, najväčšími pestovateľmi sú Keňa, Etiópia a Uganda. Čo sa týka ázijsko-pacifického regiónu, pochádza odtiaľ 95 % produkcie Fairtrade bavlny, pričom medzi jej najväčších producentov patrí India a Pakistan. Takisto viac ako polovica svetovej produkcie Fairtrade čaju pochádza z tohto regiónu, najväčším producentom v regióne je India (Fairtrade International, 2022). Fairtrade je tiež silným zástancom ekologického poľnohospodárstva a v roku 2022 bolo 52 % všetkých organizácií výrobcov Fairtrade certifikovaných ako ekologických (Fairtrade Australia New Zealand, 2022).

Pôsobnosť FT a jeho činnosti sú spojené nielen s predajom poľnohospodárskeho a remeselného tovaru, ale aj s formovaním národných združení a aj s lobizmom vo svetových organizáciách (Gaval'ová, Baumgartner, 2014). V roku 2021 organizácia Fairtrade International zastrešovala viac ako 1,9 milióna farmárov a pracovníkov v 70 krajinách sveta, ako aj 1 930 certifikovaných Fairtrade organizácií výrobcov⁴³. Viac ako 2 500 firiem licencovalo viac ako 37 600 Fairtrade produktov. Fairtrade produkty boli v roku 2021 predávané v 143 krajinách na svete. Najvyšší počet pracovníkov a farmárov spadajúcich pod organizáciu sa nachádza v Afrike (70 % – viac ako 1,3 milióna), nasleduje región Latinskej Ameriky a Karibiku (18 %) a ázijsko-pacifický región (12 % farmárov a pracovníkov) (Fairtrade International, 2022).

S cieľom dosiahnuť cieľ Fairtrade, teda zlepšiť životné podmienky farmárov a pracovníkov v rozvojových krajinách, bol vytvorený mechanizmus

⁴³ Najviac FT organizácii výrobcov sa nachádza v Latinskej Amerike a Karibiku. Štátmi s najväčším počtom FT organizácií sú Peru, Kolumbia a Pobrežie Slonoviny (Fairtrade International, n. d.).

spočívajúci kombinácii pokynov pre vyjednávanie o cene a požiadaviek na certifikáciu. Možno ho zhrnúť v nasledujúcich bodoch (spracované podľa Dragusanu et al., 2014):

1. *Minimálna cena* – je hlavnou charakteristikou spravodlivého obchodu. Mala by pokrývať priemerné náklady na udržateľnú výrobu a splňať určené životné minimum v konkrétnom sektore. Za túto cenu možno produkt s certifikáciou spravodlivého obchodu predat' kupujúcemu v rámci spravodlivého obchodu. Kupujúci súhlasí s tým, že zaplatí certifikovaným výrobcom aspoň minimálnu cenu aj vtedy, ak je svetová cena pod úrovňou minimálnej ceny. Výrobcovia a obchodníci môžu slobodne vyjednávať vyššie ceny na základe kvality a iných atribútov. Poskytnutím garantovanej minimálnej ceny pre produkty predávané v rámci FT sa znižuje riziko, ktorému čelia pestovatelia. Samotná výroba a certifikácia produktu však nezaručuje, že si ho kupujúci zakúpi ako Fair Trade a poskytne súvisiace výhody a cenu.
2. *Fair Trade prémie* – je to dodatočná suma finančných prostriedkov vyplatená kupujúcim k predajnej cene, ktorú farmári alebo pracovníci investujú do projektov podľa vlastného výberu⁴⁴ (Fairtrade International, n. d.). Prémia je navrhnutá tak, aby podporovala združovanie a demokratický proces ako princípy filozofie FT. O jej použití rozhodujú výrobcovia, najčastejšie sú prémie investované do zvýšenia produktivity poľnohospodárov; komunitnej infraštruktúry, ako je budovanie škôl, zdravotníckych kliník a zariadení na skladovanie plodín; ponuky školení pre členov komunity; poskytovania vzdelávacích štipendií; zlepšenia systémov úpravy vody; prechodu na ekologické výrobné techniky a podobne.
3. *Stabilita a prístup k úverom* – odberatelia FT súhlasia s dlhodobými zmluvami (najmenej jeden rok a často aj niekoľko rokov) a na požiadanie poskytnú skupinám výrobcov financovanie úrody (až do výšky 60 %) vopred.
4. *Pracovné podmienky* – prítomní pracovníci musia mať slobodu združovania, bezpečné pracovné podmienky a mzdy, ktoré sa minimálne rovnajú zákonnému minimu alebo regionálnym priemerom. Niektoré formy detskej práce sú zakázané.
5. *Inštitucionálna štruktúra* – poľnohospodári sú vyzývaní, aby sa organizovali ako združenia alebo družstvá, kde sa rozhodnutia prijímajú

⁴⁴ Za rok 2021 dosiahla FT prémie za predaj 7 top produktov 190 mil. eur (Fairtrade International, n. d.).

demokraticky a s transparentnou administratívou, ktorá môže uľahčiť predaj a zodpovedne spravovať prémie vyplatenú organizácii.

6. *Ochrana životného prostredia* – pri Fair Trade výrobe sú zakázané niektoré škodlivé chemikálie. Cieľom environmentálnych kritérií je minimalizovať alebo odstrániť používanie menej žiaducich agrochemikálií a nahradiť ich, ak je to možné, prírodnými biologickými metódami a prijatím postupov zabezpečujúcich zdravie a bezpečnosť farmárskych rodín, pracovníkov a komunity. Produkcia geneticky modifikovaných plodín farmármi nie je povolená.⁴⁵

Aby sa výrobok mohol predávať pod značkou spravodlivého obchodu, musia mať certifikáciu spravodlivého obchodu aj všetci účastníci dodávateľského reťazca – vrátane dovozcov a vývozcov. Normy sú prispôbené pre každú plodinu a pre rôznych aktérov zapojených do reťazca.

Otázka, či spravodlivý obchod dokáže dosiahnuť stanovené ciele, je diskutovaná v akademických aj politických kruhoch. Jeho obhajcovia tvrdia, že FT poskytuje vyššie príjmy a väčšiu ekonomickú stabilitu pre poľnohospodárov, a tým im prospieva (Dragusanu et al., 2014). Kritika systému FT je však široká. Tvrdí napríklad, že rozšírenie hnutia FT so sebou prináša značné náklady. Ďalším argumentom je, že označenie spravodlivého obchodu sa používa ako marketingový nástroj s cieľom prilákania spotrebiteľov, ktorí zaplatia vyššie ceny za produkty FT (Bondarenko, 2018). Britský ekonóm zaoberajúci sa rozvojom Paul Collier vo svojej knihe z roku 2007 *The Bottom Billion* uvádza, že farmári s Fair Trade certifikáciou dostávajú charitu, pokiaľ zostanú v produkcii plodín, ktoré ich priviedli do chudoby (in Dragusanu et al., 2014).

Podľa Sirdey et al. (2019) dokonca zosilnela debata medzi prívržencami hnutia FT v rámci vzťahov medzi Severom a Juhom a ďalšou skupinou, ktorá vníma FT oveľa univerzálnejšie, a to v súvislosti s marginalizáciou farmárov na Severe takisto čeliacim nespravodlivosti. Načrtávajú a analyzujú myšlienku domáceho spravodlivého obchodu, ktorá vytvára nové lokálne trhy, ktoré predtým neexistovali. Idea podpory udržateľnej výroby a spravodlivých vzťahov na miestnej úrovni (dodávateľských reťazcov) by mohla prispieť k boju proti potravinovej neistote a chudobe.

Podľa Dragusanu et al. (2014) je najväčšou potenciálnou výhodou FT to, že nenaruša stimuly takým škodlivým spôsobom ako zahraničná pomoc, ale pracuje na trhu a odmeňuje produktívne činnosti a výrobné procesy, ktoré

⁴⁵ V praxi je to relevantné len pre niekoľko plodín, pre ktoré sú geneticky modifikované odrody dostupné týmto farmárom, konkrétne pre bavlnu a ryžu.

spotrebitelia oceňujú a ktoré sú dobré pre miestne životné prostredie a hospodárstvo.

Otázky na diskusiu k 1. kapitole:

1. Popíšte postavenie rozvojových krajín v medzinárodnom obchode.
2. Charakterizujte *South-South Trade*.
3. Charakterizujte komoditnú štruktúru zahraničného obchodu rozvojových krajín.
4. Charakterizujte teritoriálne zameranie zahraničného obchodu rozvojových krajín.
5. Popíšte postavenie LDC krajín v medzinárodnom obchode.
6. Charakterizujte NIK juhovýchodnej Ázie, ich podstatné znaky.
7. Popíšte vývoj proexportnej stratégie v súvislosti s rozvojom industrializácie v NIK juhovýchodnej Ázie.
8. Uveďte hlavné príčiny problémov NIK v 90. rokoch 20. storočia.
9. Charakterizujte postavenie NIK v medzinárodnom obchode.
10. Vysvetlite pozíciu Hongkongu vo vzťahu k Číne.
11. Vysvetlite, na čo slúži splnomocňujúca doložka.
12. Vysvetlite princíp všeobecného systému preferencií.
13. Uveďte, v čom spočívajú spoločné charakteristiky GSP systémov jednotlivých poskytovateľov.
14. Popíšte rozdiely medzi GSP systémom EÚ a GSP programom USA.
15. Prediskutujte úlohu, význam a prínosy hnutia Fair Trade.

2 VPLYV MIGRÁCIE NA EKONOMICKÉ NAPREDOVANIE ROZVOJOVÝCH KRAJÍN

Migrácia obyvateľov globálneho Juhu do krajín s lepšími ekonomickými perspektívami je z pohľadu vyspelých krajín dlhodobo vnímaná negatívne. Pohyb za zdrojmi alebo lepšími životnými podmienkami však existuje od samého počiatku ľudstva a je prirodzený.

Ročne migruje 250 miliónov osôb, čo je cca 3 % populácie, avšak trvalo presídliť by chcelo 640 miliónov ľudí (13 % populácie), ak by na to mali prostriedky, a to najmä do USA (23%), Veľkej Británie (7 %) a Kanady (6 %). Viac ako miliarda ľudí by chcela migrovať za prácou (Bansak, Simpson, Zavodny, 2015). V absolútnych číslach počet migrantov narastá, kým v roku 1990 ich bolo 140 miliónov, v roku 2017 ich počet vzrástol na 250 miliónov, čo je o 75 % viac, avšak počas celej doby sa udržoval podiel v rozmedzí 2,5 – 3,5 % celkovej populácie (The World Bank Group, 2019). Podľa Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) (IOM, 2022) dosiahol počet migrantov v roku 2020 celkovo 281 miliónov, t. j. 3,6 % svetovej populácie.

Roky 2020 a 2021 boli v znamení udalostí s výrazným vplyvom na migráciu:

- konflikty v Sýrii, Jemene, Južnom Sudáne, Demokratickej republike Kongo, Stredoafrickej republike a v roku 2022 na Ukrajine,
- prírodné katastrofy v Číne, na Filipínach, Bangladéši, v Indii, USA a na Haiti,
- znížená mobilita v dôsledku pandémie COVID-19.

Migrácia prináša mnoho negatívnych dôsledkov v podobe odlivu mozgov, úbytku pracovnej sily, delenia rodín, vytvárania komunit v hostiteľských krajinách a pod. Prináša však aj pozitíva vo forme príjmov pre rozvojové krajiny z remitencií, rastu životnej úrovne rodinných príslušníkov, investícií od majetnejších emigrantov a krajinám bohatšieho severu prináša potrebnú pracovnú silu.

2.1 Základné pojmy

Migrácia

Medzinárodná organizácia pre migráciu definuje migráciu ako proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny opúšťajú z rôznych príčin svoje domovy (IOM, 2019). Dôvody pre migráciu sú rôzne: hľadanie lepšej práce, lepších životných podmienok, útek pred politickou perzekúciou, násilím a

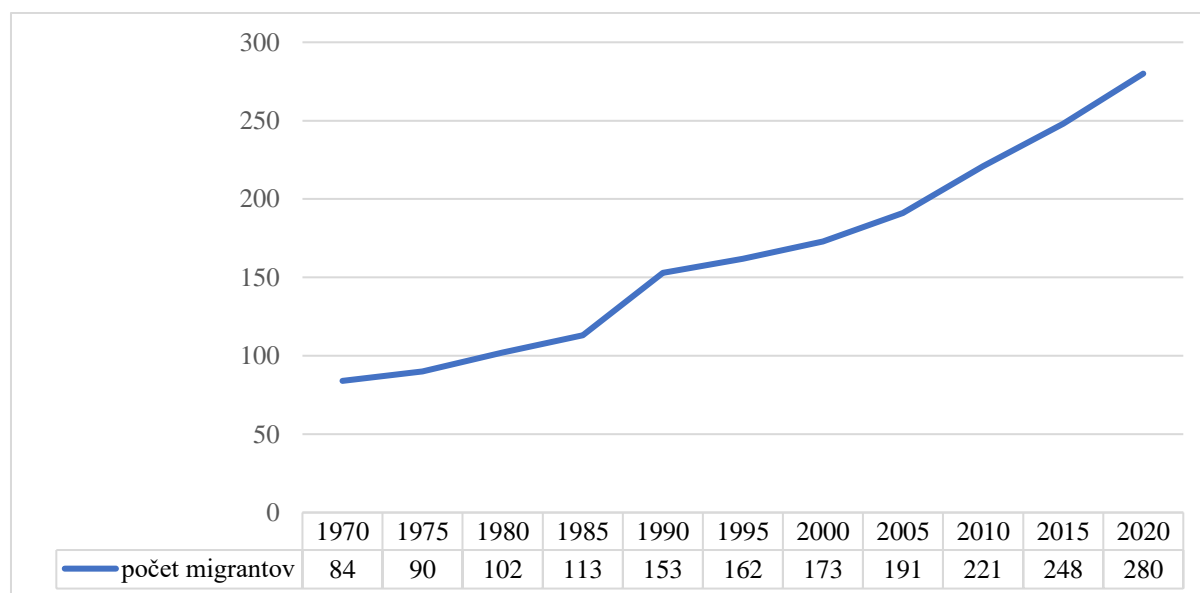
diskrimináciou. Migrácia má rastúcu tendenciu, ktorá je znázornená v grafe 2.1. Od roku 1970 vzrástol počet migrantov viac ako trojnásobne.

Migrant

Medzinárodný migrant je osoba, ktorá mení krajinu pobytu. Počet migrantov narastá, od roku 2000 vzrástol o 56 % a ak by migranti tvorili jednu krajinu, boli by piatou najľudnatejšou krajinou na svete po Číne, Indii, USA a Indonézii. Každý dvadsiaty ôsmy obyvateľ planéty je migrant. Ku krajinám s najväčším podielom migrantov patria Spojené arabské emiráty (87,9 %), Katar (78,7 %), Kuvajt (72,1 %), Monako (68 %) a Lichtenštajnsko (67 %). Dve tretiny migrantov žijú v 20 krajinách, 30,3 % migrantov žije v Európe. Najmenej migrantov žije vo Vietname, Číne, Indonézii, Mjanmarsku a na Madagaskare (0,1 %), na Filipínach, Srí Lanke, v Kórejskej ľudovodemokratickej republike a na Haiti (0,2 %), v Somálsku, Lesothe a Maroku (0,3 %) (IOM, 2019). Vekový priemer migrantov je 30,9 rokov, tri štvrtiny sú v produktívnom veku a každý siedmy migrant je mladší ako 20 rokov (údaje za rok 2018) (The World Bank Group, 2019).

Termín *zraniteľný migrant* sa používa na označenie:

- detského migranta bez sprievodu dospeljej osoby,
- osoby, ktorá je obeťou obchodu s bielym mäsom, únosu alebo z iného dôvodu uviazla v cudzej krajine (The World Bank Group, 2019).

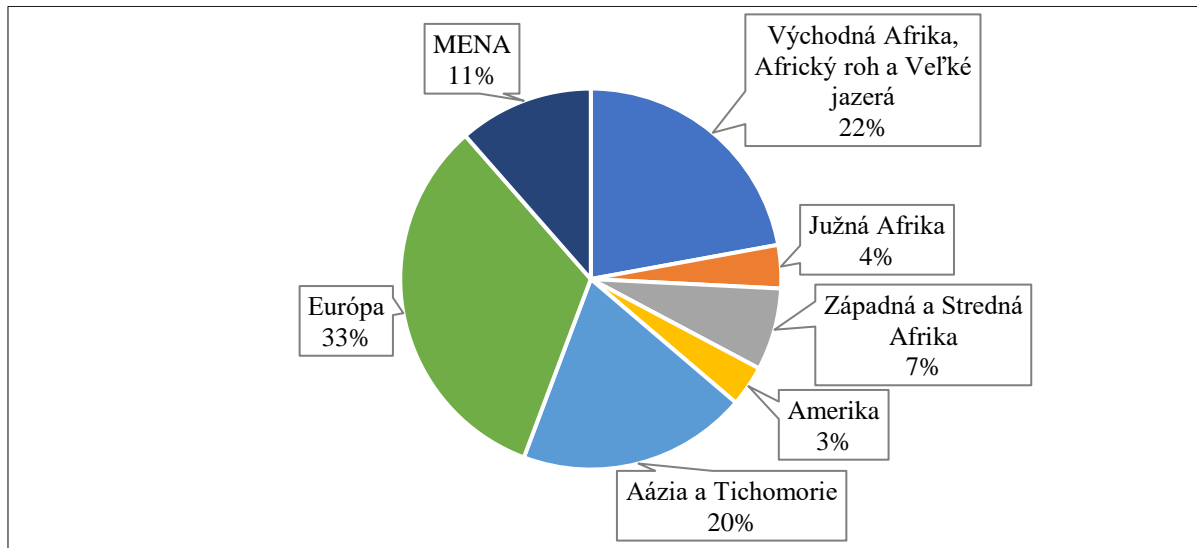

Graf 2.1 Vývoj počtu migrantov (v mil., roky 1970 – 2020)

Zdroj: IOM (2022)

Utečenec

Utečencom je osoba, ktorá žije mimo svojho bydliska z dôvodov obavy z perzekúcie, kvôli politickému presvedčeniu, náboženskému vyznaniu, rase, pohlaviu a ktorá nedokáže alebo nemôže využiť ochranu svojej krajiny. Takíto migranti žiadajú pri vstupe do inej krajiny o azyl (The World Bank Group, 2019). Udelením azylu získavajú status utečenca. Počas procesu spracovania žiadostí sú *žiadateľmi o azyl*.

Graf 2.2 Utečenci a ľudia v podobnej situácii, podľa regiónov (v %, rok 2022)

Zdroj: spracované podľa: UNHCR (2022a)

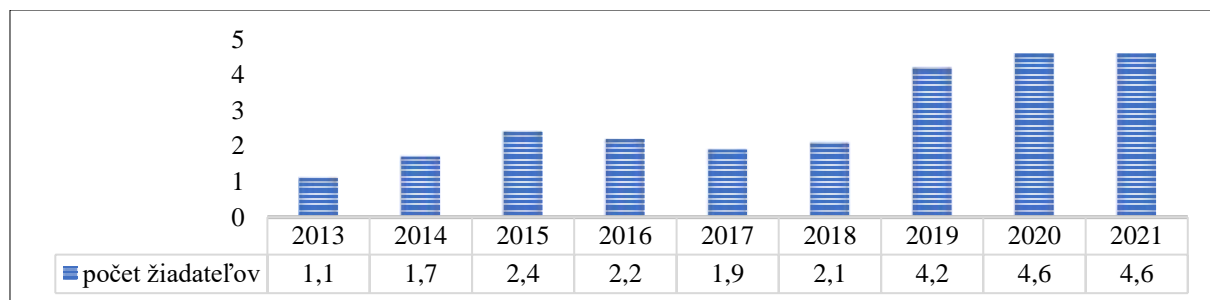
UNHCR (2022c) uvádza, že ku koncu roka 2021 bolo v dôsledku vojen, násilia a prenasledovania presídlených 89,3 milióna ľudí, ku koncu mája 2022 ich počet, v dôsledku konfliktu na Ukrajine, vzrástol na 100 miliónov, na dvojnásobok v porovnaní s obdobím pred 10 rokmi. Vojna na Ukrajine viedla k najrýchlejšej a najpočetnejšej vlne presídlenia po druhej svetovej vojne.

Podľa Svetovej banky v roku 2021 čelilo 23 krajín vojenským konfliktom so strednou a vysokou intenzitou, ktoré boli hrozbou pre viac ako 850 miliónov obyvateľov. Počet utečencov v roku 2021 dosiahol 27,1 miliónov a väčšina z nich smerovala do susediacich krajín, 83 % z nich ostáva v rozvojových krajinách, pričom 27 % v krajinách najmenej rozvinutých (UNHCR, 2022b). Teritoriálne rozdelenie utečencov zachytáva graf 2.2 a je z neho zrejmé, že najviac utečencov žije v Európe (33 %) a v Afrike (33 %).

Základné údaje o utečencoch za rok 2021 (UNHCR, 2022b):

- krajinami s najväčším počtom utečencov sú Turecko (3,8 mil.), Kolumbia (1,8 mil.), Pakistan (1,5 mil.), Uganda (1,5 mil.) a Nemecko (1,3 mil.),

- 69 % všetkých utečencov pochádza z 5 krajín: Sýria (6,8 mil.), Venezuela (4,6 mil.), Afganistan (2,7 mil.), Južný Sudán (2,4 mil.) a Mjanmarsko (1,2 mil.),
- 80 % utečencov žije v krajinách susediacich s krajinou ich pôvodu,
- najvyšší počet utečencov na 1000 obyvateľov v roku 2021 evidovali Libanon (1 z 8), Jordánsko (1 zo 4) a Turecko (1 z 23),
- 5,7 milióna presídlených osôb, z toho 429 300 utečencov a 5,3 vnútorne presídlených osôb, sa v roku 2021 vrátilo do svojich domovov,
- najviac utečencov žije v Európe a Afrike (po 33 %) – najviac vo východnej Afrike a v oblasti Afrického rohu (22 %),
- v roku 2021 bolo evidovaných 4,6 mil. žiadateľov o azyl, z toho 1,4 mil. žiadostí bolo nových. Vývoj počtu žiadateľov o azyl zobrazuje graf 2.3. Do roku 2015 mali počty žiadateľov rastúci trend s následným poklesom v rokoch 2016 a 2017 a s opätovným nárastom v roku 2018, pričom v roku 2019 bol počet žiadateľov dvojnásobný v porovnaní s rokom 2018.

Graf 2.3 Vývoj počtu žiadateľov o azyl (UNHCR a štáty, v mil., roky 2013 – 2021)

Zdroj: spracované podľa: UNHCR (2022c)

Krajiny, v ktorých bolo v roku 2021 podaných najviac žiadostí o azyl boli (UNHCR, 2022):

- USA so 188 900 žiadosťami, pričom najviac žiadateľov bolo zo Salvadoru, Guatemaly, Venezuely, Hondurasu a Kuby. Celkovo 54 % žiadostí bolo zo Strednej Ameriky a Mexika. Z ostatných krajín to boli najmä žiadatelia z Indie a Číny.
- Nemecko so 148 000 žiadosťami (v roku 2017 to bolo 722 400) a to najmä zo Sýrie, Iraku a Afganistanu.
- V Mexiku požiadalo o azyl 131 400 žiadateľov (v roku 2020 to bolo 40 200 žiadostí), a to najmä z Haiti a Hondurasu.

Najviac žiadostí pochádzalo z Nikaraguy, Afganistanu a Sýrie. Pokles v rokoch 2020 a 2021 bol spôsobený lockdownom a uzatvorením hraníc, čo migrantom obmedzilo pohyb.

Vnútorne presídlené osoby

Vnútorne presídlené osoby sú migranti v rámci vlastnej krajiny. Sú to ľudia, ktorí boli donútení opustiť miesto svojho bydliska z dôvodov násilia, porušovania ľudských práv, vojnových konfliktov, prírodných alebo ľudských katastrof. Klimatické zmeny sú ďalším závažným problémom, ktorý sa zhoršuje. V roku 2021 bolo kvôli klimatickým zmenám vnútorne presídlených 23 miliónov ľudí, avšak do roku 2050 môže ich počet vzrásť na 216 mil. (UNHCR, 2022c).

Odhaduje sa, že počet vnútorne presídlených osôb vzrástol z 21 mil. v roku 2000 na 41,3 mil. ku koncu roka 2018 (IOM, 2019). UNHCR (2022c) vykazuje 51,3 mil. vnútorne presídlených osôb v roku 2021, štatistiky UNHCR však zahŕňajú len osoby, ktorým UNHCR poskytlo asistenciu alebo ochranu. Krajiny s najvyšším počtom vnútorne presídlených osôb ku koncu roka 2021 boli (UNHCR, 2022c):

- Sýria s 6,9 mil. presídlenými, kde je presídlenie spôsobené dlhodobým vojenským konfliktom,
- Kolumbia so 6,8 mil. osobami je najviac postihnutou krajinou od roku 2015,
- Konžská demokratická republika s 5,4 mil. presídlenými osobami, kde je sťahovanie obyvateľstva spôsobené dlhodobým konfliktom a politickou neistotou,
- Jemen s 4,3 mil. presídlenými a 7 % nárastom v porovnaní s predchádzajúcim rokom.

Remitencie

Medzinárodný menový fond definuje remitencie ako príjmy domácností zo zahraničia, ktoré pochádzajú od ľudí s dočasným alebo trvalým pobytom v zahraničí. Môžu to byť hotovostné alebo bezhotovostné položky, formálne (bankové prevody, transfer cez internet a pod.) alebo neformálne – tovary a peniaze fyzicky prenesené cez hranice (IMF, 2008). Významu remitencií pre rozvojové krajiny sa budeme venovať podrobnejšie v nasledujúcich podkapitolách.

2.2 Základné motívy pre migráciu

Motívy k migrácii môžu byť rôzne, k základným a najčastejším patria:

- rozdiely v príjmoch a pracovných možnostiach, pohyb investícií je motiváciou kvôli pracovným príležitostiam,
- demografická nerovnováha a klimatické zmeny,
- vojnové konflikty a iné formy násilia,
- politické, rasové, náboženské a iné prenasledovanie.

Rozdiel medzi príjmami a pracovnými možnosťami medzi domácou krajinou a krajinou destinácie je asi najsilnejším push-faktorom. Obyvatelia chudobnejších krajín hľadajú možnosti, ako zlepšiť svoje príjmy, nájsť si prácu a zvýšiť si životnú úroveň. V rokoch 2013 – 2017 bol priemerný ročný príjem v OECD krajinách 43 083 USD, v krajinách s najnižšími príjmami 795 USD (pomer je 54:1) (The World Bank Group, 2019).

Demografická nerovnováha medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami je dlhodobý trend, ktorý aj do budúcnosti bude viesť k:

- rastúcemu priemernému veku vo vyspelých krajinách, ktorý je spojený s rastúcimi sociálnymi výdavkami a nedostatkom pracovnej sily,
- nízkemu priemernému veku s vysokými prírastkami obyvateľstva v rozvojových krajinách, ktorý prináša nedostatok pracovných pozícií a s tým spojené problémy s bojom proti chudobe. Tabuľka 2.1 obsahuje porovnanie priemerného veku vo vybraných krajinách v roku 2021. V afrických krajinách sa priemerný vek pohybuje medzi 14,8 – 16,8 rokmi, naopak vo vyspelých krajinách medzi 55,4 – 65 rokmi. Takýto stav prirodzene povedie k migrovaniu z oblastí s nedostatkom pracovných miest a naopak, krajiny s vyšším počtom seniorov budú migrantov prijímať pre nedostatok pracovnej sily.

Tab. 2.1 Priemerný vek obyvateľov podľa krajín (vybrané krajiny, rok 2021)

Krajiny s najvyšším priemerným vekom	Priemerný vek	Krajiny s najnižším priemerným vekom	Priemerný vek
Monako	55,4	Niger	14,8
Japonsko	48,6	Uganda	15,7
Nemecko	47,8	Angola	15,9
Taliansko	46,5	Mali	16,0
Hongkong	45,6	Čad	16,1
Grécko	45,3	Konžská DR	16,7
Slovinsko	44,9	Malawi	16,8

Zdroj: spracované podľa CIA (2022)

Klimatické zmeny v podobe sucha, záplav, stúpania hladín morí a pod., tradične vedú k opúšťaniu nehostinných miest a hľadaniu oblastí vhodnejších k životu. Záplavy a zemetrasenia viedli zväčša k dočasnej migrácii; sucho a stúpanie hladín morí k migrácii trvalej. Na vyčíslenie klimatickej migrácie nemáme spoľahlivé zdroje, ale vzhľadom na otepľovanie sa očakáva nárast tejto formy.

Vojny a iné formy násilia vyvolávajú masívnu migráciu postihnutého obyvateľstva, v rámci postihnutej krajiny, ako aj do zahraničia. K 11. júnu 2020 bolo registrovaných 5,5 milióna oficiálne zaregistrovaných utečencov zo Sýrie. Väčšina z nich žiadala o azyl v rámci regiónu MENA, 64,6 % z nich v Turecku (vyše 3,5 mil.), 16,1 % v Libanone (takmer 0,9 mil.) a 11,9 % v Jordánsku (0,6 mil.) (UNHCR, 2020b). Celosvetovo bolo v roku 2021 vo svete 4,6 mil. žiadateľov o azyl (UNHCR, 2022c).

Rozhodujúcimi faktormi pre výber krajiny, kam utečenci smerujú sú: ekonomické podmienky prijímajúcej krajiny, prítomnosť iných migrantov v tejto krajine, geografická blízkosť a spoločný jazyk. Čím viac azylov táto krajina vydala, tým viac migrantov do nej prúdi. V EÚ počet žiadateľov o azyl začal rásť v roku 2010, pričom výrazný nárast je zaznamenaný najmä v rokoch 2014 – 2015, od roku 2016 ich počet poklesol (Conte, Migali, 2019).

Politické, rasové, náboženské a iné prenasledovanie. V histórii nájdeme veľa príkladov prenasledovania podľa viery (Židia počas druhej svetovej vojny, moslimovia v Mjanmarsku), etnického a náboženského presvedčenia (konflikt v bývalej Juhoslávii), stigmatizácie ochorení (AIDS) a pod.

2.3 Negatívne dôsledky migrácie na rozvojové krajiny

Z negatívnych dôsledkov sa v tejto podkapitole zameriame na odliv kvalifikovanej pracovnej sily, ako aj celkovo pracovnej sily a spomenieme aj politické riziká, ktoré migrácia z rozvojových krajín prináša.

2.3.1 *Brain-drain / odliv mozgov*

Podiel vzdelaných, kvalifikovaných a zručných migrantov rastie a rozvojové krajiny tým strácajú kvalifikovanú pracovnú silu (*brain-drain*⁴⁶, t. j. odliv mozgov), ktorá hľadá lepší a stabilnejší zárobok vo vyspelejších krajinách. Hlavné push-faktory k odchodu kvalifikovaných migrantov sú: politická nestabilita, nedostatočný ľudský kapitál, malá populácia a náboženská rozdrobenosť. Tretina vzdelaných obyvateľov opustila Malawi, Eritreu, Konžskú republiku a Mozambik, zo Zimbabwe odišlo dokonca 56 % kvalifikovanej pracovnej sily (Bansak, Simpson, Zavodny, 2015). Uganda nedokázala (v roku 2015) obsadiť 31 % miest v zdravotníckom sektore, keďže v krajine lekársky a zdravotnícky personál chýba (The Economist, 2018).

Brain-drain má negatívnejší dopad najmä na najmenej rozvinuté krajiny, ktoré si nedokážu kvalifikovaných pracovníkov udržať, či už pre nedostatok miest, pracovné zázemie a najmä zodpovedajúci zárobok.

Odliv mozgov má však nielen negatívny ekonomický dopad, ale aj politický, pretože vzdelanejší ľudia vytvárajú vyšší tlak na zavádzanie demokratických prvkov do riadenia štátu. Ich odchod znamená menšiu šancu na presadenie demokratických zmien. Aj keď na druhej strane štúdie na Kapverdských ostrovoch ukázali, že domácnosti s migrantami sa viac zúčastňujú politického diania (Collier, 2017).

Ekonomovia sa dodnes nezhodli, či je *brain-drain* nevýhodou, keďže kvalifikovaná pracovná sila posiala do materskej krajiny remitencie, ktoré sú pre príjmy rozvojových krajín dôležité.

2.3.2 *Iné dôsledky a riziká*

Negatívom emigrácie je, že odchádzajú najmä ľudia v produktívnom veku, ostávajú tí v neproduktívnom a *ubúda pracovná sila*, ktorú by mala krajina

⁴⁶ **Brain-drain** – termín začala používať Britská kráľovská akadémia na označenie odlivu kvalifikovanej pracovnej sily z Veľkej Británie do USA, ku ktorému dochádzalo v 50. – 60. rokoch 20. storočia. Termín sa dnes používa aj na odliv vzdelanej pracovnej sily z rozvojových krajín do rozvinutých.

k dispozícii (môže mať však aj pozitívny efekt, keď redukuje počet nezamestnaných).

Sprostredkovanie práce v zahraničí nie je lacné: Bangladéšan, ktorý chce pracovať v Kuvajte, zaplatí sprostredkovateľovi 1675 USD– 5154 USD, poplatok často spláca aj 2 roky. Zväčša nemá garantované žiadne pracovné práva a benefity, mzda býva vyplácaná nepravidelne a nie vždy v dohodnutej výške. Pri ceste do vyspelých krajín to môže byť aj viac, poplatok sprostredkovateľovi za vybavenie víza z Indie do USA stojí 27 000 USD až 47 000 USD, do Európy 15 000 USD až 30 000 USD. Za prevedenie do Mexika si prevádzачi účtujú 12 000 USD (The World Bank Group, 2019).

Migrácia člena rodiny znamená stratu napr. otca, ktorý chýba vo výchove a v krátkodobom horizonte, pokiaľ si nájde v zahraničí prácu a začne posilať peniaze, vypadáva aj jeho príjem. Ostávajúci členovia v tomto prípade často musia prebrať jeho povinnosti, akceptovať prácu, ktorú by inokedy neprijali, prípadne musia pracovať aj deti.

Remitencie, ktoré sa považujú za pozitívny faktor pre rozvoj, môžu spôsobovať, že ostatní členovia rodiny strácajú motiváciu pracovať a žijú z príjmov, ktoré im posila migrujúci člen domácnosti. Dochádza tak k sekundárnemu úbytku pracovnej sily na trhu práce a k závislosti rodín od remitencií.

Migrácia vedie k zmenám v demografickom správaní. Ak člen rodiny migruje do krajiny s nízkou fertilitou, kde prevládajú rodiny s malým počtom detí, rodiny ktoré ostávajú v krajine pôvodu majú tendenciu k prispôbovaniu demografickým zvykom krajiny, do ktorej migroval ich člen. Takisto prenáša na svoje rodiny hodnoty a normy danej krajiny. Tendenciu k migrácii majú skôr menšiny ako väčšiny (etnické, kultúrne), čím spôsobujú *zmenšovanie minoritnej skupiny* a znižuje sa ich politická váha v krajine a môže sa zhoršiť *prenasledovanie a diskriminácia* väčšinovou skupinou a znížiť kultúrna rozmanitosť krajiny (Collier, 2017).

Diaspóra v zahraničí, ktorá vytvára opozíciu vláde krajiny pôvodu, môže *zvyšovať politické napätie*, pretože je zväčša radikálnejšia ako tí, čo v krajine ostali. Z politického hľadiska odchádzajú do cudziny tí aktívnejší a ostávajú pasívnejší – čo môže vnímať domáca vláda aj ako výhodu. Diaspóra môže byť motívom k migrácii, ak sa migrant rozhodne pre odchod z domovskej krajiny, pravdepodobne pôjde tam, kde už žije komunita z jeho krajiny (etnika). Navrátilci z migrácie majú väčšiu tendenciu sa zúčastňovať volieb (Collier, 2017).

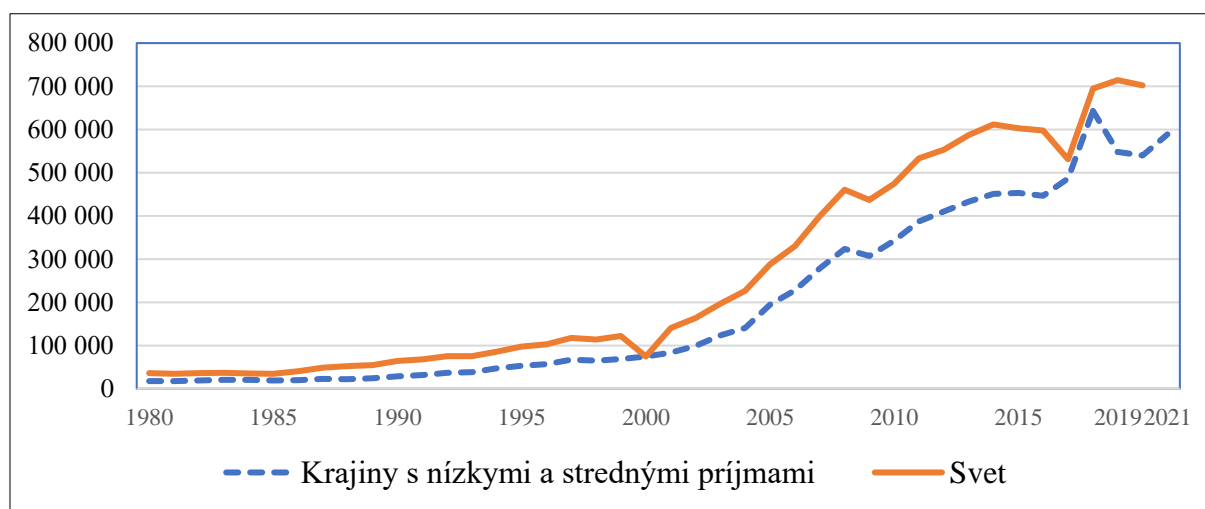
2.4 Prínosy migrácie pre rozvojové krajiny

Hlavným prínosom migrácie z rozvojových krajín sú pre krajiny pôvodu toky remitencií, ktoré môžu byť významným zdrojom financovania, sociálne remitencie v podobe prenosu hodnôt a noriem, ktoré pochádzajú z krajiny, v ktorej migrant žije, vplyv diaspóry, prílev know-how, návrat migrantov a pod.

2.4.1 Remitencie

Remitencie sú finančné prostriedky, zárobky, ktoré migranti posielajú príbuzným do svojich rodných krajín. Na grafe 2.4 je znázornený vývoj remitencií vo svete a v krajinách s nízkymi a strednými príjmami. Kým celosvetovo v roku 1980 celková suma remitencií predstavovala 35 mld. USD (The World Bank, 2019a), v roku 2020 len prílev remitencií do krajín s nízkymi a strednými príjmami dosahoval 501 mld. USD (tabuľka 2.2).

Krivky majú rastúcu tendenciu okrem rokov 1998 (malý pokles) a 2009 (hospodárska kríza), pokles bol zaznamenaný aj v rokoch 2015 a 2016, avšak už v roku 2017 začali krivky opäť stúpať. Pandemický rok 2020 (pokles ešte o 1,6 % oproti roku 2019) priniesol pokles v remitenciách, ale výrazné oživenie nastalo už v roku 2021.

Graf 2.4 Vývoj remitencií vo svete a v krajinách s nízkymi a strednými príjmami (v mil. USD, roky 1980 - 2021)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov The World Bank (2019a), The World Bank (2022)

Remitencie v roku 2020 hodnotovo takmer štvornásobne presahujú objem ODA (oficiálna rozvojová pomoc), napriek tomu, že ODA v roku 2020 výrazne vzrástla, najmä vďaka dodávkam vakcín a finančnej a materiálnej podpory na boj proti pandémie COVID-19. PZI (priame zahraničné investície) smerujúce do rozvojových krajín v roku 2020 poklesli. Podrobnejšie informácie o tokoch PZI,

remitencií a ODA v rokoch 2010 – 2020 sú v tabuľke 2.2. Podľa údajov OECD (2022) výška ODA dosiahla v roku 2021 zatiaľ najvyššiu sumu 178 mld. USD a to vo forme grantov, pôžičiek, odpustenia dlhu, vakcín a príspevkov multilaterálnym inštitúciám.

Tab. 2.2 Agregované vybrané čisté finančné toky do krajín s nízkymi a strednými príjmami, vrátane Číny (v mld. USD, roky 2009 – 2020)

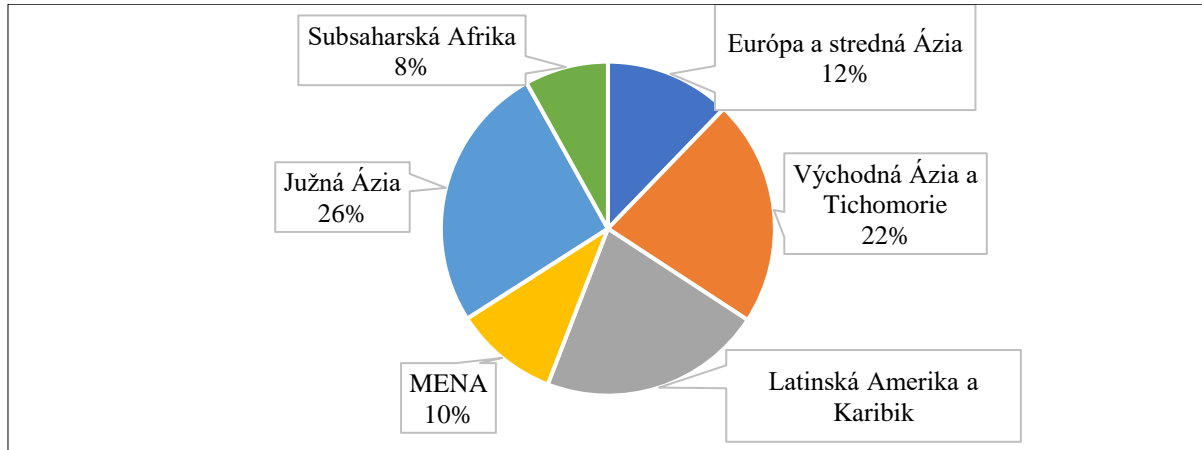
	2010	2016	2017	2018	2019	2020
PZI	621	551	546	606	568	539
Remitencie	302	408	443	482	499	501
ODA*	89	105	111	113	109	137

Zdroj: spracované podľa: *The World Bank (2022a), The World Bank (2022b), The World Bank (2022c), The World Bank (2022d)*.

V roku 2021 percentuálne najvyššia časť remitencií smerovala do (The World Bank, 2022e):

- východnej Ázie a Tichomoria 133 mld. USD, s ročným poklesom o 6,8 %, pričom už v predchádzajúcom období klesli o 7,3 %. Dosahujú však úroveň roku 2017;
- južnej Ázie 157 mld. USD. Hodnota remitencií vzrástla o 6,9 % vďaka znovuotvoreniu ropných krajín, cenám ropy (čo umožnilo návrat zahraničných pracovníkov do týchto krajín) a priaznivému vývoju v USA. Remitencie v regióne trojnásobne presahujú toky PZI;
- Latinskej Ameriky a Karibiku 131 mld. USD, s nárastom o 25,3 %, ktorý bol pozitívne stimulovaný priaznivým vývojom v USA a rastom pracovných pozícií pre cudzincov. V roku 2022 sa očakáva ďalší nárast o 9,1 %. V mnohých krajinách regiónu, napr. v Hondurase, El Salvádore a na Haiti a Jamajke, sú príjmy z remitencií dôležitým zdrojom financií a predstavujú viac ako 20 % HDP;
- regiónu MENA (severná Afrika a Blízky východ) 61 mld. USD, s nárastom o 7,6 %. Silný rast zaznamenal Egypt a Maroko;
- Európy a Strednej Ázie 74 mld. USD, s nárastom o 7,8 %. Väčšina remitencií, smerujúca do tejto oblasti, pochádza z Ruska, Poľska, Španielska a USA. Krajiny závislé od príjmov remitencií: Kirgizsko, Uzbekistan a Tadžikistan zaznamenali rast vďaka aktivitám Ruska. V roku 2022 sa počíta s poklesom o 1,8 %. Najväčším príjemcom remitencií v regióne je so sumou 18,2 mld. USD Ukrajina s nárastom o 19 % a väčšina plynie z Poľska;

- subsaharskej Afriky 49 mld. USD, s nárastom o 14,1 % vďaka oživeniu ekonomickej aktivity Európy a USA. Najväčším príjemcom je Nigéria, v pomere k HDP: Komory (19 %), Gambia (27%), Lesotho (23 %) a Kapverdske ostrovy (16 %).

Graf 2.5 Regionálne rozloženie prívlu remitencií (v %, rok 2021)

Zdroj: spracované podľa: *The World Bank (2022e)*.

Tab. 2.3 Najväčší príjemcovia remitencií (v mld. USD, rok 2021)

Príjemca remitencií	Príjem remitencií v mld. USD	Príjemca remitencií	Podiel na HDP v %
India	89	Libanon	54
Mexiko	54	Tonga	44
Čína	53	Tadžikistan	34
Filipíny	37	Kirgizsko	33
Egypt	32	Samoa	32

Zdroj: spracované podľa: *Migration Data Portal (2022)*

Tabuľka 2.3 uvádza päť najväčších príjemcov remitencií v absolútnych hodnotách a podľa podielu na HDP (za rok 2021). Najviac remitencií, čo do absolútnych hodnôt, smerovalo do Indie, Mexika a Číny. Percentuálne najvyšší podiel na HDP tvoria remitencie v Libanone (54 %), na Tonge (44 %) a v Tadžikistane (34 %).

Väčšina remitencií posielaných do krajín s nízkymi a stredným príjmami pochádza z USA (74,6 mld. USD), zo Saudskej Arábie (40,7 mld. USD), Číny (22,9 mld. USD), Ruska (16,8 mld. USD) a Luxemburska (15,6 mld. USD) (Migration Data Portal, 2022).

Remitencie jednoznačne *zvyšujú príjmy domácností* v krajine príjemcu, môžu však pomôcť rozvoju krajine aj financovať dovoz a splácať dlhy. Sú stabilnejšie v porovnaní s inými kapitálovými príjmami (najmä súkromnými) a niektoré krajiny ich dokonca používajú ako kolaterál na zabezpečenie pôžičiek.

Príjmy z remitencií by mohli ešte vzrásť ak by sa znížili náklady na ich posielanie, vysoké poplatky často odrádzajú od častejších prevodov. Svetová Banka (2019b) uvádza, že poslanie 200 USD stálo v roku 2019 odosielateľa 6,8 % (do južnej Ázie 5%, do subsaharskej Afriky 9 % a do Tichomoria a na malé ostrovy 10 %), pričom cieľom udržateľných rozvojových cieľov je dosiahnuť 3 % (cieľ 10c). Banky si účtujú priemerne 10,3 %, pošta 5,7 % (často si však k tomu pripočítavajú prémie 2 % – 3 %, v Indii 4,6 %, ak spolupracujú s operátorom na transfer peňazí).

Ešte drahší je transfer peňazí medzi rozvojovými krajinami: poplatok za prevod peňazí z Angoly do Namíbie dosahuje 22,4 % (World Bank Group, 2019). Vo všeobecnosti sú najvyššie poplatky pre tých najchudobnejších, ktorí nemajú bankový účet alebo v ich krajine nefungujú aplikácie. Ak však majú prístup k mobilným sieťam, výborný je systém M-Pensa používaný v Keni, ktorý pomocou mobilnej aplikácie umožňuje poslať peniaze lacno a rýchlo. Celkovo vysoké náklady na transfer remitencií znižuje ich pozitívny vplyv. Rozvojové ciele pritom hovoria o smerovaní k maximálne 3 % a už pokles o 2 % by viedol k úsporám 12 mld. USD v prípade krajín so strednými a nízkymi príjmami a 400 mil. USD pri transferoch na Ukrajinu (The World Bank, 2022e).

Svetová Banka uviedla, že nárast remitencií na obyvateľa o 10 % môže viesť k (Moyo, 2009):

- *poklesu chudoby* o 3,5 %, konkrétne v prípade Filipín viedol takýto nárast k poklesu chudoby o 2,8 %, v Nepále o 4 %, v Ghane o 5 %, v Kambodži o 5 – 7 %, v Bangladéši o 10 % a o 11 % v Ugande,
- *nárastu školskej dochádzky* o 1,7 %, pretože príjemcovia remitencií si môžu dovoliť poslať svoje deti do škôl,
- *zníženiu detskej práce* o 0,35 hodiny týždenne, pretože rodina má vyšší príjem a deti nemusia pracovať a dopĺňať rodinný rozpočet,
- *rastu domáceho dopytu*, lebo príjemcovia remitencií si môžu dovoliť viac produktov a služieb (Mexičania pracujúci v USA posielajú domov 37 % svojich príjmov) (Bansak, Simpson, Zavodny, 2015),
- *nárastu podnikateľskej činnosti* o 2 %. Woodruff a Zenteno (2001) odhadujú, že v Mexiku remitencie predstavujú 20 % objemu kapitálu investovaného do mikropodnikov v mestách.

Všetky tieto uvedené vplyvy remitencií *môžu pozitívne stimulovať*:

- Ekonomický rast ako vplyv nárastu dopytu a podnikateľskej činnosti. Výskumy však túto tézu nepodporujú jednoznačne. Dôvodom je skutočnosť, že príjemcovia remitencií vynakladajú menej úsilia k nájdeniu si práce, a preto z dlhodobého hľadiska skôr ekonomický rast brzdia.
- Rozvoj, keďže príjemcovia využívajú remitencie na vzdelávanie, investície do modernizácie poľnohospodárstva kúpou technológií, investície do výroby, využívanie know-how a pod. Príjem z remitencií stimuluje podnikateľskú činnosť, lebo poskytujú vstupný kapitál pre začatie podnikania.

Aj keď niektoré štúdie tvrdia, že remitencie nespôsobujú holandskú chorobu, iné potvrdzujú že vedú k zhodnoteniu výmenných kurzov a k inflácii cien neobchodovateľných položiek, čo znižuje konkurencieschopnosť krajiny.

Správanie migrantov vo vzťahu k remitenciám sa časom mení. Akkoyunlu a Siliverstors (2009) skúmali toky remitencií z Nemecka do Turecka a rozdelili ich na 3 etapy:

- V rokoch 1962 – 1974 dochádzalo k náboru tureckých pracovníkov pre rýchlo rastúci nemecký priemysel, ktorému chýbala pracovná sila. V tomto období migranti, ktorí sa cítili v Nemecku ako hostia, ktorí zostanú pracovať v Nemecku po určitú dobu, posielali do Turecka maximum svojich príjmov, aby podporili príbuzných (v tomto období bola zaznamenaná pozitívna korelácia medzi nemeckým aj tureckým HDP a remitenciami). V roku 1973 dosahoval podiel tureckých remitencií 4 % HDP. Nábor skončil v roku 1974 po ropnom šoku, ktorý spomalil rast priemyslu.
- Po roku 1974 prichádzali za nemeckou pracovnou silou, v rámci spájania rodín, rodinní príslušníci. Objem posielaných remitencií výrazne poklesol už v roku 1976, a to o 50 % a neustále klesal.
- V poslednej etape po roku 1993 došlo takmer k pozastaveniu posielania remitencií naturalizovanými Turkami, ktorí sa stali občanmi Nemecka a vnímali Nemecko ako miesto, kde budú žiť nastálo.

Remitencie citlivo reagujú na krízy a otrasy globálneho hospodárstva, napr. počas pandémie COVID-19 poklesli transfery z Veľkej Británie do východnej Afriky o 80 %, z Talianska do Afriky o 90 %. V Nigérii poklesli toky remitencií o 50 %. Dôvodom sú: strata zamestnania migrantov, pozastavenie medzinárodných letov, ale aj zatvorenie všetkých prevádzok agentov, ktorí zabezpečovali transfer peňazí. Mobilné a online transakcie predstavujú len 15 % – 20 %, tie ostali neohrozené (The Economist, 2020).

Medzi ďalšie prínosy migrácie pre rozvojovú krajinu môžeme zaradiť brain gain, prínosy pre krajinu po návrate migranta, podpora diaspóry, sociálne remitencie a rast zahraničného obchodu a investícií.

Brain gain

Potenciál získať vzdelanie s možnosťou budúcej migrácie vedie k motivácii jedincov vynaložiť prostriedky a svoj čas na štúdium / kvalifikáciu. Nie všetci čo vyštudovali, emigrujú. Spoločnosť z toho teda môže mať prospech.

Prínosy pre rozvojovú krajinu po návrate migrantov

Po návrate migrant do krajiny pôvodu prináša aj know-how, vedomosti, vyššiu produktivitu práce, manažérske schopnosti a podnikateľské nápady, ktoré vytvárajú nové malé a stredné podniky. Navrátiliec udržiava vzťahy s kolegami z krajiny, v ktorej pôsobil a vznikajú nové obchodné a podnikateľské linky. Zároveň prichádza do domácej krajiny s kapitálom, ktorý bude investovať. Návrat pracovnej sily do najmenej rozvinutých krajín je však málo pravdepodobný.

Podpora rozvoja krajiny pôvodu zo strany diaspóry

Ak vznikne v rámci krajiny výraznejšia diaspóra (väčšia skupina kultúrneho, národnostného, historického pôvodu), zakladá neformálne alebo formálne organizácie, pomocou ktorých vplýva na rozvoj v domácej krajine. Príkladom môže byť Africká nadácia pre rozvoj, ktorú v roku 1994 založili Afričania žijúci vo Veľkej Británii a ktorá vytvára projekty, získava granty – všetko s cieľom podporiť tvorbu pracovných miest, rast ekonomiky, vzdelávanie a pod. na území Afriky. Diaspóra býva veľmi aktívna napr. pri zbieraní finančných prostriedkov pri rôznych katastrofách (zemetrasenia, záplavy).

Sociálne remitencie

Výraz sociálne remitencie použil Levitt v roku 1998 a odvtedy sa toto označenie používa. Migrant si osvojuje normy a hodnoty krajiny, do ktorej prichádza. Migrant, ktorý prichádza do krajiny so striktnými právnymi, podnikateľskými a inými predpismi a normami, si ich osvojuje a „posiela domov“, napr. dožaduje sa transparentných volieb a vládnutia. Sociálne remitencie môžu byť aj negatívne a priniesť izoláciu, individualizmus a materializmus po západnom vzore. Vplyv sociálnych remitencií závisí od individuality migranta, prípadne početnosti migrantov žijúcich v zahraničí (The Migration Observatory, 2012).

Rast zahraničného obchodu a investícií

Migranti žijúci v zahraničí si udržiavajú kontakty s domácou krajinou a podporujú vzájomnú obchodnú výmenu, ktorá je jednoduchšia a intenzívnejšia, ak používajú spoločný jazyk. Podobne to je s investíciami, pri ktorých migranti žijúci v cudzej krajine lepšie pozná domáce prostredie a padá bariéra týkajúca sa informácií a schopnosti pohybovať sa na danom trhu. Klesajú aj transakčné náklady potrebné na prieskum trhu či využitie prostredníka. Obchod podporuje aj dopyt migranta (komunity) po „domácich“ produktoch, na ktoré je kultúrne či gastronomicky zvyknutý a ktoré sa vo zvýšenej miere dovážajú. Dopyt v krajine pôvodu je zase posilnený prílevom remitencií, ktoré zvyšujú kúpnu silu domáceho obyvateľstva.

Vplyv migrácie na obchod závisí od početnosti diaspóry, ako aj od toho, aké krajiny spolu obchodujú. Väčší potenciál má obchod medzi vyspelou a rozvojovou krajinou ako medzi dvoma rozvojovými krajinami, rásť bude predovšetkým obchod so spotrebiteľskými produktami (Gota, Verter, 2018).

2.5 Migrácia z rozvojových krajín a možnosti zahraničnoobchodnej politiky

Migračné toky nie sú riadené žiadnou medzinárodnou alebo nadnárodnou organizáciou, preto nemožno hovoriť o jednotnom prístupe k riadeniu migrácie, jednotlivé oblasti migrácie sú však zakotvené v:

- Medzinárodnej organizácii práce (ILO), ktorá sa zaoberá pracovnou migráciou,
- Environmentálnej platforme OSN (UNEP), ktorá rieši klimatickú migráciu,
- problematiku azylovej politiky rieši Vysoký komisár OSN pre utečencov (UNHCR) a Ženevská konvencia.

Migračná politika prechádzala rôznymi etapami a postoje voči migrácii sa menili od liberálnych až po tie striktné protekcionistické. Po druhej svetovej vojne až do roku 1973 prevládala optimizmus ohľadom migrácie – migranti mali byť zdrojom vedomostí a kapitálu pre materskú krajinu, a teda mali viesť k podpore rozvoja. Neskôr, až do roku 1990, prevládali teórie závislosti a migrácia z rozvojových krajín sa vnímala ako odčerpávanie mozgov. Od roku 1990 do roku 2000 sa migračné politiky stávajú striktnejšími a migrácia v súvislosti s rozvojom sa tak často neskloňovala.

EÚ a USA často prezentovali migráciu v spojitosti s bezpečnosťou a potencionálnou hrozbou neregulovanej migrácie a táto rétorika sa stupňovala najmä po teroristických útokoch ako 9/11, udalosti v Madride v roku 2002 resp. v obdobiach finančnej krízy a vyhlásenia politikov sa prikláňali k potrebe

formovať nové pracovné miesta priamo v rozvojových krajinách a k liberalizácii obchodu, ktorá mala viesť k rastu obchodu a tým aj blahobytu v rozvojovej krajine (čím by sa zotrel rozdiel medzi krajinami a potreba migrovať). Obchod a rozvojová pomoc mali byť nástrojom na zníženie migrácie. Liberalizácia obchodu by mala viesť k tvorbe pracovných miest, a tým k možnosti nájsť si prácu v domácej krajine. To malo presvedčiť rozvojové krajiny k väčšej ochote k podpisu readmisných dohôd. Tieto prístupy však zabúdajú na efekt remitencií, ktoré prichádzajú do rozvojovej krajiny a stávajú sa významným zdrojom financií a na skutočnosť, že reálne migrácia klesá až keď krajina dosiahne stupeň vyjadrený v HDP na obyvateľa v rozpätí 7000 – 8 000 USD. Navyše dôvody migrácie nemusia byť len ekonomické, ale aj politické, klimatické a iné (Langan, Price, 2021).

V súčasnosti sa opätovne prechádza k optimistickému prístupu a hovorí sa o prínosoch migrácie v podobe *brain gain* a prílevu remitencií, avšak migračné politiky ostávajú striktné a zameriavajú sa na migráciu vzdelanej pracovnej sily, chýbajúcej na domácom trhu a pritom dôležitú pre rozvoj služieb a vedomostnej ekonomiky. Rozvojové krajiny taktiež v tomto období migráciu podporujú, keďže vnímajú remitencie ako zdroj rozvoja (Groenendijk, 2017).

Neoklasické teórie obchodu tvrdia, že obchod umožňuje ekonomický rast, výška miezd sa zvyšuje a tým dochádza k znižovaniu motivácie k migrácii. Aj keď obchodné dohody môžu podporiť rozvoj (nemusia), neskoršie teórie tvrdia, že problematika migrácie je komplexnejšia a nemožno ju regulovať výlučne nástrojmi zahraničnoobchodnej politiky bez toho, aby sme brali do úvahy vonkajšie a vnútorné faktory, ktoré na migráciu vplyvajú (kríza, konflikty, kolaps sektoru, obchodné vojny). Každopádne má však migrácia vždy pozitívny efekt na obchod (Schmiege, 2019). Murat Genc (2011) skúmal migráciu a obchod v rokoch 1997 a 2010 a došiel k záveru, že nárast migrácie o 10 % vedie k rastu bilaterálneho obchodu v priemere o 1,5 % (Genc, 2011), pričom platí, že:

- Migranti poskytujú svojej novej krajine informácie o domácej krajine (pomáha odstrániť kultúrne, jazykové a iné bariéry obchodu) a znižujú tak bilaterálne náklady na zahraničný obchod, čo stimuluje export do krajiny pôvodu migranta. Ak vzrastie bilaterálna imigrácia o 10 %, import do krajiny pôvodu vzrastie o 1,8 %, ak sú bariéry vysoké, nárast bude o 0,93 % (Figueiredo, Lima, Orefice. 2019).
- Export je väčší, ak sú migranti vzdelanejší a ak sú lingvistické a kultúrne rozdiely medzi krajinami väčšie.
- Migranti, ktorí sa vrátili do domácej krajiny, zvyšujú dopyt po výrobkoch z krajiny, v ktorej žili a pracovali s rastie tak dovoz do domácej krajiny.

- Figueiredo, Lima a Orefice (2016) dokazujú, že ak prichádza migrant z krajiny s vysokými colnými a inými tarifami do krajiny s nízkymi colnými tarifami, stretáva sa veľkou ponukou a nízkymi cenami, čo ho motivuje k exportu do rodnej krajiny, a teda dochádza k rastu bilaterálneho obchodu,
- Obchodné dohody môžu viesť k dočasnému rastu migrácie, ak vedú k rastu príjmov na obyvateľa, teda aj k možnosti „zaplatiť“ si migráciu. Migrácia z krajín s najnižšími príjmami je nižšia, stúpa až pri príjmoch od 5 000 – 13 000 USD na osobu. Migrácia sa spomaľuje až po dosiahnutí vyššej hranice príjmov, ktorá je individuálna a závisí aj od iných faktorov.
- Dohody vytvárajúce možnosti legálnej migrácie, vedú k zníženiu migrácie nelegálnej (Schmieg, 2019).

Príklad migrácie z Indie do krajín OECD ukazuje jej pozitívny efekt na obchod, rast migrantov o 10 % vedie k rastu indického exportu do týchto krajín o 3 %. Migranti získavajú kapitál potrebný na investovanie do produkcie, ktorá nahrádza dovoz a naopak, exportujú. Ako problematické sa ukazuje geografická vzdialenosť, ktorá limituje ďalší rast a dopyt, ktorý sa formuje najmä u obyvateľov indického pôvodu (Bhatia, 2015).

Riziká zahraničnoobchodnej spolupráce: užšie obchodné vzťahy medzi partnermi vytvárajú podmienky pre rast migrácie tým, že:

- Občania získavajú obchodom lepšie informácie o krajine a tie môžu viesť k rozhodnutiu sa tam presťahovať (oslabuje / ovplyvňuje ich faktor veľkej zemepisnej vzdialenosti, HDP vysielajúcej krajiny, výmenný kurz a historické koloniálne vzťahy) – napr. podpis asociačných dohôd FTA medzi EÚ a krajinami okolo Stredozemného mora viedli k rastu migrácie (Schmieg, 2019).
- Protekcionalizmus vedie k poklesu migrácie, liberalizmus k rastu (opäť príklad asociačných dohôd FTA medzi EÚ a krajinami okolo Stredozemného mora a Turecka). Mal by ju však redukovať z dlhodobého hľadiska.

Kompromis medzi liberalizáciou pracovnej migrácie, ktorú presadzovali rozvojové krajiny a striktnosťou rozvinutých krajín, prinieslo až Uruguajské kolo GATT a dodatok k dohode GATS (Všeobecná dohoda o obchode so službami, 1995), ktorý hovoril o tom, že zmluvné strany si môžu dohodnúť špecifiká pohybu osôb. Uruguajské kola GATT sa zaoberalo širokým spektrom otázok a na rozdiel od predchádzajúcich kôl sa rokovania nezameriavali výhradne na tovary.

V rámci Uruguajského kola bola prijatá **GATS**, ktorá nerieši priamo migráciu, avšak rieši (Council of the European Union, 2019):

- poskytovanie služieb inou stranou zákazníkovi cez hranice (režim 1 - napr. poistenie v zahraničí, služby bánk),
- keď je spotrebiteľ za hranicami (režim 2 - napr. turistický ruch),
- komerčnú prítomnosť na teritóriu druhej strany (režim 3 – napr. zakladanie pobočiek v zahraničí, poisťovanie, prenájom áut, hotelové siete),
- prítomnosť fyzickej osoby na území druhej strany (režim 4 – napr. opatrovanie detí, starých ľudí).

GATS nebráni uplatňovať opatrenia na reguláciu vstupu / prechodného pobytu migrujúcich osôb na území, nie je to však dohoda o migrácii a nebola ani vytvorená s cieľom riadiť tok dočasnej migrácie. Avšak režim 4 je ťažko odlíšiť od migrácie. Väčšina regulácie v rámci GATS pripadá na režim 3 (55 - 60 %), režim 4 pokrýva len 5 % - liberalizácia obchodu so službami v oblasti uvoľnenia pohybu osôb je totiž vysoko politicky senzitívna (Schachtsneider, 2022).

Obchodná politika teda umožňuje jednak zlegalizovať časť migrácie, čo znamená znížiť motiváciu k migrácii ilegálnej, ako aj zabezpečiť chýbajúcu nedostatkovú pracovnú silu na domácom trhu, ktorá je spôsobená starnutím populácie. V obchodných dohodách sa ale otázky migrácie riešia málokedy a dohoda o liberalizácii obchodu so službami neznamená uvoľnenie pohybu osôb a neumožňuje neobmedzenú migráciu, ale presne definuje kto môže migrovať, na ako dlho a v akej profesii. Napr. EPA dohoda medzi ES a Cariforum-om v kapitole 4 rieši dočasnú prítomnosť fyzických osôb na obchodné účely, v článku 80 definuje aké osoby sú kľúčové osoby a v článku 81 limituje ich pobyt: „*Dočasný vstup a pobyt kľúčového personálu a stážistov je najviac tri roky pre osoby preložené v rámci spoločnosti, deväťdesiat dní v akomkoľvek dvanásťmesačnom období pre obchodné návštevy a jeden rok pre stážistov*“, pri jednotlivých sektoroch hovorí o kvótach (čl. 81) (Europa.eu, 2012).

V nasledujúcej časti kapitoly sa zameriame na to, ako ovplyvňuje migrácia obchod a aké sú možnosti zahraničnoobchodnej politiky so zameraním na EÚ.

2.5.1 Migrácia a zahraničnoobchodná politika EÚ

EÚ-27 je významný dovozca a vývozca tovarov a pre zabezpečenie ekonomického rastu a zároveň s ohľadom na starnúcu populáciu, je pre EÚ nevyhnutné umožniť imigráciu pracovnej sily. V roku 2020 prišlo do EÚ-27 1,9 mil. migrantov z nečlenských krajín (Eurostat, 2022), výrazne menej v porovnaní s rokom 2018, keď prišlo do EÚ 2,4 mil. imigrantov. Pokles je spôsobený obmedzením pohybu osôb v dôsledku pandémie COVID-19. K 1. januáru 2021

žilo na území EÚ 23,7 mil. migrantov, t. j. 5,3 % populácie EÚ. Najviac imigrantov žilo v roku 2020 v (Eurostat, 2022):

- Nemecku – 728 600,
- Španielsku – 467 900,
- Francúzsku – 283 200,
- Taliansku – 247 500.

Najviac migrantov v pomere na 1000 obyvateľov žilo v roku 2020 v Luxembursku (37,7), na Malte (26,9) a na Cypre (29), najmenej na Slovensku (1,2). Priemer EÚ je 4,3. Počas roku 2020 získalo občianstvo 729 000 osôb, o 3 % viac ako v roku 2019 (Eurostat, 2022).

Na riadenie migrácie vznikol v EÚ Spoločný európsky azylový systém (SEAZ) ustanovujúci spoločné pravidlá pre poskytovanie azylu, víz a hraničnú kontrolu. Globálny prístup k migrácii (2005) a Globálny prístup k migrácii a mobilite umožňujú krátkodobé migráciu (študentov, podnikateľov a pod.).

Prístup EÚ k obchodu je vo všeobecnosti liberálny, čo sa týka migrácie, EÚ sa riadi dohodou GATS a ako je uvedené vyššie, špecifikuje a reguluje však v obchodných dohodách, ktorých osôb a profesií sa migrácia týka a na akú dobu. Obchodné dohody EÚ však priamo migráciu neriešia, a teda ani neznižujú výrazne jej toky, avšak nové dohody o FTA obsahujú časť o spolupráci v oblasti readmisie (návrat migrantov do krajiny pôvodu), pričom EÚ už podpísala 18 dohôd o readmisii a 6 opatrení o readmisii (Van Der Loo, 2022).

Nasledujúca časť obsahuje príklady dohôd EÚ s vybranými krajinami a regiónmi, so zameraním na riešenie migrácie.

Turecko

EÚ a Turecko podpísali dohodu o návrate nelegálnych utečencov (podpísaná v roku 2013), ktorá je podmienená liberalizáciou vízových režimov pre tureckých občanov (do júna 2016). Readmisná dohoda vstúpila do platnosti, avšak k liberalizácii víz nedošlo (Apak, 2019). V roku 2016 sa EÚ a Turecko dohodli o riadení toku migrantov na územie EÚ, pričom Dohoda mala zastaviť nelegálnu migráciu a umožniť legálny presun utečencov do EÚ. Za každého nelegálneho migranta zo Sýrie, ktorý by prešiel z Turecka do Grécka a bol by vrátený späť, prisľúbila EÚ vziať na svoje územie sýrskeho utečenca oficiálne registrovaného v utečeneckom tábore v Turecku. EÚ pritom prisľúbila príspevok vo výške 3 mld. EUR (Eurostat, 2020). V marci 2020 vyhlásil turecký prezident Recep Tayyip Erdogan, že Turecko nebude dodržiavať dohodu z roku 2016 o zastavení migrácie do EÚ. Podľa neho EÚ nepomohla Turecku presídliť sýrskych utečencov, ktorých je v Turecku viac ako 3,7 mil., do bezpečných zón

v rámci Sýrie a nespĺnila ani zázvazok o liberalizácii vízovej povinnosti tureckých občanov (BBC News, 2020).

Susedská politika

EUROMED dohody sa považujú za dohody reštrikčné, výraznejšie sa zaoberajúce migráciou a hraničnou bezpečnosťou ako dohody s krajinami Afriky, Karibiku a Tichomoria. Dôvodom je obava z nelegálnej migrácie.

EUROMED dohody medzi EÚ a krajinami MENA ustanovujú voľný obchod s tovarmi medzi partnermi. Prebiehajú rokovania o Komplexných dohodách (s Tunisko, s Marokom sú rokovania pozastavené), ktoré by mali zahŕňať aj obchod s poľnohospodárskymi produktami a službami a rokovania o zjednodušení udeľovania víz a postupy pri readmisii nelegálnych migrantov (tie sú však pomalé z obavy pred nárastom migrácie).

Asociačné dohody Euromed (Tunisko a Maroko) sa venujú otázke spolupráci v oblasti migrácie a určujú pravidlá návratu migrantov, ktorí porušili legislatívu v oblasti migrácie (článok 39, IIIc), pričom boj proti nelegálnej migrácii je jednou z priorít. Cesta spolupráce by mala byť: zníženie migračného tlaku zlepšením životných podmienok, vytváraním pracovných miest a vzdelávacími programami (Lavenex, Ucarer. 2002).

V rámci Východného partnerstva uzavrela EÚ dohodu o zjednodušenom vízovom režime a readmisii nelegálnych migrantov s Bieloruskom (máj 2020), s Gruzínskom (2017), Moldavskom (2014), Ukrajinou (2017), Azerbajdžanom a Arménskom (2014) (European Council, 2020).

Jordánsko

Dohoda EÚ s Jordánskom (EU Jordan Compact o zjednodušení pravidiel pôvodu) z roku 2016 dočasne na 10 rokov zjednodušila jordánskym exportérom uplatňovanie pravidiel pôvodu na vybrané priemyselné produkty. Cieľom dohody je zapojiť sýrskych utečencov, ktorých je v krajine 656 000 (máj 2020) (UNHCR, 2020b), do jordánskeho trhu práce a zlepšiť ich životné podmienky. Produkcia, na ktorú sa zjednodušené pravidlá pôvodu vzťahujú, musí:

- pochádzať z 18 priemyselných a rozvojových zón Jordánska a
- musí zahŕňať minimálny objem práce utečenca zo Sýrie (prvý a druhý rok 15 % a aspoň 25 % od začiatku tretieho roka). Sýrsky utečenec musí byť v trvalom pracovnom pomere a mať pracovné povolenie na minimálne 12 mesiacov. V roku 2018 sa však dohodli, že ak Jordánsko vydá pracovné povolenia 60 000 sýrskymi utečencom, budú minimálne objemy prác utečencov pre podniky zrušené (European Commission, 2016).

Úľavy sa netýkajú poľnohospodárskych a potravinárskych producentov a neaplikujú sa na celé teritórium krajiny. V rámci Dohody poskytne EÚ Jordánsku minimálne 747 mil. EUR, vrátane 108 mil. EUR na humanitárnu pomoc a 200 mil. EUR na makroekonomickú stabilitu. Tieto fondy sú nad rámec iných bilaterálnych fondov a ENI (Európsky nástroj pre susedskú politiku) (European Commission, 2017).

Dohodu o podpore sýrskych utečencov mala EÚ aj s **Libanom**, s prísľubom poskytnúť podporu 400 mil. EUR (na roky 2016 – 2017) (European Council, 2016). V Libanone je (máj 2020) 910 000 utečencov (UNHCR, 2020b).

Afrika, Karibik a Tichomorie

Vo vzťahu ku krajinám AKT sa ešte v dohodách z Lomé ustanovilo, že EÚ nebude diskriminovať legálne pracujúcich migrantov z AKT z hľadiska pracovných a sociálnych benefitov vyplývajúcich zo zamestnania. Krajiny AKT sa zase zaväzujú, že budú podnikat' kroky voči nelegálnej imigrácii z ich územia.

Dohoda z Cotonou v článku 13 už aplikuje konkrétne opatrenia proti prisťahovalectvu a rieši aj repatriáciu nelegálnych migrantov a AKT krajiny sú povinné takýchto navrátilcov vybaviť cestovnými dokladmi a prijať ich späť na svoje územie. EÚ teda využíva svoju ekonomickú silu na presadenie svojich záujmov v oblasti ochrany proti nelegálnej migrácii v zmluvách (Lavenex, Ucarer, 2002). Akčný plán EÚ – Afrika z roku 2015 a 2018 hovoria o podpore tvorby pracovných miest na riešenie migrácie a vytvorení finančných nástrojov, ktoré mali problematiku riešiť.

Dohoda EPA (Dohoda o ekonomickom partnerstve) medzi EÚ a krajinami Karibiku sa zamerala na podporu mobility vysokovzdelanej pracovnej sily (nekvalifikovaná pracovná sila ostáva „hrozbou“), to je však skôr podpora odlivu mozgov ako podpora rozvoja danej krajiny. EPA dohody, dohody o voľnom obchode iniciované v rámci dohôd z Cotonou, mali spájať jednotlivé regióny AKT s EÚ pomocou zón voľného obchodu. Jednotlivé regióny sa však skorej liberalizácie svojich trhov obávajú a väčšina EPA dohôd neboli v stanovenom termíne podpísané, liberalizácia obchodu s poľnohospodárskymi produktami totiž spôsobuje stratu konkurencieschopnosti miestnych roľníkov a ich migráciu smerom do miest a neskôr v rámci kontinentu. Ako protireakciu navrhla EÚ vyňatie citlivých produktov z liberalizácie, avšak kôš vyňatých produktov je zväčša nepostačujúci a obsahuje cca 20 % položiek, Afrika by však potrebovala vyňať z liberalizácie 60 % agroproduktov. V EPA dohode so západnou Afrikou spadajú pod liberalizáciu napr. produkty, ktoré sú určené na ďalšie spracovanie, do „koša“ sú prioritne zaradené nespracované produkty. Prieskumy naznačujú, že liberalizácia v rámci EPA dohôd ohrozí textilný priemysel a agropriemysel a napr. v prípade Beninu by po podpise došlo k 3 % poklesu HDP. EPA dohoda s Ghanou neumožňuje zvýšiť určené tarify (35 %) ani na produkty, ktoré sú

vyňaté a označené ako citlivé produkty, napriek tomu, že poľnohospodárstvo je ohrozené dovozom lacných potravín z EÚ, ktoré sú v niektorých prípadoch dumpované (dovoz mrazenej hydiny z EÚ). Ghanskí farmári nedokážu konkurovať štedrými dotáciami podporovaným potravinám z EÚ a podľa odhadov môže liberalizácia obchodu v rámci EPA priniesť stratu 490 000 pracovných miest a tlak na vnútornú aj vonkajšiu migráciu. EÚ dováža poľnohospodárske produkty do Ghany dlhodobo a v súčasnosti podiel ghanských produktov na trhu je menej ako 5 % (Langan, Price, 2021). Migrácia z Ghany do EÚ je riešená na úrovni EÚ – Ghana dialógu o migrácii (2019), ktorý má ilegálnu migráciu obmedziť, Ghana má však malý záujem o riešenie problematiky readmisie migrantov a pri návrate migrantov veľmi nespolupracuje.

EPA dohody majú medzi prioritami rozvoj krajín a liberalizáciu obchodu, ktorá má priniesť nové pracovné miesta a zlepšenie životných podmienok, paradoxne ale pozície rozvojových krajín zhoršujú a vytvárajú tlak na migráciu.

Všeobecný systém preferencií (GSP)

Všeobecný systém preferencií pre najmenej rozvinuté krajiny umožňuje limitované aktivity, na základe GATS v rámci „poskytovania služieb fyzickými osobami“: pre určité oblasti na území EÚ (účtovníctvo, ochrana životného prostredia, architektúra), za určitých, presne vymedzených podmienok a na limitovaný čas.

Európska komisia navrhuje reformovanie GSP, konkrétne článku 19, v ktorom sa rieši readmisia, t. j. spätné prijímanie vlastných štátnych príslušníkov. Návrh sa týka možnosti odňatia preferencií v prípade neplnenia readmisných záväzkov. Doterajšia úprava GPS hovorila o odňatí preferencií v prípade nedodržavania medzinárodných konvencií v oblasti antiterorizmu, boja proti praniu špinavých peňazí, porušovania ľudských práv a pod., nová verzia by mala zahŕňať aj oblasť migrácie. Komisia návrh zdôvodňuje potrebou zintenzívnenia spolupráce v oblasti readmisie vlastných štátnych príslušníkov, ach aktívnu a udržateľnú reintegráciu tak, aby sa zabránilo neustálemu odlivu práceschopnej pracovnej sily, čo má negatívny vplyv na ďalší rozvoj rozvojovej krajiny. Návrh je v súlade so zvýšeným dôrazom na readmisiu v EÚ migračnej politike. V rámci revidovaného Vízového kódexu zavádza mechanizmus podmienenosti týkajúci sa readmisie – EÚ môže navrhovať reštriktívne alebo priaznivé vízové opatrenia v závislosti od stupňa spolupráce tretej krajiny v oblasti readmisie. Komisia tiež požaduje každoročné vyhodnocovanie readmisnej spolupráce. Z návrhu zatiaľ nie je jasné, či EÚ spustí proces rušenia preferencií, ak:

- príjemca preferencií poruší medzinárodné konvencie
- alebo bude stačiť, ak nedodrží ustanovenia dohody o readmisii s EÚ.

Návrh túto otázku nešpecifikuje a ani nevymenováva, ktoré konvencie by mali byť dodržané, aby nedošlo od odňatiu preferencií. Mnohí príjemcovia

preferencií GSP už dohodu o readmisii s EÚ podpísali (Srí Lanka, Pakistan, Arménsko a Kapverdy) alebo majú zavedené nezáväzné readmisné opatrenia (Afganistan, Gambia, Guinea, Bangladéš a Etiópia). Kritici však kladú spochybňujúce otázky o tom, či sprísnenie kritérií pre udržanie preferencií, najmä v oblasti readmisie, povedie k hlavnému cieľu GSP, a to k redukcii chudoby a udržateľnému rozvoju. Otázne je, či je aj v súlade s pravidlami WTO a či podmienky EÚ sú v súlade s medzinárodnými štandardami (Van Der Loo, 2022).

Môžeme teda zhrnúť, že novšie EÚ dohody o FTA obsahujú protokol o pohybe fyzických osôb pre obchodné a podnikateľské účely, ktorý sa vzťahuje na uľahčenie postupov pri vstupe osôb a záväzok spolupracovať pri návrate a readmisii. Účinnosť týchto protokolov zatiaľ nebola vyhodnotená. Mali by však pomôcť v situácii, keď EÚ rieši návrat malého množstva nelegálnych migrantov. Staršie dohody zväčša riešia iba obchod s tovarmi, ak liberalizujú obchod so službami, môžu sa oprieť o GATS, ktorá v režime 4 úzko súvisí s migráciou.

Obchod spolu s rozvojovou politikou môžu zohrať dôležitú úlohu pri rozvoji rozvojových krajín, má však svoje limity, pričom pozitívna korelácia medzi migráciou a hospodárskym rozvojom pretrváva len pokiaľ krajiny nedosiahnu stredné príjmy.

Otázky na diskusiu k 2. kapitole:

1. Vysvetlite základné pojmy: migrácia, migrant, utečenec, vnútorne presídlená osoba, remitencie.
2. Prediskutujte základné motívy pre migráciu.
3. Uveďte negatívne a pozitívne dôsledky, ktoré vyplývajú pre rozvojové krajiny z migrácie.
4. Popíšte problematiku odlivu mozgov.
5. Prediskutujte vplyv nárastu remitencií na rozvoj rozvojovej krajiny.
6. Vysvetlite, prečo migrácia vedie k rastu vzájomného bilaterálneho obchodu.
7. Prediskutujte možnosti obchodných dohôd na ovplyvňovanie migrácie.

3 DLHOVÁ KRÍZA ROZVOJOVÝCH KRAJÍN

Aj keď sa v súčasnosti zadlženosť rozvojových krajín vyostřila, nie je to nová problematika, ale skutočnosť, ktorá vznikla v 60. rokoch 20. storočia, keď si postupne začali rozvojové krajiny požičiavať finančné prostriedky na vysoké vládne výdavky. Rast úrokových miezd, zmeny cien surovín, pokles dopytu a iné faktory viedli k ich neschopnosti úvery splácať. Od 80. rokov je zadlženosť problémom mnohých rozvojových krajín.

Táto kapitola sa zameria na problematiku príčin vzniku zadlženosti, na vývoj zadlženosti od 70. rokov 20. storočia až po súčasnosť a popíše medzinárodné iniciatívy, ktoré sa zaoberajú témou reštrukturalizácie dlhov, prípadne oddĺženia rozvojových krajín. Kapitola sa nezaobera dlhom rozvojových krajín voči Číne a problematike exportných úverových agentúr, tejto problematike je venovaná učebnica: Pavelka, L., Ružeková V., Zubařová, L. (2021). *Inštitucionálna podpora financovania exportu a zahraničných investícií vo vybraných krajinách EÚ*. Praha: Leges, 2021.

3.1 Základné pojmy

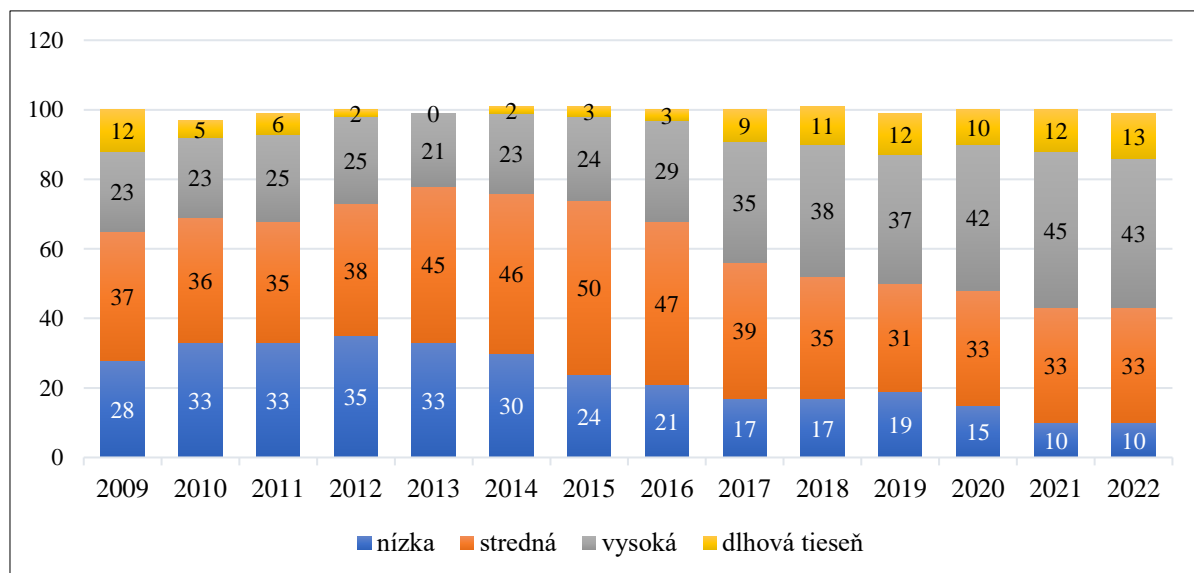
V rámci kapitoly sa stretne s nasledujúcimi základnými pojmami: dlhová tieseň, dlhová kríza, dlhová služba, externý dlh, veľmi zadlžené chudobné krajiny, Medzinárodná rozvojová agentúra (IDA).

Dlh multilaterálny je vonkajší dlh krajiny voči medzinárodným finančným inštitúciám ako Medzinárodný menový fond (MMF), Svetová banka, Africká rozvojová banka a iné regionálne rozvojové banky.

Dlh bilaterálny garantovaný je dlh voči jednotlivým vládam (a ich exportným úverovým agentúram), ktoré môžu byť súčasťou Parížskeho klubu (európske krajiny, Japonsko, USA, Brazília, Rusko a Južná Afrika) a nečlenov Parížskeho klubu. Parížsky klub (vznikol v roku 1965) združuje 22 najbohatších krajín sveta, ktoré sú zároveň aj veritelia zadlžených krajín, ktorí spolu rokujú o dlhoch a vedú so zadlženými krajinami rokovania o riešení ich dlhovej situácie. Parížsky klub rieši verejné dlhodobé a strednodobé dlhy, pričom umožňuje predĺženie doby splatnosti úveru na 23 rokov pri komerčných úveroch a 40 rokov pre oficiálne rozvojové úvery. Vo výnimočných prípadoch umožňuje aj odpustenie časti dlhu alebo celého dlhu, ak sa krajina zaviazne, že dlžnú sumu použije na rozvoj, ochranu životného prostredia a pod. Parížsky klub od svojho vzniku riešil dlhy vo výške 612 mld. USD voči 102 dlžníckym krajinám.

Dlh komerčný je dlh voči komerčným bankám a finančným inštitúciám. V tomto sektore je dôležité zvýšiť transparentnosť dlhov, najmä voči čínskym finančným inštitúciám.

Dlhová tieseň nastáva, ak krajine hrozí, že nebude schopná dlh splácať (platobná neschopnosť) a potrebuje reštrukturalizáciu dlhu a iné opatrenia pre dosiahnutie fiškálnej konsolidácie. Graf 3.1 zobrazuje vývoj podielu krajín s rizikom dlhovej tiesne. Podiel krajín v dlhovej tiesni a krajín vysoko ohrozených dlhovou tiesňou do roku 2013 klesal, po tomto roku má rastúcu tendenciu. Medzi nízkopríjmové krajiny v dlhovej tiesni boli k 31. 7. 2022 zaradené: Čad, Konžská republika, Grenada, Mozambik, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Somálsko, Sudán a Zimbabwe, ktoré už požiadali MMF o riešenie svojej dlhovej situácie. Medzi krajiny s vysokým rizikom dlhovej tiesne patria: Afganistan, Burundi, Kamerun, Stredoafrická republika, Komory, Džibutsko, Dominika, Etiópia, Gambia, Ghana, Guinea–Bissau, Haiti, Keňa, Kiribati, Laos, Malawi, Maldivy, Moldavsko, Papua Nová Guinea, Samoa, Sierra Leone, Južný Sudán, Tadžikistan, Svätý Vincent a Grenadíny, Tonga, Tuvalu a Zambia (IMF, 2022b). Medzinárodné iniciatívy, ktoré sa snažia riešiť situáciu krajín, ktoré nedokážu svoje dlhy splácať, sú vysvetlené v časti 3.4.3.

Graf 3.1 Podiel krajín DSSI s rizikom dlhovej tiesne (v %, roky 2009 – 2022)

Zdroj: Chabert, Cerisola, Hakula (2022).

Zahraničný (externý) dlh je časť dlhu, ktorý má krajina požičaný od zahraničných veriteľov, ktorými môžu byť medzinárodné inštitúcie, ako sú MMF a Svetová banka alebo komerční poskytovatelia.

Dlhová kríza nastáva, ak krajina nie je schopná splácať štátny dlh, jej vládne výdavky sú dlhodobo vyššie ako príjmy.

Dlhová služba je súbor platieb istiny, úroku a iných poplatkov, napr. poplatku za o meškanie.

HIPC krajiny – veľmi zadlžené chudobné krajiny, ktoré spadajú pod Iniciatívu HIPC, ktorá vznikla v roku 1969 na riešenie dlhovej krízy (viac v časti 3.4.3).

IDA – Medzinárodná rozvojová asociácia, ktorá vznikla v roku 1960 a je súčasťou **Svetovej banky**. Poskytuje rozvojovým krajinám granty a úvery s nulovým alebo nízkym úrokom. Splatnosť jej úverov je 30 – 40 rokov. Okrem toho umožňuje dlhové odpustenia v rámci Iniciatívy HIPC a MDRI (Iniciatíva multilaterálneho odpustenia dlhov). Je určená pre krajiny s nízkymi príjmami ohrozené dlhovou zraniteľnosťou. Na roky 2022 – 2025 má rozpočet 93 mld. USD. Oprávnenie získať pomoc od IDA má 74 rozvojových krajín (IDA, 2022).

Medzinárodný menový fond (MMF) v rámci dlhovej krízy podporuje krajiny v riadení dlhového rizika, identifikuje riziká a poskytuje poradenstvo, ako ich zvládnuť. Ak je dlh udržateľný, poskytuje poradenstvo pri reštrukturalizácii a na preklopenie problémov pôžičky za výhodných podmienok

3.2 Príčiny zadlženosti rozvojových krajín

Po druhej svetovej vojne, v období dekolonizácie, keď sa začali krajiny oslobodzovať a vznikali nové, nezávislé štáty, vznikli aj podmienky pre vznik budúcej finančnej nestability. Ekonomická úroveň novovznikajúcich štátov bola nízka s nedostatkom vlastných zdrojov rozvoja a v snahe získať kapitál, si začali brať úvery. Avšak neschopnosť tieto úvery splácať viedla k vzniku dlhovej krízy, ktorá sa vyostрила koncom 70. rokov a pretrváva dodnes.

Príčiny zadlženosti rozvojových krajín treba hľadať vo vonkajších a vnútorných faktoroch. Vnútorné faktory vychádzajú zo samotnej situácie v zadlženej krajine. Príkladom môže byť:

- Zlý dlhový manažment.
- Nízke príjmy do štátneho rozpočtu kvôli neefektívnemu daňovému systému a zároveň vysoké vládne výdavky.
- Nesprávne využívanie úverov, zväčša na nákup spotrebného a luxusného tovaru a nie na investovanie.
- Získavanie pôžičiek za trhových podmienok od Číny, Indie a súkromných poskytovateľov, ktoré tvoria cca 46 % celkových dlhov. Ich nevýhodou je, že sú drahšie a poskytujú sa na kratšiu dobu v porovnaní s koncesionárskymi pôžičkami od MMF a Svetovej banky.
- Štrukturálne problémy – nediverzifikovaná ekonomika a export surovín a produktov s nízkou pridanou hodnotou, čo robí krajiny zraniteľné pri výkyvoch cien na svetových trhoch.
- Celkové dlhodobé hospodárske zaostávanie rozvojových krajín.

Vonkajšie faktory samotná krajina ovplyvniť nedokáže a ani sa im nevie prispôbiť a pochádzajú z okolitých krajín alebo z celkového globálneho vývoja. Patria medzi ne:

- rast cien ropy (ropné šoky) a potravín,
- pokles cien surovín, ak je krajina exportne závislá od vývozu surovín.
- rast cien surovín, ak je krajina ich dovozcom,
- prírodné pohromy (suchá, záplavy, zemetrasenia),
- konflikty (napr. konflikt na Ukrajine),
- rast úrokových sadzieb,
- globálna situácia – spomalenie obchodu, globálna inflácia, pandémie, zvyšovanie cien dopravných služieb a pod.)

Keďže dlhová kríza prebiehala v etapách, každá etapa má špecifické príčiny rastu dlhov najzraniteľnejších krajín.

3.3 Etapy zadlženosti rozvojových krajín

Vývoj zadlženosti rozvojových krajín je cyklický a jej začiatok datujeme od ukončenia zlatej povojnovej éry prudkého rozvoja. V auguste 1971 oznámil prezident USA Richard Nixon zrušenie zameniteľnosti dolára za zlato, ukončila sa fixácia kurzov mien a tie začali voči sebe voľne plávať (IMF, 2022a). Ekonomická stagnácia, zrušenie fixných kurzov a ropné šoky uvoľnili prísne pravidlá platobných bilancií a umožnili rozvinutým krajinám pružnejšie reagovať na trhové zmeny, avšak rozvojové krajiny nedokázali po prudkých zmenách výmenných kurzov a náraste cien ropy „zaplátať“ negatívnu platobnú bilanciu.

Celosvetová recesia, nezamestnanosť a inflácia v rozvinutých krajinách, záporná platobná bilancia rozvojových (aj niektorých rozvinutých) krajín a pokles dopytu v západnom svete viedol k poklesu cien surovín a zhoršeniu ToT (Terms of Trade – výmenné relácie) rozvojových krajín závislých od exportu surovín (UNO, 2017).

Vývoj dlhovej krízy môžeme rozdeliť do viacerých cyklov (Kose a kol., 2020):

- obdobie rokov 1970 – 1989,
- obdobie rokov 1990 – 2001,
- obdobie rokov 2002 – 2009,
- obdobie po roku 2010.

3.3.1 Dlhová kríza v rokoch 1970 – 1989

Prvá fáza dlhovej krízy je, ako sme uviedli, obdobím konca prudkého povojnového rozvoja, kolapsu Bretonn-Woodskeho systému a obdobie rokov 1970 – 1989. Označujeme ju aj ako stratenú dekádu, čo sa týka ekonomického rastu rozvojových krajín. Ropný šok v rokoch 1973 – 1974 spôsobil rast cien ropy a pre rozvojové krajiny znamenal nárast výdavkov na dovoz ropy a palív z 1 % HDP na 5 % a zhoršenie ich výmenných relácií. V roku 1979 nasledoval druhý ropný šok (Gaval'ová, Baumgartner, 2014), ktorý situáciu ešte zhoršil.

Nízke úrokové sadzby v predchádzajúcich rokoch motivovali krajiny Latinskej Ameriky a subsaharskej Afriky k vysokým pôžičkám. V rokoch 1979 – 1981 však úrokové sadzby vzrástli (USA potrebovali pokryť rozpočtové schodky) a krajiny prestali byť schopné splácať dlhové služby, ktoré vzrástli z 30 % HDP na 40 %. V roku 1981 predstavovala dlhová služba Brazílie 87 %, Argentíny a Ekvádora 68 %, Čile 65 % a Mexika 67 %. Situáciu riešili ďalšími úvermi, a to najmä od súkromných poskytovateľov. V auguste 1982 oznámilo Mexiko neschopnosť splácať dlh a tento moment sa považuje za symbolický začiatok dlhovej krízy (Gaval'ová, Baumgartner, 2014). V roku 1981 stúpili úrokové miery a úroky na úvery vzrástli o 50 % v nominálnych a o 75 % v reálnych hodnotách. Následne v rokoch 1981 – 1982 poklesli ceny komodít o 28 %. Tieto skutočnosti potvrdili, aké zraniteľné sú rozvojové krajiny na zmeny vo svetovej ekonomike, konkrétne monetárne zmeny a zmeny cien surovín (Ferraro, Rosser, 1994).

V roku 1970 dosahoval celkový dlh najzadlženejších krajín 17 mld. USD a 9,8 % ich HNP. V roku 1987 sa ich dlh vyšplhal na 407 mld. a 47,5 % ich HNP. Úroky, ktoré mali splácať, vzrástli z 2,7 mld. USD v roku 1970 na 36 mld. v roku 1987. Celkový dlh rozvojových krajín sa v roku 1991 vyšplhal na 1,3 biliónov USD, 126 % ich exportu. Ku koncu obdobia, v roku 1987 sa celkový dlh rozvojových krajín vyšplhal na 1167 mld. USD, narástol o 49 % v porovnaní s dlhom v roku 1982 (Cline, 1989).

Tabuľka 3.1 poskytuje údaje o 15 najzadlženejších krajinách a údajoch o ich dlhoch. V absolútnych hodnotách bola najzadlženejšou Brazília, Mexiko a Argentína, v pomere k HNP Kongo, Bolívia a Pobrežie Slonoviny. Do záporných čísiel v raste HDP sa dostali Nikaragua, Argentína, Bolívia a Peru.

Tab. 3.1 Pätnásť najzadlženejších krajín, vybrané ukazovatele

Rok	Celkový vonkajší dlh (mil. USD)	Celkový vonkajší dlh (% HNP)	Celkový vonkajší dlh (% exportu)	Rast HDP ročný priemer (%)	
	1990	1980	1980	1965 – 1980	1980 – 1990
Alžírsko	26806	47,1	27,1	-	3,1
Argentína	61144	48,4	37,3	3,4	(0,4)
Bolívia	4276	93,3	35,0	4,4	(0,1)
Brazília	116174	31,2	63,1	9,0	2,7
Bulharsko	10927	1,1	0,3	-	2,6
Kongo	5118	98,0	10,8	6,2	3,6
Pobrežie Slonoviny	17956	58,8	28,3	6,8	0,5
Ekvádor	12105	53,8	33,9	8,8	2,0
Mexiko	96810	30,5	49,5	6,5	1,0
Maroko	23524	53,3	32,7	5,7	4,0
Nikaragua	10497	112,1	22,3	2,5	(2,2)
Peru	21105	51,0	46,5	3,9	(0,3)
Poľsko	49386	16,3	17,9	-	1,8
Sýria	16446	27,1	11,4	9,1	2,1
Venezuela	33305	42,1	27,2	3,7	1,0

Zdroj: World Bank, 1099 in (Ferraro, Rosser, 1994).

Pozn.: údaje v zátvorke sú záporné hodnoty.

Krajiny sa začali obracať na MMF, ktorý bol akýmsi garantom „bonity“ rozvojových krajín, čo sa týka úverov, ktoré poskytoval. Žiadali o poskytnutie pomoci, avšak MMF a Svetová banka ako podmienku poskytnutia finančnej podpory a odpustenia dlhov vyžadovala reštrukturalizáciu ekonomiky podľa odporúčaní Washingtonského konsenzu.

Washingtonský konsenzus, desať odporúčení zostavených britským ekonómom Johnom Williamsonom v roku 1989, podporený MMF, Svetovou Bankou a Ministerstvom financií USA, bol zameraný na aplikáciu reforiem. Reformy sa mali držať nasledujúcich bodov (Irwin, Ward, 2021):

- 1. Fiškálna disciplína**, t. j. zníženie rozpočtového deficitu zvýšením daní a krátením domácich výdavkov, aby sa krajina vyhla nutnosti si ďalej financie požičiavať.
- 2. Zmena poradia priorit verejných výdavkov** – zníženie štátnych podpôr, dotácií na palivá a potraviny.

3. **Daňová reforma**, ktorá zahŕňa zrušenie oslobodzovania od daní, rozšírenie platieb, zvýšenie daní a zefektívnenie vyberania daní.
4. **Liberalizácia úrokovej sadzby**, ktorá má byť riadená trhom.
5. **Výmenný kurz** – vyhnúť sa nadhodnocovaniu kurzu.
6. **Liberalizácia obchodu**.
7. **Liberalizácia priamych zahraničných investícií** – podporiť prísun kapitálu, technológií a skúseností.
8. **Privatizácia** – súkromný priemysel je riadený efektívnejšie ako štátne spoločnosti.
9. **Deregulácia** – odstrániť prekážky pre vstup firiem na trh (veľmi striktné pravidla mala Latinská Amerika).
10. **Vlastnícke práva** – v regióne, kde boli vlastnícke práva veľmi neisté, sa rozhodlo implementovať zaručené práva ako v USA.

Pri zostavovaní požiadaviek sa predpokladalo, že hlavným problémom v rámci dlhovej krízy rozvojových krajín je zlý manažment dlhu, čo je určite pravda, ale problém rozvojových krajín je hlavne neschopnosť čeliť výkyvom vo svetovom hospodárstve (USA zdvihli úrokové sadzby, aby pritiahli kapitál na financovanie rozpočtových schodkov, ku ktorým došlo po znížení daní Reaganovej vlády. Vysoké úroky viedli k inflácii a následne k zníženiu dopytu po dovoze z rozvojových krajín, rozvojovým krajinám chýbali príjmy z dovozu a prestali byť schopné splácať dlhy). Program teda nebol pre tieto krajiny efektívny, požiadavky viedli ku kráteniu vládnych výdavkov prioritne v zdravotníctve a školstve, rástla nezamestnanosť a celkovo sa v krajinách zhoršila životná úroveň (American Foreign Relations, 2022) a predĺžila sa recesia. Rozdiel medzi vyspelým a rozvojovým svetom sa ešte viac prehĺbil.

Za hlavné príčiny dlhovej krízy v tejto etape môžeme označiť:

- ropné šoky, ktoré priniesli vysoké ceny ropy,
- rast úrokových mier v rokoch 1980 – 1982,
- pokles cien surovín a svetového exportu v rokoch 1981-1982,
- globálna recesia,
- neprávny manažment dlhov.

Kríza sa negatívne podpísala na napredovaní rozvojových krajín. Najzávažnejšími dôsledkami boli (Ferraro, Rosser, 1994):

- Odlev kapitálu (3 % HDP), ktorý bol používaný na splácanie dlhovej služby a dlhov. Do roku 1984 poslali tieto krajiny kumulatívne 120 mld. USD, vrátane splácania dlhov, Medzinárodnému menovému fondu, ktorý v roku 1987 obdržal v splátkach o 8,6 mld. USD viac ako požíchal.
- Investície na obyvateľa poklesli o 40 %.
- Poklesol hospodársky rast zo 6,3 % na 1,7 % ročne, mzdy (v Mexiku poklesli reálne mzdy o 50 %) a životná úroveň. Kríza nepostihla všetky regióny rozvojových krajín rovnako, Čína a východná a južná Ázia hospodársky rástli.
- Zhoršili sa výmenné relácie (ToT) – krajiny museli vyvážať viac aby si zabezpečili súčasnú úroveň dovozu.

Do roku 1990 bolo zhruba 6 % svetového dlhu v kategórii neudržateľný (The Economist, 2022c). Najtraumatizujúcejšia bola táto vlna pre krajiny Latinskej Ameriky, kde chudoba stúpila zo 40,5 % v roku 1980 na 48,3 % v roku 1990 (World Economic and Social Survey, 2017).

3.3.2 Dlhová kríza v rokoch 1990 – 2000

Liberalizácia finančného a kapitálového trhu umožnila krajinám východnej a Strednej Ázie a európskym krajinám prístup k objemným pôžičkám, a to hlavne v cudzích menách. Táto etapa priniesla boom krátkodobých úverov, ktorý trval až do začiatku Ázijskej finančnej krízy v roku 1997. Krátkodobé dlhy rozvojových krajín voči zahraničným bankám vzrástli zo 176 mld. USD v roku 1990 na 454 mld. USD v roku 1997. 60 % už poskytnutých dlhov rozvojových krajín mali splatnosť 1 rok, 50 % novoposkytnutých dlhov mali splatnosť 1 rok a menej. Najrýchlejšie rástli vo východnej Ázii a Latinskej Amerike a najviac krátkodobých úverov mali Brazília, Kórea, Mexiko, Rusko a Thajsko (Dadush a kol., 2000).

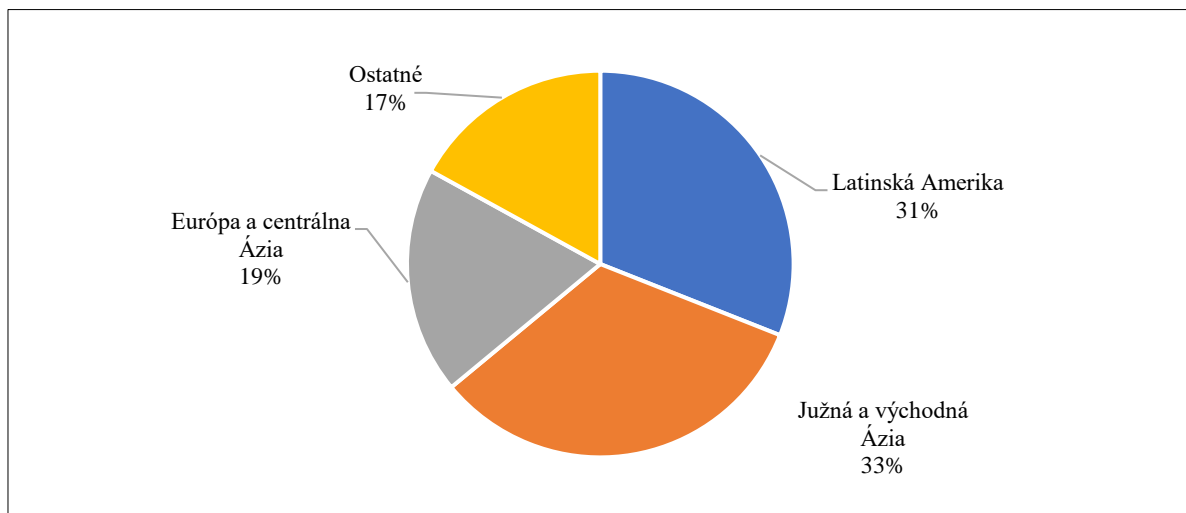
Zadlženosť mnohých krajín sa v 90. rokoch zhoršila. Faktory, ktoré na zhoršenie vplývali, boli najmä:

- odpustenie dlhu v rámci Iniciatívy HIPC (viac v časti 3.3.3) pre oprávnené krajiny trvalo veľmi dlho,
- spomalil sa globálny ekonomický rast,
- poklesli ceny surovín.

Problémom bolo riešenie zadlženosti voči súkromným poskytovateľom úverov a zasahovala opäť MMF a Svetová banka. Dlh LDC (najmenej rozvinutých krajín) sa vyšplhal v roku 1990 na 1 306 mld. USD (mimo úverov od MMF) (World Economic and Social Survey, 2017), v roku 2000 bol dlh (Toussaint, Rivié, 2018):

- krajín s nízkymi príjmami 79 mld. USD,
- krajín so strednými príjmami 1173 mld. USD.

Graf 3.2 zachytáva rozloženie dlhov podľa regiónov, najvyšší pomer dosahovala Latinská Amerika a južná a východná Ázia. V Latinskej Amerike bol najvyšší pomer dlhových služieb k exportu (35 %), v subsaharskej Afrike bol najvyšší pomer celkového dlhu k exportu 225 %, pri najviac zadlžených krajinách bol v rokoch 1990 – 1997 tento podiel 345 % (UN, 2001).

Graf 3.2 Rozloženie dlhov podľa regiónov (v %, roky 1989 - 1999)

Zdroj: spracované podľa UN (2001)

Tabuľka 3.2 poskytuje informácie o bilaterálnych dlhoch 40 najzadlženejších krajín voči vybraným vyspelým krajinám. Najvyššie percento dlhu rozvojových krajín z G7 vlastnilo Japonsko a Francúzsko. Japonsko podporovalo rozvojovú pomoc, nebolo však naklonené myšlienke odpustenia dlhu, s odpustením 100 % dlhu súhlasilo až na stretnutí krajín G8 v Okinawe.

Tab. 3.2 Dlh 40 najzadlženejších krajín voči vyspelým krajinám (v mil. USD, roky 1998-1999)

	Kanada	Francúzsko	Nemecko	Taliansko	Japonsko	Veľká Británia	USA
Bilaterálny dlh	711	13 033	6 586	4 311	11 200	3 092	6 210
% HDP	0,1 %	0,9 %	0,3 %	0,4 %	0,3 %	0,2 %	0,08 %
% dlhu G7	1,57 %	28,9 %	14,6 %	9,5 %	24,8 %	6,8 %	13,8 %

Zdroj: Busby (2012)

Napriek spomaleniu nárastu zadlžovania dlhový problém v mnohých krajinách pretrvával a až do roku 1999 nemala výrazný vplyv ani Iniciatíva HIPC, pretože sa k jej pomoci kvalifikoval malý počet krajín (UN, 2001).

3.3.3 Dlhová kríza 2001 – 2009

Neoliberálny prístup finančných inštitúcií vyžadujúci zavádzanie striktných reforiem, ktoré viedli k znižovaniu výdavkov do sociálnej sféry, kráteniu rozvojovej pomoci a liberalizácii obchodu, zhoršili postavenie rozvojových krajín a ich dlh v rokoch 2000 – 2018 vzrástol štvornásobne. Devätnásť krajín nebolo schopné splácať dlh úplne alebo čiastočne. Úrokové miery v rokoch 2000 – 2008 klesali, boli však stále dostatočne vysoké, aby demotivovali rozvojové krajiny k pôžičkám, naopak mnohé radšej splatili splátky, aby sa vyhli prísnyim podmienkami veriteľov. Urobili tak napr. Brazília, Argentína, Uruguaj, Filipíny, Indonézia, Thajsko, Nigéria, Alžírsko a Rusko, ktoré ťažili z rastu cien surovín (od roku 2005). Počas 6 rokov splatili rozvojové krajiny splátky vo výške 370 mld. USD. Avšak ich verejný (domáci aj zahraničný) dlh nepoklesol. Od roku 2008 sa situácia začala opäť zhoršovať a krajiny si požičiavali viac ako splácali. Situáciu zhoršovali 2 základné faktory (Toussaint, Rivié, 2018):

- Hypotekárna kríza v roku 2007, ktorá sa rozšírila celosvetovo a finančnému kolapsu čelil celý svet. Finančná kríza od roku 2007 narušila financovanie, výrazne poklesli úroky a došlo k nárastu úverov od súkromných poskytovateľov najmä v Európe a Strednej Ázii. Riešenie dlhov si opäť vyžadovalo zaangažovanosť bánk a medzinárodných iniciatív.
- Rast cien komodít v rokoch 2008 – 2013 umožnil rozvojovým krajinám navýšiť príjmy z exportu, a teda aj devízové rezervy, čo ich motivovalo k naberaniu si ďalších úverov (najmä vydávaním obligácií).

Rýchly hospodársky rast v tomto období a cielenejšie politiky viedli k lepšiemu fiškálnemu zdraviu rozvíjajúcich sa trhov. V roku 2008 upadli rozvinuté ekonomiky do krízy. Dlhy rozvojových krajín predstavovali 33 % HDP, čo im umožnilo sa zapojiť sa do svetového finančného systému rovnakým spôsobom ako rozvinuté krajiny a v snahe získať potrebný kapitál si požičiavali v zahraničných menách. (The Economist, 2022c).

3.3.4 Dlhová kríza po roku 2009

Po roku 2008 poklesli úrokové miery a zvolnila sa aj „finančná disciplína“ pri poskytovaní úverov. Enormná likvidita bánk a ostatných hráčov na finančných trhoch sa prejavila nákupom dlhov krajín, ktoré predtým nemali prístup na

finančné trhy. Mnohé rozvojové krajiny však mali naďalej problémy splácať dlhy, napr. Zambia, Argentína, Venezuela a Libanon (Toussaint, 2022).

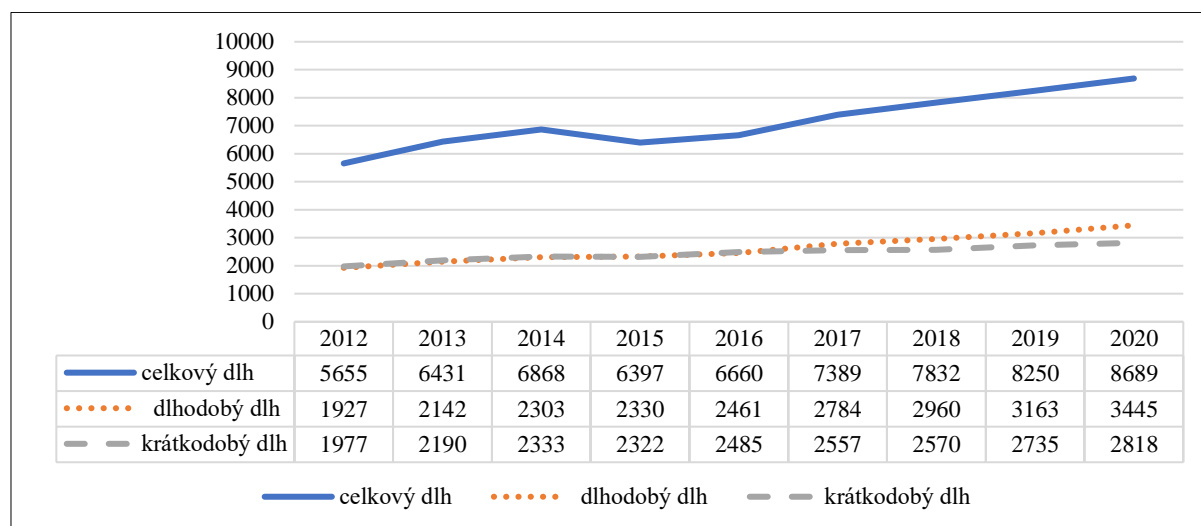
Od roku 2010 do roku 2020 pomer verejného dlhu rozvojových krajín k HDP stúpol zo 40,2 % na 62,3 % a ešte aj v roku 2021 mali úvery rastúcu tendenciu, boli zväčša hnané potrebou financovať rastúce výdaje spojené s opatreniami na prevenciu a riešenie pandémie COVID-19 (Jubilee Scotland, 2021). V roku 2015 oznámil MMF, že 15 krajín subsaharskej Afriky čelí dlhovej tiesni alebo vysokému riziku dlhovej tiesne. V roku 2020 Zambia vyhlásila, že nie je schopná svoj dlh splácať a počet ohrozených krajín vzrástol na 23. Väčšina týchto krajín má však dlhy voči multilaterálnym veriteľom a 60 % dlhu je v zahraničnej mene, čo znamená, že pokles hodnoty meny o 10 % spôsobuje nárast dlhu voči HDP o 6 – 11 % (v Angole, Rwande a Zambii) (The Economist, 2022b).

Od roku 2020 čelil celý svet najhlbšej recesii od obdobia po druhej svetovej vojne, spomaleniu hospodárskeho rastu, vysokej inflácii a rastu úrokových mier, zdravotnému ohrozeniu, potravinovej a dlhovej kríze. Situáciu okrem pandémie COVID-19 vyostřil konflikt na Ukrajine. Pandémia zhoršila pozície niektorých krajín a Zambia, Argentína, Belize, Ekvádor, Libanon a Surinam vyhlásili neschopnosť splácať svoje dlhy.

V rokoch 2020 – 2021 sa zlepšili pozície krajín vyvážajúcich suroviny, ich ceny rástli, čo im pomohlo splácať dlhy, avšak v roku 2022 nárast cien obilnín, spôsobený pandemiou a najmä konfliktom na Ukrajine, spôsobili, že mnohým rozvojovým krajinám vzrástla závislosť od dovozu potravín a v kombinácii so stratou z príjmov z cestovného ruchu a rastom cien ropy sa znížili devízové rezervy a ich schopnosť splácať dlhy (napr. Srí Lanka). V roku 2023 budú ceny potravín naďalej rásť a v prípade najohrozenejších krajín dovoz potravín vzrastie o ekvivalent 1 % ich HDP. Medzi krajinami, ktoré ponosú najvyššie riziko zhoršenia situácie, budú Afganistan, Eritrea, Somálsko, Mauritánia, Sudán, Tadžikistan a Jemen. Krajiny Afriky sú závislé od dovozov obilnín z Ukrajiny a Ruska, v prípade 25 krajín tretina importov pšenice pochádza práve z tejto oblasti, v prípade 15 je to dokonca polovica. Dlhová kríza ohrozovala rozvojové krajiny už dlhodobejšie. Pandémia COVID-19 s nedostatočným zdravotníckym zázemím zhoršila ich dlhové pozície, v kombinácii s potravinovou krízou sa však ešte výraznejšie zhoršia sociálne ukazovatele, vzrastie počet ľudí ohrozených extrémnou chodbou, podvýživou a pod. Pre riešenie potravinovej krízy uvoľní Svetová banka 30 mld. USD a krajiny G7 ďalších 4,5 mld. USD (Estevao, 2022).

Vlnou insolventnosti po bankrote Srí Lanky (2022) sú ohrozené aj iné rozvojové krajiny, medzi inými aj väčšie štáty ako Egypt, Pakistan, Salvador a Ghana. Ich počet dosiahol 19 s počtom obyvateľov celkovo 900 miliónov. Srí Lanka mohla spustiť dominový efekt.

Graf 3.3 zobrazuje rast dlhu krajín s nízkymi a strednými príjmami, ktorý stále, s výnimkami rokov 2015 a 2016, rastie. Dlhy krajín s nízkymi príjmami rastú v celom sledovanom období. Od roku 2017 rastú rýchlejšie dlhodobé úvery. Dlh rozvojových krajín v roku 2021 vzrástol o 8 % na 11,1 bilión USD – na dvojnásobok hodnoty dlhu v roku 2009 a päťnásobok hodnoty v roku 2000 (SDG Pulse, 2022).

Graf 3.3 Vývoj dlhu krajín s nízkymi a strednými príjmami (v mld. USD, roky 2012 – 2020)

Zdroj: *The World Bank (2022a)*

Tabuľka 3.3 zobrazuje pomery dlhu a dlhových služieb všetkých rozvojových krajín a krajín s nízkymi príjmami na exporte a HNP, kde možno vidieť výrazný nárast v roku 2020 v porovnaní s rokom 2012. Podiel krátkodobého dlhu na celkovom externom dlhu poklesol. Poklesol aj príjem krajín z PZI.

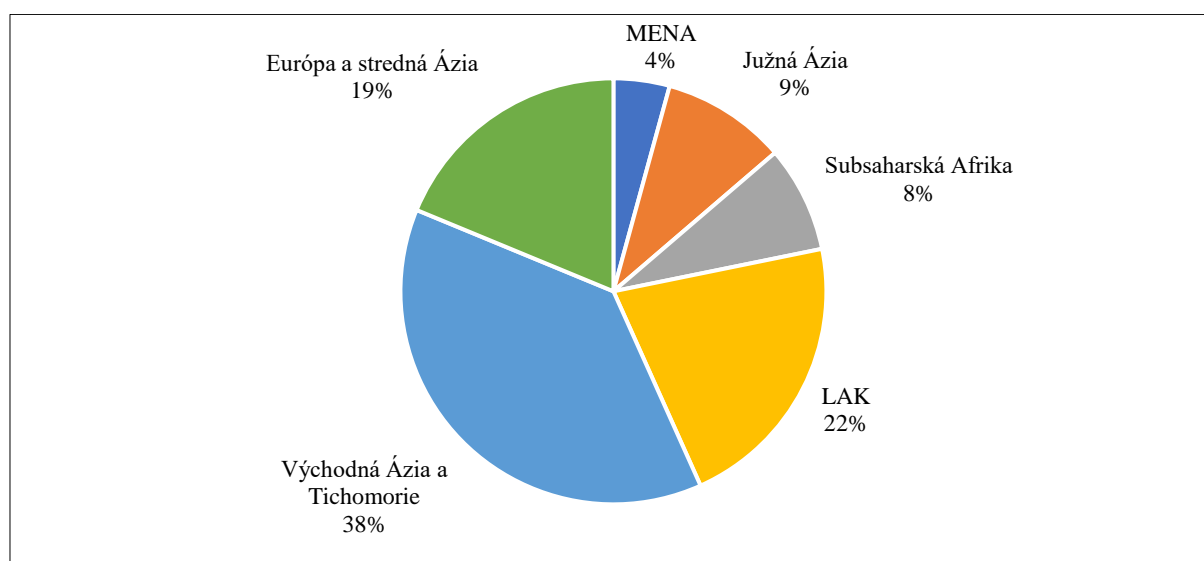
Tab. 3.3 Dlhové podiely v krajinách s nízkymi a strednými príjmami (roky 2012 a 2020)

	Všetky rozvojové krajiny		Krajiny s nízkymi príjmami	
	2012	2020	2012	2020
Podiel externého dlhu na exporte v %	82,5	122,9	125,3	207,4
Podiel dlhových služieb na exporte v %	8,9	16,7	3,7	9,3
Podiel krátkodobého dlhu na celkovom externom dlhu v %	28,5	25,4	9,8	8,6
Podiel externého dlhu na HND v %	22,9	29,1	25,9	39
Prílev PZI v mld. USD	538,8	431,5	12,4	9,1

Zdroj: *The World Bank (22a)*

V roku 2021 mierne poklesol podiel zahraničného dlhu na HDP vďaka iniciatívam na oddĺženie rozvojových krajín.

Graf 3.4 zobrazuje rozloženie dlhov podľa regiónov. Najvyšší podiel dlhu mala v roku 2020 Východná Ázia a Tichomorie (3297 mld. USD, dvojnásobok v porovnaní s rokom 2012), Latinská Amerika a Karibik (1867 mld. USD), Európa a stredná Ázia (1630 mld. USD). Subsaharská Afrika mala dlh vo výške 702 mld. USD, dvojnásobok oproti roku 2012, Južná Ázia mala 822 mld. USD a región MENA (Blízky východ a severná Afrika) 370 mld. USD, tiež takmer dvojnásobok oproti roku 2012 (The World Bank, 2022c).

Graf 3.4 Rozloženie dlhov podľa regiónov (v %, rok 2020)

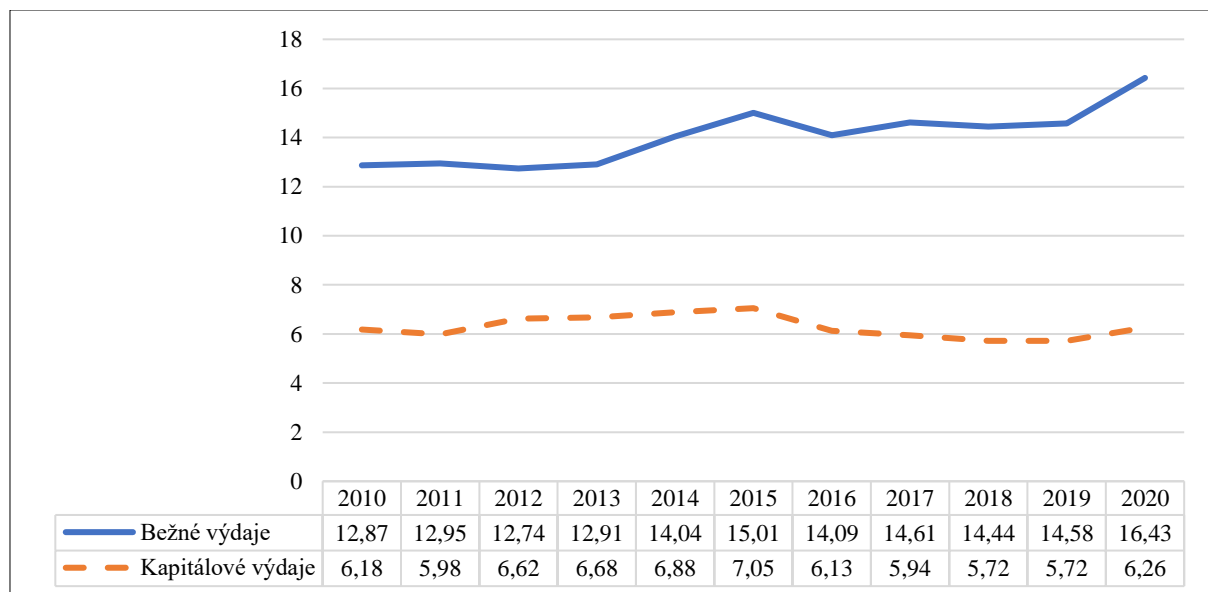
Zdroj: spracované podľa The World Bank (2022c)

Príčinami súčasnej vlny zadĺženia je :

- Pandémia COVID–19, ktorá viedla k rastu vládnych výdajov.
- Celková globálna stagnácia rastu hospodárstva.
- Pokles svetového obchodu v roku 2020 o 8 %. Medzinárodný obchod opätovne spomalil v prvej polovici roku 2022, príčinou boli pretrvávajúce problémy spôsobené pandémiou, lockdown v Číne, narušenie fungovania prístavov v Ázii, konflikt na Ukrajine, a to aj napriek tomu, že Rusko a Ukrajina sa podieľajú na svetovom obchode cca 3 %, mnoho krajín je však závislých od ich dodávok surovín. Rast cien ropy viedol k problémom a nárastu cien dopravy, narušenie dopravy v Čiernom mori negatívne vplývalo na dovoz ropy a potravín.
- Vlna inflácií a rastu cien surovín (v roku 2021 rast o 33 %, ropy o 66 % v porovnaní s rokom 2020) (The World Bank, 2022d) a potravín, ktorá sa spustila po invázii Ukrajiny. Rast importných cien znižovali devízové

rezervy rozvojových krajín a viedli k neschopnosti splácať dlh (Srí Lanka). Niektoré krajiny dokázali z rastu cien potravín profitovať (Brazília).

- Zvýšenie úrokových sadzieb amerického FED na posilnenie dolára, čo rozvojovým krajinám komplikuje splácanie dlhov.
- Rast podielu dlhov od komerčných poskytovateľov. Kým v roku 2010 predstavovali dlhy od multilaterálnych poskytovateľov (lacnejšie pôžičky) 56 %, v roku 2019 to bolo len 49 %. V roku 2010 bol podiel úverov členov Parížskeho klubu 18 %, v roku 2019 poklesol na 8 %. Vzrástli pôžičky od Číny zo 6 % na 8 % a pôžičky od komerčných bánk z 8 % na 24 % (Estevao, Essl, 2022).
- Neproduktívna spotreba rozvojových krajín, najmä krajín Afriky, nad ich príjmové možnosti (napr. na nákup spotrebného tovaru, na mzdy štátnych zamestnancov). Kapitálové výdaje afrických štátov predstavovali tretinu neproduktívnych a podľa údajov v grafe 3.5 majú bežné výdaje tendenciu rásť, kapitálové od roku 2015 klesajú, s miernym nárastom v roku 2020.

Graf 3.5 Bežné výdaje vs. kapitálové 33 subsaharských krajín Afriky (% HDP, roky 2010 – 2020)

Zdroj: Estevao, Essl, (2022).

Dlhovú neschopnosť v roku 2022 ohlásila Srí Lanka, odborníci sa však obávajú dominového efektu u ostatných vysoko zadlžených rozvojových krajín, s veľkými problémami bojuje aj Salvador, Egypt, Ghana, Tunisko, Pakistan a Argentína.

V roku 2006 celkovo 80 % dlhov chudobných krajín pochádzalo z úverov od krajín Parížskeho klubu a multilaterálnych donorov, dnes je to len 60 %, pätina dlhov (2 % globálneho HDP) je voči Číne (The Economist, 2022c). Úvery poskytovala aj Saudská Arábia, India a iné krajiny. Niektoré čínske úvery sú obzvlášť problematické, najmä ak obsahujú klauzulu o mlčanlivosti a krajiny nemôžu zverejniť podmienky poskytnutia úveru. Takému problému čelí napr. Zambia, MMF vyžaduje, aby krajina, ktorá požiada MMF o pomoc, poskytla informácie o všetkých úveroch. Ostatní veritelia majú tiež problém s dohadovaním podmienok a odpustením dlhu zo strachu, že ich úľavy pôjdu na splácanie dlhov Číny. Parížsky klub vyjednáva, len ak má krajina dohodu s MMF a dohodu s nečlenmi Parížskeho klubu porovnateľnú s ich dohodou.

3.4 Riešenia na oddlženie rozvojových krajín

Na riešenie dlhovej krízy sa využívajú rôzne nástroje a postupy. Medzi najčastejšie patria:

- kapitálové a konverzné operácie,
- reštrukturalizácia dlhov,
- refinancovanie dlhov,
- odpustenie dlhov,
- platová neschopnosť a bankrot krajiny.

3.4.1 Kapitalizačné a konverzné operácie

Pri riešení dlhovej krízy sa využívali, s počiatkom v prvej vlne krízy, nasledujúce techniky a riešenia (Monteagudo, 1994):

- *Odpredaj dlhov za nízku cenu na sekundárnom trhu* - zväčša záujemcovi so špeciálnym záujmom voči dlžníkovi (a teda aj možnosťou získať splatenie dlhu). Vzniká sekundárny trh ako nová forma podnikania.
- *Kapitalizácia dlhov (debt – for – equity swap)*, pri ktorej dlžník súhlasí s výmenou bankovej pohľadávky (so zľavou) za hotovosť v miestnej mene alebo iné finančné nástroje, ktoré sú následne využité na nákup aktív nových alebo existujúcich spoločností v krajine dlžníka. Banka ktorá predáva, transformuje dlhy na investičné aktíva. Banka ktorá kupuje, profituje zo zľavy pri nákupe dlhu a zo zľavy od dlžníka pri kapitalizácii. Limitáciou je výnosnosť investície.
- *Spätné odkúpenie dlhu (Debt buy backs)*, pri ktorom dlžník odkupuje svoj dlh v hotovosti za nižšiu cenu. Takýto postup využili Bolívia a Čile. V roku 1988 kúpila Bolívia dlh vo výške 253 mil. USD za 28

mil. USD, ktoré predtým získala ako dar od zahraničných vlád, ktorý spravoval MMF. Spätným odkúpením eliminovala Bolívia 50 % svojho dlhu voči komerčným bankám. Čilská republika kúpila svoj dlh vo výške 253 mil. USD za 248 mil. USD, využila na to devízové príjmy z predaja medi, ktorej ceny na svetových trhoch v rokoch 1987 – 1988 vzrástli.

- *Sekurizácia dlhu*, pri ktorom banka vymieňa dlh za iný nástroj, zväčša obligácie s nižšou hodnotou ako je dlh. Obligácie mali garanciu MMF, Svetovej banky alebo vlády USA. Obligácie sú lepšie obchodovateľné ako dlh. Argentína využila nákup obligácií v hodnote 5 mil. USD so 4 % výnosom a 25 ročnou splatnosťou.

Neskôr sa začali využívať aj iné nástroje, ako sú:

- *Odkúpenie dlhov za charitu (debt-for-charity swap)*, pri ktorom mimovládna organizácia (NGO) alebo nezisková organizácia kúpi dlh rozvojovej krajiny na sekundárnom trhu, vymení ho za miestnu menu a tú využije v danej krajine na rozvojové účely.
- *Odpustenie dlhu za klimatické záväzky (debt-for-climate swap)*, pri ktorej sa časť dlhu zruší za záväzok investovať rovnakú alebo nižšiu sumu do ochrany životného prostredia.

Belize odkúpila svoje medzinárodné dlhopisy v hodnote 553 mil. USD za 55 centov za dolár. Financie jej poskytla mimovládna organizácia *The Natural Conservancy* (TNC) a pôžička má 15-ročnú splatnosť. Belize sa zaviazalo, že 23 mil. USD investuje do ochrany oceánu s prísľubom ochrany 30 % vôd do roku 2026. Nie je to často využívaný nástroj, celkovo boli podpísané v rokoch 1985 – 2015 dohody v celkovej hodnote 2,6 mld. USD, zväčša na nižšie čiastky. Len 12 dohôd presiahlo 30 mil. USD (The Economist, 2021).

- *Odpustenie dlhu za investície do zdravotníctva (debt-for-health debt)*, ktorý funguje na rovnakom princípe ako predchádzajúci, len sa krajina zaväzuje odpustenú čiastku investovať do zdravotníctva. Príkladom je dohoda medzi Indonéziou a Nemeckom, ktoré odpustilo Indonézii 50 mil. USD bilaterálneho dlhu výmenou za záväzok investovať 25 mil. USD do zdravotníctva (Woolfenden, 2021).

Celkovo však výmeny dlhov nevedli k udržateľnosti dlhov a počas 30 rokov zredukovali dlh len vo výške 6 mld. USD v porovnaní so splátkami dlhov vo výške 372 mld. USD, ktoré rozvojové krajiny zaplatili len počas roku 2020. Záväzok krajín využiť sumu odpustených dlhov do zdravotníctva alebo na klimatické účely je neudržateľný, lebo krajiny zväčša zdroje nemajú a záväzok na investície do ochrany životného prostredia vedú k ďalším rozpočtovým záväzkom a potencionálne k zhoršeniu dlhovej krízy. *Debt swap* môže viesť ku

kondicionalite, keď si dlžník určuje, kam budú odpustené prostriedky nasmerované. Príkladom môže byť *debt swap* medzi Španielskom a Kubou, keď Španielsko odpustilo časť dlhu za záväzok investovať do infraštruktúry s podmienkou, že tovary a služby musia byť nakúpené od španielskych dodávateľov (Woolfenden, 2021).

3.4.2 Ostatné riešenia na oddĺženie rozvojových krajín

Okrem konverzných riešení sa v praxi používajú možnosti:

- *Refinancovania dlhov* – keď dlžník na zaplatenie dlhu alebo dlhovej služby využije ďalší úver. Tento postup však, pokiaľ nejde o pôžičku od IDA, ale multilaterálnych organizácií, môže situáciu zhoršiť. Nedostupnosť konfesiónálnych úverov vedie krajiny k čerpaniu komerčných úverov.
- *Reštrukturalizácia dlhov* je proces, ktorého cieľom je vyhnúť sa platobnej neschopnosti a bankrotu a zahŕňa napr. rokovania o znížení úrokovej miery, predĺžení splatnosti splátok alebo natiahnutí splatnosti celého úveru. Reštrukturalizácia môže obsahovať aj procesy kapitalizácie dlhu alebo presunu dlhu od komerčného poskytovateľa k verejnému. Reštrukturalizáciu multilaterálnych dlhov zastrešovali Parížsky klub (1956), Bakerov a Bradyho plán, Iniciatívy HIPC a MDRI. Dnes je to okrem HIPC a MDRI ešte Spoločný rámec pre riadenie dlhov (viac v časti 4.3.3).
- *Odpustenie dlhov*, ktoré by výrazne mohlo ovplyvniť situáciu v rozvojových krajinách. V súčasnosti rozvojové krajiny platia 3,5 % svojich príjmov na splácanie úrokov z dlhov, v prípade LDC je to dokonca 14 %. 59 rozvojových krajín vynakladá viac na splácanie zahraničného dlhu ako na výdaje do verejného zdravotníctva (UN, 2022).

Spoločný rámec pre riadenie dlhov je jedinou medzinárodnou iniciatívou, ktorá môže riešiť aj odpúšťanie dlhov.

- *Platobná insolventnosť a bankrot*, čo môže byť pre budúci vývoj krajiny nevýhodné, keďže dáva signál budúcim možným poskytovateľom úverov o neschopnosti riešiť dlhovú tieseň.

3.4.3 Iniciatívy na oddĺženie rozvojových krajín

V tejto podkapitole sa zameriame na vybrané iniciatívy, ktoré sa zaoberali problematikou riešenia dlhu rozvojových krajín.

Parížsky klub (1956) riešil v počiatočoch fungovania najmä dlhovú krízu Argentíny. Stal sa koordinačným fórom pre reštrukturalizáciu suverénnych dlhov voči bilaterálnym poskytovateľom. Zväčša išlo o zmenu splátkových kalendárov, nie priamo odpustenie dlhov. Do konca roku 2020 sa podieľal na reštrukturalizácii dlhov 101 krajín, vrátane zníženia dlhov o cca 10 % (The World Bank, 2022e).

Bakerov plán (1985 – 88). Autorom bol minister financií USA, James Baker, ktorý si dával za cieľ stimuláciu rastu zadlženej krajiny. Plán obsahoval návrh štrukturálnych zmien, za pomoci ktorých by sa liberalizoval obchod, privatizovali by sa štátne podniky a podporil by sa prílev PZI. Navrhol poskytnúť dlžníkom ďalšie pôžičky (ročne 15 mld. USD) na reštrukturalizáciu dlhov za podmienok dodržania odporúčaní Washingtonského konsenzu. Cieľom bola nie krátkodobá stabilizácia platobnej bilancie, ale dlhodobá. Dlh sa neodpúšťali, ale reštrukturalizovali, plán odmietal bankrot, len sa rozložili splátky na dlhšie časové obdobie.

Latinskoamerickí dlžníci získali dôležitú redukciu úrokov, avšak banky poskytli o tretinu menej prostriedkov, ako bol cieľ Bakerovho plánu. Bakerov plán sa hodnotí ako neúspešný, lebo sa mu nepodarilo povzbudiť úverovanie komerčných bánk a aj preto, že neuznal, že rozvojové krajiny sú nesolventné a samé sa zo zadlženosti nedostanú.

Mitterandov plán bol najodvážnejším plánom a navrhoval od roku 1988 viaceré postupy. Mitterand vyhlásil, že Francúzsko odpustí subsaharskej Afrike tretinu dlhov a vyzval aj ostatné krajiny, aby tak urobili. Jeho návrh obsahoval požiadavku (Greenhouse, 1988):

- odpustiť tretinu dlhov, splátky zvyšného dlhu mali byť rozložené na viac ako 10 rokov,
- rozložiť dlh na 25 rokov z pôvodných 20, úrok by bol trhový,
- rozložiť dlh na 15 rokov, úrok by bol preferenčný vo výške cca 50 % trhového.

Mitterand, aj keď navrhoval aj iné možnosti, preferoval odpustenie dlhov.

Bradyho plán bol oznámený v roku 1989, mal podobné postupy na reštrukturalizáciu ako Bakerov plán, Zameriaval sa zväčša na dlhy krajín Latinskej Ameriky voči americkým komerčným finančným inštitúciám, riešil teda aj americkú finančnú stabilitu. Navrhoval výmenu dlhov bánk za obligácie, vydané dlžníckou vládou a garantované americkou vládou. Mali 30-ročnú splatnosť, o 35 % nižšiu hodnotu ako pôvodné úvery a úroková sadzba sa nemenila, alebo boli v rovnakej hodnote, ale s nižším úrokom. Ďalšou možnosťou bolo poskytnutie nových úverov na 4 roky (Gaval'ová, Baumgartner, 2014).

Otváral však aj možnosť redukcie dlhu o 30 – 45 %. Dlhujúce inštitúcie mali teda 3 možnosti (The World Bank, 2022e):

- redukcii dlhu,
- vydávanie dlhopisov s 35 % „zľavou“, so zníženou úrokovou sadzbou a predĺženou splatnosťou,
- poskytnutie ďalšieho úveru dlžníkovi.

Kritici hovoria o nedostatočnom oddlžení (tvrdia, že účinné oddlženie začína od 40 %) a malej účasti súkromných poskytovateľov úverov.

Ani jeden plán nebol aplikovaný ako celok, uplatňovali sa a uplatňujú sa z nich niektoré návrhy.

Iniciatíva pre najzadlženejšie chudobné krajiny (Iniciatíva HIPC).

Táto iniciatíva MMF a Svetovej banky vznikla v roku 1996 a jej cieľom bolo riešiť problematiku najzadlženejších krajín, ktorých dlh spolu presiahol 200 mld. USD. Závazky dlhovej služby pohlcovali 50 a viac percent exportných príjmov týchto krajín, čo bolo vážnou prekážkou ich rozvoja. Cieľom iniciatívy je napomôcť tak, aby bolo možné dlhy riadiť, a to prostredníctvom odpustenia dlhov, poskytnutím úverov a rozvojovej pomoci. Na uskutočňovaní iniciatívy sa podieľajú okrem MMF a Svetovej banky aj regionálne rozvojové banky (IMF, 2000). HIPC stanovuje, aká výška dlhu má byť krajine odpustená, aby sa dokázala dostať z neutržateľného dlhu.

Počas prvých rokov fungovania HIPC nepriniesla očakávané výsledky, podmienky poskytnutia pomoci splňalo len 7 krajín a len 4 čerpali výhody (Uganda, Bolívia, Mozambik a Guyana), a preto v roku 1999 došlo k zmenám podmienok, za ktorých mohli krajiny získať nárok na pomoc. Pôvodné podmienky pre kvalifikáciu do iniciatívy, podľa ktorých sa určovala neutržateľnosť dlhu, boli (UN, 2001):

- pomer dlhu k exportu mal presahovať 200 – 250 %,
- pomer dlhovej služby k exportu mal presahovať 20 – 25 %,
- pomer súčasnej hodnoty dlhu k fiškálnym príjmom mal presiahnuť 280 %.
- podiel exportu na HDP musel byť aspoň 40 %,
- minimálny prahový pomer fiškálnych príjmov k HDP mal byť 20 % (ako indikátor úrovne zdaňovania).

Po roku 1999 boli aplikované zrevidované podmienky (Saramago, Martins, 1998), aby sa zoptimalizoval proces riešenia dlhovej krízy a aby bola prioritne riešená problematika odstraňovania chudoby. Žiadajúca krajina musela predložiť dôkazy o neutržateľnosti dlhu po použití tradičných spôsobov riešenia oddlženia:

- muselo ísť o krajinu, ktorá má nárok na úvery a granty v rámci IDA,

- žiadateľ musel preukázať výsledky reforiem a politik programov MMF a Svetovej banky a vytvoriť plán redukcie chudoby v krajine.

Pri dodržaní uvedených podmienok Svetová banka schvaľuje žiadosť na základe:

- predložených výsledkov programov, ktoré boli podporované pôžičkami MMF a Svetovej banky,
- výsledkov zavedených reforiem dohodnutých v počiatočnom štádiu zadávania žiadosti,
- plánu redukcie chudoby, ktorý musí byť implementovaný minimálne po dobu jedného roka.

Po roku 1999 bolo 10 krajinám odpustených 10 mld. USD (IMF, 2000). Dnes má nárok na pomoc tejto iniciatívy 39 krajín s nízkymi príjmami. Ich zoznam obsahuje tabuľka 3.4.

Tab. 3.4 Zoznam krajín oprávnených k poskytnutiu pomoci v rámci HIPC (rok 2022)

Afganistan	Gambia	Nikaragua
Benin	Ghana	Niger
Bolívia	Guinea	Pobrežie Slonoviny
Burkina Faso	Guinea Bissau	Rwanda
Burundi	Guyana	Senegal
Kamerun	Haiti	Sierra Leone
Stredoafriická republika	Honduras	Somálsko
Čad	Libéria	Sudán
Komory	Madagaskar	Svätý Tomáš a Princov ostrov
Konžská republika	Malawi	Tanzánia
Konžská demokratická republika	Mali	Togo
Eritrea	Mauritánia	Uganda
Etiópia	Mozambik	Zambia

Zdroj: *The World Bank (2022f)*

Iniciatíva odpustenia multilaterálnych dlhov (MDRI) dopĺňala od roku 2005 HIPC a ponúkala plné odpustenie multilaterálnych dlhov od Svetovej Banky, MMF, Africkej rozvojovej banky a Medziamerickej rozvojovej banky krajinám oprávnených na pomoc v rámci HIPC a krajinám, ktorých HDP na

osobu nepresiahne 380 USD. V roku 2006 sa v rámci tejto iniciatívy zaviazal MMF, že odpustí 19 krajinám dlh vo výške 3,4 mld. USD (IMF, 2017).

Tabuľka 3.5 zobrazuje počet krajín, ktoré využili Parížsky klub, Bradyho plán a iniciatívu HIPC a MDRI na riešenie svojej zadlženosti. Najviac krajín využilo Parížsky klub (101), najmenej Bradyho plán. Percentuálne najvyššie podiely odpusteného dlhu umožňovala iniciatíva HIPC a Bradyho plán.

Súkromný sektor sa podieľal na znižovaní dlhu prostredníctvom IDA Nástroja na redukciu dlhu a Bradyho plánu. Celkovo bolo riešenie v rámci spomenutých iniciatív zdĺhavé, vyjednávania v rámci Bradyho plánu trvali 5 rokov, v rámci HIPC 3,5 roka. Niektoré kroky, najmä v rámci Parížskeho klubu, museli byť viackrát zopakované, kým sa dosiahol žiadaný cieľ.

Tab. 3.5 Počet dlžníckych krajín využívajúcich vybrané iniciatívy na oddĺženie

	Počet krajín využívajúcich iniciatívu	Celkový odpustený dlh (% celkového dlhu)
Parížsky klub	101	10,2
Bradyho plán	17	37,1
HIPC a MDRI	38	
<i>HIPC</i>		43,1
<i>MDRI</i>		20,3
<i>Ostatné</i>		21,0

Zdroj: vlastné spracovanie podľa: The World Bank (2022e)

Iniciatíva na pozastavenie dlhových služieb (DSSI) bola iniciatívou G20, ktorej cieľom bolo pozastavenie dlhových služieb vo výške 13 mld. USD pre 73 krajín s nízkymi príjmami. Vznikla v máji 2020. Jej platnosť bola do konca roka 2021 (The World Bank, 2022b). Celkovo nevýhody iniciatívy boli (Mazarei, 2021):

- pokrývala len nízkopříjmové krajiny,
- bola časovo obmedzená,
- poskytovala len podporu likvidity krajinám a nie odpustenie aktuálneho dlhu,
- nemala mechanizmus, ktorý by zaviazal komerčných poskytovateľov úverov, ktorí sa k iniciatíve pridali, aby svoje záväzky aj splnili,
- neriešila účasť Číny na dlhovej kríze.

Nasledovníkom DSSI je **Spoločný rámec pre riadenie dlhov**, ako nástroj na predĺženie splatnosti úverov a zníženie úrokov, v oprávnených prípadoch aj odpustenie dlhov. Prihlásili sa však len 3 krajiny a reštrukturalizácia ich dlhov prebiehala veľmi pomaly, bez výrazného efektu. Na rozdiel od Bradyho plánu nemá mechanizmus na podporu účasti komerčných poskytovateľov úverov a na rozdiel od HIPC a MDRI nerieši rozsiahle odpúšťanie dlhov (The World Bank, 22e).

Kampaň Jubilee 2000 a aktivity známych osobností

Jubilee 2000 bola medzinárodná kampaň na odpustenie dlhov 35 najzadlženejších krajín, do ktorej sa zapojilo 62 krajín a ktorá napomohla nátlakom verejnosti k odpusteniu 100 mld. USD. Petíciu podpísalo 21 miliónov ľudí a podporili ju známe osobnosti ako Bill Clinton, Dalai Lama, pápež a mnoho známych spevákov, športovcov, hercov a politikov,

Kampaň sa formovala v malej kresťanskej komunite od roku 1994 a do roku 2000 prerástla do celosvetových rozmerov (Advocacy International, 2000). Príkladom akcií v rámci Jubilee boli napríklad:

- Vytvorenie živej reťaze 70 000 ľudí počas G7 mítingu v Birminghame v roku 1998.
- Hudobník Bono z U2 spolupracoval s Jubilee 2000 a NetAid pri príprave kampaní na boj proti chudobe, spolufinancuje RED, organizáciu, ktorá poskytuje prostriedky na boj proti AIDS a organizoval mnohé charitatívne akcie.
- Koncerty organizované Bobom Geldofom v roku 1985, Live Aid, nazbierali 127 mil. USD na boj proti hladu. Boli vysielané po celom svete, oslovili milióny divákov a dostali do povedomia širokej verejnosť problémy rozvojového sveta, najmä Afriky (History, 2021).
- V roku 1999 vyjadril verejne podporu odpusteniu dlhov pápež, prezident USA vyhlásil, že USA odpustí 100 % bilaterálnych dlhov (finálne Kongres schválil 435 mil. USD) (Busby, 2007).

Po roku 2000 bola sformovaná Jubilee+, ktorá mala sledovať postup odpúšťania dlhov, keďže do roku 2000 bol odpustený dlh len Ugandy, ostatné krajiny boli stále v schvaľovacom procese. Do roku 2005 pribudlo ďalších 18 krajín (Busby, 2007). Verejné akcie pokračovali, aj keď sa pozornosť presmerovala na iné problémy rozvojového sveta, napr. AIDS.

Veľkým prínosom kampane bola medializácia problematiky a to, že sa k nej pridalo mnoho verejne známych osobností, ktoré hnutie podporili a zviditeľnili, prepojili s kultúrnymi akciami (koncerty), ktoré pritiahli pozornosť širokej verejnosti.

Neskoré a zdĺhavé riešenie dlhovej krízy v rámci iniciatív viedlo k negatívnym dôsledkom v zadlžených krajinách, najmä latinskoamerických a toto obdobie nazývame stratenou dekadou v kontexte ekonomického rastu týchto krajín.

HDP nízkopríjmových krajín rástlo v rokoch 1890 – 1999 tempom 0,2 % ročne, medzi rokmi 2001 – 2011 o 2,9 %. Od roku 2001 polovica krajín s nízkymi príjmami gradovala do kategórie krajín so strednými príjmami, pričom jedna tretina z nich čerpala možnosť odpustenia dlhu (The World Bank, 2022e).

Neschopnosť splácať dlhy je len časťou komplexného problému, ktoré musia rozvojové krajiny, resp. medzinárodné spoločenstvo vyriešiť, aby nastávajúce obdobie nebolo ďalšou stratenou dekadou rozvoja. Dlhová kríza môže znamenať stratu rastu príjmov na obyvateľa a návrat k hladu a nedostatku.

3.5 Prípadová štúdia Srí Lanka

Srí Lanka, bývalý Cejlón, získala nezávislosť od Veľkej Británie v roku 1948 a stala sa britským domíniom. V roku 1972 získala nakoniec status republiky a premenovala sa na Srí Lanku, oficiálnym jazykom sa stala sinhálčina a prevládajúcim náboženstvom budhizmus. Po osamostatnení však začalo hospodárstvo stagnovať a klesať a po piatich rokoch vzrástla nezamestnanosť o 15 % v porovnaní s rokom 1972. Po voľbách v roku 1977 a zmenách hospodárskej politiky začalo hospodárstvo rásť, liberálna politika viedla k prílevu PZI a rástol export. Sinhálčina ako jediný oficiálny jazyk a opatrenia vlády voči Tamilcom, ktorí boli protežovaní za vlády Veľkej Británie, sťažovali prístup tamilskej minority k vládnym službám a zamestnaniu v štátnom sektore. Vládne opatrenia podporovali prístup Sinhálcov, ktorí boli zaznávanou skupinou počas kolonializmu, k vzdelaniu na úkor Tamilcov. Tieto diskriminačné opatrenia podnecovali etnické napätie a postupne sa tvorilo tamilské hnutie, ktoré si kladlo za cieľ vytvorenie samostatného štátu Tamilcov na severe a východe ostrova, tzv. Tamilský Ilám (HIR, 2020).

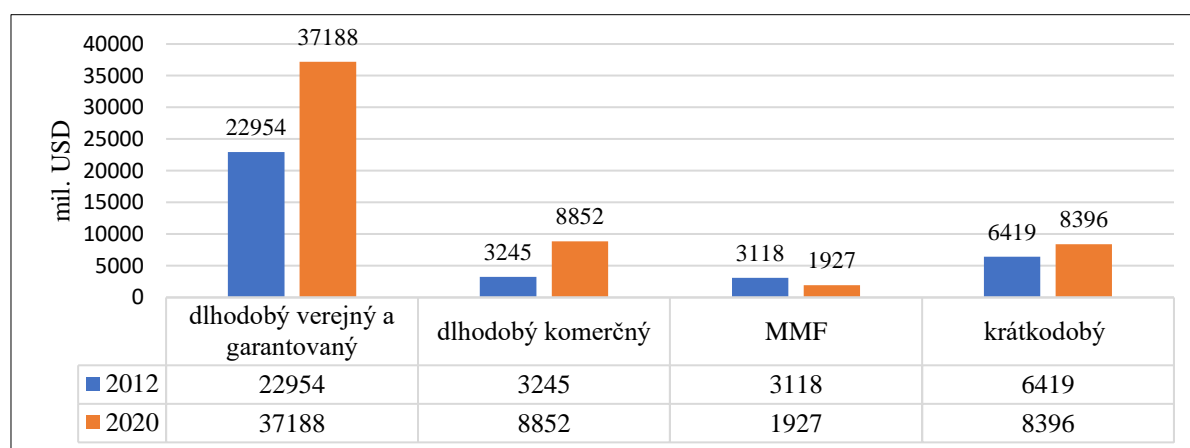
Míľnikom vo vývoji krajiny bol rok 1983, keď etnické konflikty eskalovali do občianskej vojny. Tento rok bol začiatkom neistoty, násilia, nepokojov a bojov. Bol to začiatok dlhotrvajúcej občianskej vojny, ktorá skončila až v roku 2009. Mala na svedomí 80 000 – 100 000 obetí na ľudských životoch a rozsiahle ekonomické škody. Pred vojnou bol turistický ruch tretím najväčším zdrojom devízových príjmov, vojna však spôsobila zastavenie prílevu turistov.

Po ukončení vojny sa stala oficiálnym jazykom aj Tamilčina (aj angličtina), turistický ruch sa postupne obnovil a v roku 2015 dosiahli príjmy z cestovného ruchu 2,98 mld. USD. Tieto príjmy využila Srí Lanka aj na obnovu turistickej

infraštruktúry. Celkovo sa po roku 2009 Srí Lanka rýchlo rozvíjala, pribudli nové cesty a investovalo sa do verejnej dopravy (HIR, 2020).

Korene zadlženosti Srí Lanky siahajú do obdobia, keď Srí Lanka postúpila z kategórie krajiny s nízkymi príjmami do kategórie krajín s nižšími strednými príjmami (v roku 1997, do kategórie s vyššími strednými príjmami sa dostala v roku 2019, o rok nato späť do kategórie s nižšími strednými príjmami) (DailyFT, 2020). V čase, keď bola krajinou s nízkymi príjmami, čerpala úvery predovšetkým od multilaterálnych poskytovateľov, ako napr. MMF, Svetová Banka, Ázijská rozvojová banka a za výhodných podmienok. Úroky sa pohybovali okolo 1 % a doba splatnosti bola od 25 do 40 rokov. Postúpenie do vyššej kategórie prinieslo zmeny v štruktúre poskytovateľov úverov, keďže prístup ku výhodným koncesionárskym úverom bol pre Srí Lanku v tejto kategórii limitovaný. Získavané komerčné úvery boli zväčša v podobe medzinárodných dlhopisov s úrokmi dosahujúcimi 6 % a s dobou splatnosti 5 – 10 rokov. Prvý takýto dlhopis vydala Srí Lanka v roku 2007 v hodnote 500 mil. USD. Medzi rokmi 2009 – 2019 vzrástol podiel komerčných úverov na celkových úveroch z 2,5 % na 56 %, čo viedlo k nárastu makroekonomickej nestability (Bhowmick, 2022).

Graf 3.6 porovnáva zadlženosť Srí Lanky v roku 2012 s rokom 2020. Je evidentný nárast v dlhodobých aj krátkodobých dlhoch, pokles je len v objeme dlhov voči MMF.

Graf 3.6 Srí Lanka, štruktúra dlhov (v mil. USD, 2012 vs. 2020)

Zdroj: *The World Bank (2022f)*

Srí Lanka sa stala prvou krajinou, ktorá prestala platiť zahraničným držiteľom dlhopisov z dôvodu platobnej neschopnosti. V marci dosahovala len výška dlhovej služby 7 mld. USD, pričom výška devízových rezerv bola len 1,9 mld. USD (Bhowmick, 2022). Nakoniec 12. apríla 2022 pozastavila Srí Lanka splácanie zahraničného dlhu vo výške 51 mld. USD a **v máji 2022 vyhlásila bankrot**. Dlh krajiny vzrástol z 91 % HDP v roku 2018 na 119 % v roku 2022

(Wignaraja, 2022). Podľa Svetovej banky by mal byť pre rozvíjajúce sa krajiny pomer dlhu voči HDP 64 %. Každé ďalšie percento spôsobuje spomalenie rastu HDP o 0,02 % (Bhowmick, 2022).

Tabuľka 3.6 uvádza údaje o výške dlhu a jeho pomere k HDP podľa údajov Srílanskej centrálnej banky. Z tabuľky je zrejmé, že takmer vo všetkých skúmaných rokoch dlh rástol a podľa Centrálnej banky Srí Lanky dosiahol v roku 2022 celkovo 117,4 % HDP, v roku 2014 dosahoval 74 %, stále viac ako je maximálny podiel odporúčaný Svetovou bankou. Údaje v tabuľke sú v lokálnej mene, v rupiách.

Tab. 3.6 Vývoj dlhu Srí Lanky (v bil. LRK, roky 2014 – 2022)

Rok	Podiel dlhu na HDP v %	Celkový dlh	Zahraničný dlh	Domáci dlh
2014	72,3	7 487	3 133	4 374
2015	78,5	8 599	3 544	5 055
2016	79,0	9 479	4 046	5 433
2017	77,9	10 383	4 719	5 664
2018	84,2	12 031	5 960	6 071
2019	86,8	13 032	6 201	6 830
2020	100,6	15 117	6 052	9 065
2021	104,6	17 589	6 492	11 097
2022	117,4	21 697	9 547	12 150

Zdroj: *Economynext* (2022)

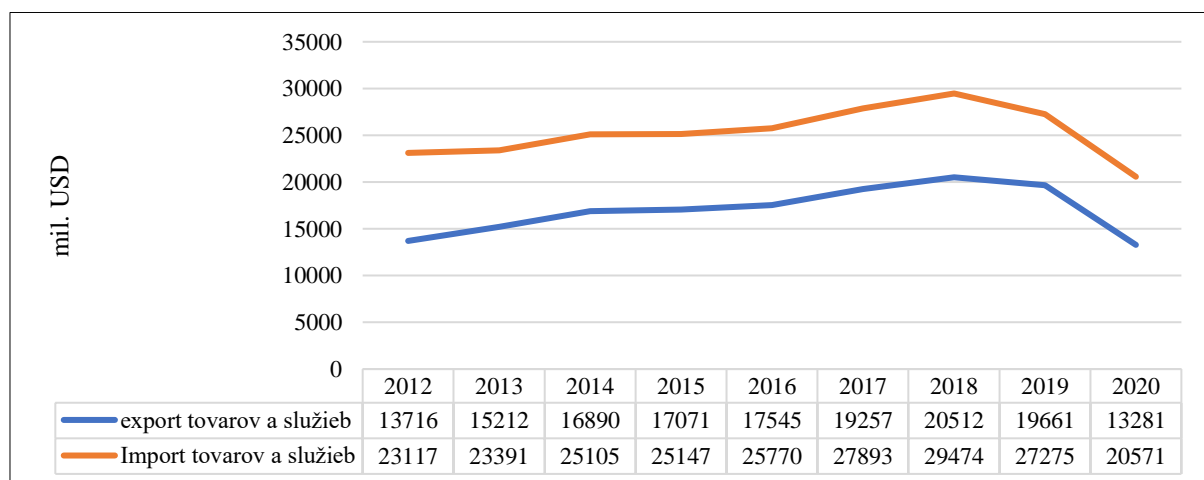
Ďalším problémom je to, že značná časť dlhu je voči Číne, oficiálne 9,83 % celkového dlhu (3,4 mld. USD), neoficiálne určite viac. Vo februári 2022 požiadala Srí Lanka Čínu o moratórium na splátky dlhu a zároveň o ďalší dlh vo výške 2,5 mld. USD (Bhowmick, 2022).

Dôvody súčasnej situácie sú externé aj interné. K **externým** patria (Wignaraja, 2022):

- spomalenie rastu v roku 2020 na 3,6 % v dôsledku pandémie COVID-19,
- rusko–ukrajinský konflikt, ktorý priniesol zvýšenie dovozných cien palív a potravín, infláciu a znehodnotenie domácej meny o 30 % voči doláru,
- rastúce úroky na medzinárodných finančných trhoch.

Interné problémy zahŕňajú (Wignaraja, 2022):

- Slabú ekonomiku v dôsledku tridsaťročnej vojny (skončila v roku 2009).
- Rast komerčných úverov, vydávaných obligácií a neskorá reakcia vlády na potrebu rekonštrukcie dlhov. O tú mala požiadať na začiatku pandémie.
- Masívne pôžičky na projekty s malou výnosnosťou, napr. prístav Hambantota.
- Celkové zníženie daní, ktoré zaviedla vláda po bombových útokoch v roku 2019, ktoré spôsobili úmrtie 260 ľudí. Opatrenie však znížilo príjmy do štátneho rozpočtu a výdaje prevyšovali príjmy. Len výdaje na platy štátnych zamestnancov a dôchodky dosahovali 80 % celkového štátneho rozpočtu (The Economist, 2022a).
- Malý objem PZI, ktoré smeruje na Srí Lanku. V roku 2012 to bolo 360 mil. USD, v roku 2020 tento objem klesol na 211 mil. USD (The World Bank, 2022f).
- Dlhodobú prevaha importu nad exportom, keďže po roku 2009 sa Srí Lanka sústredila viac na produkciu pre domáci trh, čo viedlo k nízkym príjmom z exportu a vysokým výdavkom na dovoz. Podiel zahraničného obchodu na HDP klesol z 33 % v roku 2000 na 13 % v roku 2019 (Bhowmick, 2022). Graf 3.7 zobrazuje vývoj zahraničného obchodu Srí Lanky v rokoch 2014 – 2020. Dovozy aj vývoz rástli až do roku 2018, po tomto roku dochádza k poklesu. V celom sledovanom období je zjavný výraznejší dovoz nad vývozom, t. j. obchodná bilancia je negatívna.

Graf 3.7 Srí Lanka, vývoj dovozu a vývozu (v mil. USD, roky 2012 – 2020)

Zdroj: The World Bank (2022f)

- Zákaz dovozu automobilov a hnojív. Vláda v roku 2021 rozhodla, že krajina prejde na bio hospodárenie v záujme ochrany zdravia spotrebiteľov. Reálnym dôvodom bol však nedostatok devízových rezerv. Rozhodnutie vážne ohrozilo poľnohospodársku produkciu a viedlo k poklesu výnosov ryže o 50 %, čo následne viedlo k nárastu jej dovozu. Ceny potravín vzrástli o 30 % (Gordon, 2022).
- Dlhodobý fixný výmenný kurz bez devízových rezerv, ktoré by ho podporili. Výmenný kurzu rupie voči doláru poklesol v roku 2022 o 36 %, čo sťažuje platby za dovoz a dvojnásobne zvýšil ceny dovážaného tovaru, čím sa stali pre bežné domácnosti nedostupné (Gordon, 2022). K stabilite neprispela ani 54 % inflácia, ktorá sa zrejme ku koncu roku 2022 vyšplhá, pri súčasnom poklese rastu HDP o 5 – 6 %, na 60 % (jún 2022) (NIKKEY ASIA, 2022).
- Pokles príjmov z cestovného ruchu. V dôsledku pandémie Covid-19 a po bombovom útoku v roku 2019 drasticky poklesli príjmy z cestovného ruchu, ktorý sa podieľal na tvorbe HDP 13 %. Kým v roku 2018 zavítalo na Srí Lanku 2,3 milióna turistov, v roku 2021 len 173 000 (Gordon, 2022).
- Politickú krízu v krajine s následným pádom vlády (rok 2022). Nepokoje a protesty verejnosti viedli nakoniec k rezignácii prezidenta Rajapaksu a celého vládneho kabinetu.

Krízové opatrenia na ostrove zahŕňajú vypnutie verejného osvetlenia, aby usporili elektrickú energiu, ktorej je nedostatok a niekoľkohodinové výpadky elektriny sa stali každodennou realitou. Kvôli nedostatku papiera boli na školách zrušené skúšky a nakoniec boli aj zatvorené školy. Centrálna banka prikázala exportérom prekonvertovať všetky príjmy v zahraničných menách do 180 dní na rupie, aby zvýšila devízové rezervy – tie by však museli byť štvornásobné aby sa rovnali výške dlhu (Gordon, 2022).

Situácia v krajine donútila vládu k tomu, aby požiadala o pomoc MMF, následne ponúkli pomoc aj Čína a India, India úver vo výške 1 mld. USD a pomoc v oblasti zabezpečenia základných zdravotníckych potrieb a palív. S Čínou dohadovala srílanská vláda úver vo výške 2,5 mld. USD (Gordon, 2022).

Bala (2022) uvádza, že Srí Lanka nebude schopná riešiť dlhovú krízu bez pomoci Číny a reštrukturalizácie dlhu voči Číne. Srí Lanka priznáva podiel čínskeho dlhu na celkovom dlhu 10 %, reálnejší odhad je 20 %. Čína začala s výstavbou infraštruktúry v rámci *Belt and Road Initiative* (BRI) v roku 2013 a jej plány zahŕňali stavbu ciest, prístavov, letísk, ropovodu a pod. Vzhľadom na neschopnosť Srí Lanky splácať Číne svoj dlh, prevzala Čína v roku 2017 prístav v Hambantote. Mnohí odborníci vyčítajú Číne, že vytvára tzv. „dlhovú pascu“,

keď krajiny, ktoré nedokážu Číne splácať úvery, musia na ňu previesť správu investície alebo časť územia.

S IMF Srí Lanka už vyjednáva, do augusta 2022 mala predložiť plán reštrukturalizácie dlhov. IMF vyžaduje zavedenie reforiem: návrat k liberalizmu, demonopolizáciu štátnych podnikov a posilnenie bankového a finančného sektora. Vláda na základe rokovaní s IMF plánuje stabilizáciu národnej meny tak, aby už viac neklesala. Nebude môcť, bez zvláštnych dôvodov, tlačiť v roku 2023 ďalšie peniaze, od konca roka 2024 by mala prestať s tlačou peňazí úplne. Inflácia by sa mala dostať do roku 2025 na úroveň 5 % – 6 % (Wickremesinghe, 2022). Bude musieť znížiť verejné výdavky, čo povedie aj k poklesu miezd, zaviesť progresívne zdaňovanie, antikorupčné opatrenia a posilniť vládu zákona.

Rokovania sú však náročnejšie, keďže ide o krajinu, ktorá vyhlásila bankrot. Situácia v krajine sa výrazne zhoršila v rokoch 2020 – 2022 a náprava škôd bude dlhodobá. Rast HDP je v negatívnych číslach a plán je, aby sa do roku 2026 zastabilizoval, aby sa mohla Srí Lanka dostať na úroveň roka 2018. Rok 2023 však ešte bude náročný.

Napriek pozastaveniu splátok dlhu vo výške 12 mld. USD, do roku 2025 bude musieť splatiť 25 mld. USD (NIKKEY ASIA, 2022).

Skúsenosti Srí Lanky ponúkajú lekcie pre ostatné krajiny ako zmierniť sociálne a ekonomické náklady krízy (Wignaraja, 2022):

- Netreba odkladať žiadosť o pomoc MMF. Srí Lanka váhala 18 mesiacov, keďže reformy, ktoré požaduje MMF (zvýšenie daní, zníženie verejných výdavkov, odstránenie dotácií na palivo, voľný výmenný kurz a pod.) sú politicky nepopulárne. Volila cestu domácich opatrení ako: reštrikcie dovozu, swapové obchody s regionálnymi partnermi a zvoľnenú menovú politiku. Srí Lanka požiadala MMF o pomoc až v marci 2022.
- Je nutné posilniť pomoc pre najchudobnejších. Srí Lanka má bezplatné zdravotníctvo a iniciatívu Sumurdhi na boj proti chudobe určenú pre 1,2 miliónov najchudobnejších domácností, tá však v podmienkach pandémie a rastu cien palív a potravín nepostačuje. Srí Lanka mala zaviesť dočasný systém prídelu základných potravín a peňažné príspevky pre najchudobnejších. Včasný systém pomoci najohrozenejším by pomohlo udržať aj politickú stabilitu.
- Je potrebný efektívny krízový manažment. Systém na Srí Lanke bol rozdrobený, tvorilo ho priveľa výborov bez vzájomnej koordinácie.
- Makroekonomická a finančná regulácia by mala byť dôsledná a s dlhodobým výhľadom. Rozhodnutia centrálnej banky na Srí Lanke boli ovplyvnené krátkodobým politickým tlakom.

- Komunikácia s verejnosťou zo strany vlády je prevenciou šírenia „správ“ cez sociálne siete.

Otázky na diskusiu k prípadovej štúdii:

1. Aké sú vonkajšie príčiny vonkajšej zadlženosti Srí Lanky?
2. Aké vnútorné príčiny zhoršili dlžnícku krízu Srí Lanky?
3. Môžu reformy požadované MMF pomôcť Srí Lanke prekonať dlhovú krízu a viesť k ekonomickému rastu? Uved'te svoje názory.
4. Ako by mali postupovať iné rozvojové krajiny v prípade rizika dlžníckej krízy a bankrotu?

Úlohy na vypracovanie k prípadovej štúdii:

1. Nájdite najnovšie informácie o vývoji dlhovej krízy na Srí Lanke.
2. Uved'te, aké opatrenia MMF vláda Srí Lanky prijala.
3. Popíšte, ako riešila Srí Lanka dlh voči Číne.
4. Spracujte problematiku čínskych exportných úverových agentúr vo vzťahu k zadlženosti rozvojových krajín (konkrétne voči Srí Lanke). Údaje môžete čerpať z učebnice Pavelka, L., Ružeková V., Zubaľová, E. (2021). *Inštitucionálna podpora financovania exportu a zahraničných investícií vo vybraných krajinách EÚ*. Praha: Leges.

Otázky a témy na diskusiu k 3. kapitole:

1. Aké vnútorné faktory vplývajú na zadlženosť rozvojovej krajiny?
2. Aké vonkajšie faktory vplývajú na zadlženosť rozvojovej krajiny?
3. Čo bolo príčinou dlhovej krízy v prvej etape, t. j. do roku 1989?
4. Aké odporúčenia obsahoval Washingtonský konsenzus?
5. Čo je typické pre druhú vlnu dlhovej krízy (roky 1990 – 2000)?
6. Aké boli najvýraznejšie problémy rozvojových krajín v rokoch 2020 – 2022, ktoré negatívne ovplyvnilo ich schopnosť splácať dlhy?
7. Aké sú možnosti na riešenie dlhovej krízy rozvojových krajín?
8. Aké prínosy / riziká vidíte v nástroji debt-for-climate swap?
9. Vymenujte aspoň 3 iniciatívy na oddlženie rozvojových krajín a popíšte ich.
10. Čo musia splňať krajiny, aby mohli žiadať o pomoc v rámci Iniciatívy HIPC?
11. Aké sú výhody a riziká kampaní ako Jubilee 2000?

Úlohy na vypracovanie k téme:

1. *Vyberte rozvojovú krajinu a popíšte jej situáciu v rámci dlhovej krízy (aký je jej dlh, výška dlhu, skladba veriteľov, využitie nástrojov na riešenie krízy, vplyv dlhu na fungovanie krajiny).*
2. *Spracujte váš názor na možné riešenia dlhovej krízy.*

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Kapitola 1

- Akhtar, S. I., & Williams, B. R. (2022). U.S. Trade Policy: Background and Current Issues. CRS report IF10156, March 16, 2022. Dostupné 15. 11. 2022 na: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10156>
- Baláž, P., Verček, P., Cihelková, E., Ferencíková, S., Gaval'ová, V., Kaš'áková, E., Svobodová, V., Škorvagová, S., Poliačik, I., & Pavelka, L. (2010). *Medzinárodné podnikanie: Na vlně globalizujúcej sa svetovej ekonomiky*. 5. prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Sprint dva, 2010. 546 s.
- BBC. (2021). What is the 'One China' policy? 6 October 2021. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-38285354>
- Birdsall, N. M., Campos, J. E. L., Kim, C-S., Corden, W. M., MacDonald, L., Pack, H., Page, J., Sabor, R., & Stiglitz, J. E. (1993). The East Asian Miracle: economic growth and public policy: Main report. A World Bank Group. Dostupné 15. 11. 2022 na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/975081468244550798/Main-report>
- Bondarenko, P. (2018, January 15). fair trade. Encyclopedia Britannica. Dostupné 15. 10. 2022 na: <https://www.britannica.com/topic/fair-trade>
- Bozkurt, T., & Karaköy, C. (2022). International Trade Review of Asian Tigers Countries (2000-2020). *Journal of Process Management and New Technologies*. 10(1-2), 52–69. DOI: <https://doi.org/10.5937/jpmnt10-37249>
- Cambridge Dictionary. (2022). Fair trade. Dostupné 5. 11. 2022 na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fair-trade>
- Carrasco, C. A., & Tovar-García, E. D. (2020). Trade and growth in developing countries: the role of export composition, import composition and export diversification. *Economic Change and Restructuring*. doi:10.1007/s10644-020-09291-8
- Cernat, L., Laird, S., Monge-Roffarello, L., & Turrini, A. (2004). The EU Everything But Arms Initiative and the LDCs. In: Guha-Khasnabis, B. (eds) *The WTO, Developing Countries and the Doha Development Agenda. Studies in Development Economics and Policy*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230523265_9

- CFI Team. (2022). Four Asian Tigers. Dostupné 15. 11. 2022 na: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/four-asian-tigers/>
- Cihelková, E. a kolektív. (2007). Nový regionalismus. Teorie a prípadová studie (Evropská unie). Praha: C. H. Beck, 361 s.
- Constitutional and Mainland Affairs Bureau. (2007). The Joint Declaration. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.cmab.gov.hk/en/issues/jd2.htm>
- Copper, J. C. (2022). Taiwan. Encyclopedia Britannica, November 13, 2022. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.britannica.com/place/Taiwan>
- Dragusanu, R., Giovannucci, D., & Nunn, N. (2014). The Economics of Fair Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 28(3), 217–236. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.28.3.217> doi=10.1257/jep.28.3.217
- Drieniková, K., Zubaľová, Ľ. (2013). Zahraničnoobchodná politika EÚ v meniacich sa podmienkach globálneho hospodárskeho prostredia. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 264 s.
- Ducharme, J. (2020). World Health Organization Declares COVID-19 a 'Pandemic.' Here's What That Means. March 11, 2020. Dostupné 3. 11. 2022 na: <https://time.com/5791661/who-coronavirus-pandemic-declaration/>
- European Commission. (2022). Generalised Scheme of Preferences. Dostupné 10. 11. 2022 na: https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/generalised-scheme-preferences_en
- Európsky parlament, Rada Európskej únie. (2012). Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 978/2012 z 25. októbra 2012, ktorým sa uplatňuje systém všeobecných colných preferencií a zrušuje nariadenie Rady (ES) č. 732/2008. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32012R0978>
- Európsky parlament. (2017). Správa o odporúčaní Európskeho parlamentu Rade, Komisii a podpredsedníčke Komisie/vysokej predstaviteľke Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku týkajúcom sa Hongkongu 20 rokov po jeho odovzdaní. Dostupné 17. 11. 2022 na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0382_SK.html
- Fairtrade Australia New Zealand. (2022). Fairtrade vs Fair Trade. 15 September 2022. Dostupné 12. 11. 2022 na: <https://fairtradeanz.org/stories/fairtrade-vs-fair-trade, 2022>
- Fairtrade Foundation. (n. d.). What is Fairtrade? Dostupné 5. 11. 2022 na: <https://www.fairtrade.org.uk/what-is-fairtrade/>
- Fairtrade International. (2022). Building resilience in a changing world. Annual Report 2021-2022. Bonn, 12 October, 2022. Dostupné 5. 11. 2022 na: https://files.fairtrade.net/publications/FI_Annual-Report_2021_web_sp.pdf

- Fairtrade International. (n. d.). An overview of our impact. Dostupné 5. 11. 2022 na: <https://www.fairtrade.net/impact/overview>
- Fogaš, A. (2015). Geografia sveta. Regionálnogeografická charakteristika kontinentov, svetadielov a oceánov so zreteľom na ich špecifiká. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2015. 138 s.
- Fojtíková, L. a kolektív. (2014). Postavení Evropské unie v podmínkách globalizované světové ekonomiky. Ostrava: VSB-TU Ostrava, 390 s.
- Gavaľová V., & Baumgartner B. 2014. Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín. Bratislava, Ekonóm, 2014. 268 strán. ISBN 978-80-225-3844-2.
- Chalmers, J., & Abnett, K. (2022). EU urges dialogue to reduce risks amid Taiwan tension. August 3, 2022. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.reuters.com/world/eu-urges-dialogue-reduce-risks-amid-taiwan-tension-2022-08-03/>
- Chan, T. (2022). Singapore outperforms Hong Kong in top three of the Global Financial Centres Index. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.humanresourcesonline.net/singapore-outperforms-hong-kong-in-top-three-of-the-global-financial-centres-index>
- Chi-Keung, L. (2022). Hong Kong. Encyclopedia Britannica, 18 Oct. 2022. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.britannica.com/place/Hong-Kong>.
- Indian Economy. (2017). Neo-protectionism. Dostupné 15. 8. 2022 na: <https://lms.indianeconomy.net/glossary/neo-protectionism/>
- Irwin, D. P. (2020). Import substitution is making an unwelcome comeback. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/import-substitution-making-unwelcome-comeback>
- ITC. (2022). List of importing markets for a product exported by Least Development Countries (LDCs). All products. Dostupné 23. 3. 2022 z <https://www.trademap.org>
- Kalf, J., & Weernink, M. (2016). Asia-Pacific: many risks but no new Asian crisis in the making. Economic Report, February 18, 2016. Dostupné 15. 11. 2022 na <https://economics.rabobank.com/publications/2016/february/asia-pacific-many-risks-but-no-new-asian-crisis-in-the-making/>
- Kaš'áková, E., & Ružeková, V. 2014. Zahraničnoobchodné vzťahy EÚ s vybranými tretími krajinami III (Južná Kórea, Kanada, Ukrajina a Rusko). Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2014, 170 s.
- Kohlmann, T. (2022). How Taiwanese semiconductors reign supreme. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.dw.com/en/how-taiwan-semiconductors-are-key-for-global-high-tech/a-62700581>

- Lipková, Ľ. a kol.. *Svetová ekonomika: Juhovýchodná Ázia I*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2013. 135 s.
- Meng, J., Mi, Z., Guan, D., Li, J., Tao, S., Li, Y., Feng, K., Liu, J., Liu, Z., Wang, X., Zhang, Q., & Davis, S. J. (2018). The rise of South–South trade and its effect on global CO2 emissions. *Nature Communications*, 9(1):1871. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-04337-y>
- Menon, A. (2020). List Of Major Shipbuilding Companies Around the Globe. October 12, 2020. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.marineinsight.com/know-more/list-of-major-shipbuilding-companies-around-the-globe/>
- Michalopoulos, C. (2003). Special and Differential Treatment of Developing Countries in TRIPS. Geneva: Quaker United Nations Office. Dostupné 15. 11. 2020 na https://www.quno.org/sites/default/files/resources/Special-Differential-Treatment-in-TRIPS-English_0.pdf
- Ogujiuba, K., Nwogwugwu, U., & Kike, E. (2011). Import substitution industrialization as learning process: sub Saharan African experience as distortion of the “good”. *Business and Management Review*, 1(6), 08–21.
- Ochotnický, P., & Kiseľáková, D. 2019. *Konkurencieschopnosť, ekonomický rast a prežitie firiem*. 1. vydanie. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2019. 167 s. ISBN 978-80-7598-628-3.
- Severns, Ch. (2021). The Development of the Four Asian Tigers. Dostupné 15. 11. 2022 na: <https://www.borgenmagazine.com/development-of-the-four-asian-tigers/>
- Sin, N. (2020). Explainer: How important is Hong Kong to China as a free finance hub? Reuters, May 29, 2020. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://www.reuters.com/article/us-hongkong-protests-finance-explainer-idUSKBN2350VO>
- Sinopsis. (2020). Politika jedné Číny. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://sinopsis.cz/sinopsis/politika-jedne-ciny/>
- Sirdey, N., Maisonhaute, J., & Arnold, N. (2019). Should Fair Trade Be Practiced beyond International Trade? The Rise of Domestic Fair Trade Initiatives. *Revue Internationale des Études du Développement*, 240, 189-207. <https://doi.org/10.3917/ried.240.0189>
- Swanepoel, E. (2020). The Law of the Sea and Landlocked. South African Institute of International Affairs. <http://www.jstor.org/stable/resrep25954>
- UNCTAD. (2020). The UNCTAD Handbook of Statistics 2020. New York: United Nations. Dostupné 20. 8. 2022 na: <https://unctad.org/HandbookOfStatistics>.

- UNCTAD. (2021a). The UNCTAD Handbook of Statistics 2021. New York: United Nations. Dostupné 20. 8. 2022 na: <https://unctad.org/HandbookOfStatistics>.
- UNCTAD. (2021b). SDG Pulse. UNCTAD Takes the Pulse of the SDGs. New York: United Nations. DOI: <https://doi.org/10.18356/9789210058841>
- UNCTAD. (2022). UN recognition of the least developed countries. Dostupné 15. 11. 2022 na: <https://unctad.org/topic/least-developed-countries/recognition>
- UNCTAD. (n. d. a). List of Landlocked Developing Countries. Dostupné 20. 8. 2022 na: <https://unctad.org/topic/landlocked-developing-countries/list-of-LLDCs>
- UNCTAD. (n. d. b). Generalized System of Preferences. Dostupné 20. 8. 2022 na: <https://unctad.org/topic/trade-agreements/generalized-system-of-preferences>
- UNCTAD. (n. d. c). Generalized System of Preferences. Dostupné 10. 11. 2022 na: <https://unctad.org/topic/trade-agreements/generalized-system-of-preferences>
- United Nations (2021). List of Least Developed Countries (as of 24 November 2021). Committee for Development Policy. Dostupné 13. 11. 2022 na: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf
- United Nations. (1964). Proceedings of the United Nations Conference on Trade and Development. Geneva, 23 March—16 June 1964. Volume I. Final Act and Report (E/CONF.46/141, Vol. I). New York, 1964. Dostupné 15. 11. 2022 na https://unctad.org/system/files/official-document/econf46d141vol1_en.pdf
- United Nations. (2016). Generalized System of Preferences. Handbook on the Scheme of the United States of America. Geneva, Rev. 3, 116 p. Dostupné 10. 11. 2022 na: <https://unctad.org/webflyer/gsp-handbook-scheme-united-states-america>
- United Nations. (2022a). Generalized System of Preferences. Handbook on the Scheme of the European Union. Fifth edition. Geneva, 75 p. Dostupné 10. 11. 2022 na: <https://unctad.org/webflyer/gsp-handbook-scheme-european-union-5th-edition>
- United Nations. (2022b). About Least Developed Countries. Dostupné 15. 11. 2022 na <https://www.un.org/ohrlls/content/about-least-developed-countries>
- United Nations. (2022c). The Least Developed Countries Report 2022 - The low-carbon transition and its daunting implications for structural transformation. Geneva, 3 November 2022. Dostupné 15. 11. 2022 na: <https://unctad.org/webflyer/least-developed-countries-report-2022>

- University of Canterbury. (n. d.). What is Fair Trade? Dostupné 19. 11. 2022 na: <https://www.canterbury.ac.nz/life/sustainability/sustainability-engagement--get-involved/fair-trade/what-is-fair-trade/>
- USTR. (2020). U.S. Generalized System of Preferences Guidebook. Washington D. C., November 2020. Dostupné 10. 11. 2022 na: https://ustr.gov/sites/default/files/gsp/GSPGuidebook_0.pdf
- USTR. (n. d.). Generalized System of Preferences (GSP). Dostupné 10. 11. 2022 na: <https://ustr.gov/issue-areas/trade-development/preference-programs/generalized-system-preference-gsp>
- Wang, S. T. E., & Chen, Y.-C. (2019). Effects of perceived justice of fair trade organizations on consumers' purchase intention toward fair trade products. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 50, 66–72. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.05.004>
- Wong, L. (2022a). Generalized System of Preferences (GSP). CRS report IF11232, Updated January 13, 2022. Dostupné 10. 11. 2022 na: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11232>
- Wong, L. (2022b). Generalized System of Preferences (GSP): Overview and Issues for Congress. CRS report RL33663, July 20, 2022. Dostupné 12. 11. 2022 na: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL33663>
- Woo, M. J.-E. (2007). Reorienting East Asia: Ten Years after the Financial Crisis. *Irish Studies in International Affairs*, 18, 81–90. <http://www.jstor.org/stable/25469817>
- WTO. (2021). World Trade Statistical Review 2021. Dostupné 19. 11. 2022 na: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts21_toc_e.htm
- WTO. (2022). RTAs in force, participation by region. Dostupné 17. 11. 2022 na: <https://rtais.wto.org/UI/charts.aspx>
- WTO. (n. d.). Differential and more favourable treatment reciprocity and fuller participation of developing countries. Dostupné 10. 11. 2022 na: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm
- Yew, L. K. (2020). Z tretieho sveta medzi elitu. Úspešný príbeh Singapuru. Bratislava: United Philanthropy, 2020, 656 s.

Kapitola 2

- Akkoyunlu, S., Siliverstovs, B. 2014. Migration and Trade: Complements or Substitutes? Evidence from Turkish Migration to Germany. *Emerging Market Finance and Trade* 45(5):46-61. DOI: 10.2753/REE1540-496X450504

- Apak, H. 2019. A Comprehensive Analysis on the EU – Turkey Statefment. Dostupné 6.6. 2020 na: <https://www.grin.com/document/506287>
- Bansak, C., Simpson, N., Zavodny, M. 2015. The Economics of Immigration. New York: Routladge, 2015. 337 strán. ISBN 978-0-415-74706-6.
- BBC News. 2020. Turkey says millions of migrants may head to EÚ. Marec 2020. Dostupné 6. 6. 2020 na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-51707958>
- Bhatia, S. K. (2015). Migration and bilateral trade flows: Evidence form India and OECD countries. Applied Econometrics and International Development 15(2):179-196. Dostupné 19. 7. 2022 na: https://www.researchgate.net/publication/313870316_Migration_and_bilateral_trade_flows_Evidence_from_India_and_OECD_countries
- CIA. 2022. The World Factbook. Dostupné 27. 6. 2022 na internete na: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/median-age/country-comparison>
- Collier, P. Exodus. Jak migrace mění náš svět. 2017. Praha: Libry. 258 strán. ISBN 978-80-7277-557-6.
- Conte, A., Migali, S. 2019. The role of conflict and organized violence in international forced migration. In Demographic Research, volume 41, article 14, pages. DOI 10.4054/DemRes.2019.41.14
- Council of the European Union. 2019. Migration and trade. Dostupné 8. 9. 2020 na: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13449-2019-INIT/en/pdf>
- Europa.eu. 2012. Dohoda o hospodárskom partnerstve medzi štátmi CARIFORUM-u na jednej strane a Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi na druhej strane. Dostupné 6. 6. 2020 na: http://publications.europa.eu/resource/cellar/8443dee4-ace8-4a4e-8947-f50b0ecfd96c.0002.02/DOC_1
- European Commission, 2017. EU – Jordan Partnership. The Compact. Dostupné 7. 6. 2020 na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/jordan-compact.pdf>
- European Council. 2016. EU and Lebanon adopt partnership priorities and compact. Dostupné 8. 6. 2020 na: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/11/15/eu-lebanon-partnership/>
- European Council. 2020. Infographic – Visa facilitation and liberalization. 2020. Dostupné 6. 6. 2020 na: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/visa-facilitation-liberalisation/>

- Eurostat. 2020. Migration and migrant population statistics. Dostupné 6. 6. 2020 na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics
- Eurostat. 2022. Migration and migrant population statistics. Dostupné 19. 6. 2022 na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#:~:text=persons%20in%202020-,Migration%20flows%3A%20Immigration%20to%20the%20EU%20from%20non%2Dmember%20countries,left%20an%20EU%20Member%20State
- Figueiredo, E., Lima, L. R., Orefice, G. 2016. Third Country Effect on Migration: the Trade-Migration Nexus Revisited. 2016. 36 str. Dostupné 6. 6. 2020 na: http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2016/wp2016-22.pdf
- Figueiredo, E., Orefice, G., Lima, L. R. Migration, trade and spillover effect. 2019. Journal of Comparative Economics, 48(2). DOI: 10.1016/j.jce.2019.10.005. Dostupné 7. 6. 2019 na: https://www.researchgate.net/publication/337118586_Migration_trade_and_spillover_effects
- Genc, M. 2011. The impact of migration on trade. Dostupné 11. 6. 2020 na: <https://wol.iza.org/articles/impact-of-migration-on-trade/long>
- Gota, P., Verter, N. (2018). A framework for linkage between international migration and trade. Conference paper : International Scientific Conference on Region in the Development of Society, Brno-Czech Republic. Dostupné 20. 7. 2022 na: https://www.researchgate.net/publication/324890116_A_framework_for_linkages_between_international_migration_and_trade
- Groenendijk, J. (2017). European Approaches to Migration and Trade. Dostupné 19. 7. 2022 na: https://www.researchgate.net/publication/320618162_European_Approaches_to_Migration_and_Trade
- IMF. 2008. Dostupné 5. 6. 2020 na: <https://www.imf.org/external/np/sta/bop/2008/rcg/pdf/ch3.pdf>
- IOM. 2019. Migration in the world. Dostupné 31. 5. 2020 na: <https://www.iom.sk/en/migration/migration-in-the-world.html>
- IOM. 2022. World Migration Report 2022. ISSN 1561-5502. Dostupné 18. 7. 2022 na: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

- Langan, M., Price, S. 2021. Migration, development and EU free trade deals: the paradox of Economic Partnership Agreements as a push factor for migration. *Global Affairs*, 7(4), 505-521. <https://doi.org/10.1080/23340460.2021.1969669>
- Lavenex, S., Ucarer, E.. 2002. *Migration and Externalities of European Migration*. Oxford: Lexington Books [SEP], 2002 . ISBN 0 7391 0378 4 hb. Dostupné 11. 6. 2020 na: <https://academic.oup.com/jrs/article-abstract/16/4/446/1567130?redirectedFrom=fulltext>
- Migration Data Portal. 2022. Remittances. Dostupné 29. 7. 2022 na: <https://www.migrationdataportal.org/themes/remittances#:~:text=In%202021%2C%20the%20top%20five,recipient%20of%20remittances%20since%202008.>
- Moyo, D. 2009. *Dead Aid. Why aid is not working and how there is another way for Africa*. Londýn: Penguin Books Ltd. 188 strán. ISBN978-0-141-03118-7
- OECD. (2022). *ODA Levels in 2021*. Dostupné 19. 7. 2022 na: <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/ODA-2021-summary.pdf>
- Schmiege, E. 2019. *Connection between trade policy and migration*. 2019. Dostupné 31. 5. 2020 na: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2019RP15/#hd-d25979e328>
- Schachtschneider, J. (2022). *Trade and Migration: How the EU Can Influence Migration Through Trade (April 27, 2022)*. SSRN Electronic Journal. DOI: 10.2139/ssrn.4094821
- The Economist. 2018. *What educated people from poor countries make of the „brain drain“ argument*. 2018. Dostupné 31. 5. 2020 na: <https://www.economist.com/open-future/2018/08/27/what-educated-people-from-poor-countries-make-of-the-brain-drain-argument>
- The Economist. 2020. *Covid drie sup a cash cow*. In *The Economist*, April 18th, 2020, Volume 435, number 9190. Str. 28. ISSN 0013-0613.
- The Migration Observatory. 2012. *Migration and development*. 16.3. 2012. Dostupné 5. 6. 2020 na: <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/primers/migration-and-development/>
- The World Bank. 2019a. *Annual remittances data*. Dostupné 31. 5. 2020 na: <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/migration-and-remittances>

- The World Bank. 2019b. Data release: Remittances to low- and middle-income countries on track to reach \$551 billion in 2019 and \$597 billion by 2021. Dostupné 31. 5. 2020 na: <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/data-release-remittances-low-and-middle-income-countries-track-reach-551-billion-2019>
- The World Bank. 2022a. Foreign direct investments, net inflows (BOP, current USD) – Low and middle income. Dostupné 27. 7. 2022 na: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=XO>
- The World Bank. 2022b. Personal remittances, received (current USD) – Low and middle income. Dostupné 27. 7. 2022 na: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?locations=XO>
- The World Bank. 2022c. Net official development assistance received (current USD) – Middle income. Dostupné 28. 7. 2022 na: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ODAT.CD?locations=XP>
- The World Bank. 2022d. Net official development assistance received (current USD) – Low income. Dostupné 28. 7. 2022 na: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ODAT.CD?locations=XM>
- The World Bank. 2022e. Remittances to Reach \$630 billion in 2022 with Record Flows into Ukraine. Dostupné 25. 7. 2022 na: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/05/11/remittances-to-reach-630-billion-in-2022-with-record-flows-into-ukraine#:~:text=Remittance%20flows%20to%20the%20East,by%202.5%20percent%20in%202021.>
- The World Bank Group. 2019. Leveraging Economic Migration for Development. Dostupné 31. 5. 2020 na: https://www.knomad.org/sites/default/files/2019-08/World%20Bank%20Board%20Briefing%20Paper-LEVERAGING%20ECONOMIC%20MIGRATION%20FOR%20DEVELOPMENT_0.pdf
- https://www.knomad.org/sites/default/files/2019-08/World%20Bank%20Board%20Briefing%20Paper-LEVERAGING%20ECONOMIC%20MIGRATION%20FOR%20DEVELOPMENT_0.pdf
- UNHCR. 2019a. Figures at a Glance. 2019. Dostupné 3.6. 2020 na: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html#:~:text=At%20least%2070.8%20million%20people,under%20the%20age%20of%2018.>
- UNHCR. 2020b. Syria Regional Refugee Response. 2020. Dostupné 11.6. 2020 na: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

- UNHCR. (2022a). Global report. 2022. Dostupné 18. 7. 2022 na: <https://reporting.unhcr.org/globalreport2021/pdf>
- UNHCR. 2022b. Global Trends. Forced Displacement in 2022. Dostupné 18.7. 2022 na: <https://reliefweb.int/report/world/global-trends-forced-displacement-2021-enar>
- UNHCR. 2022c. UNHCR: Global displacement hits another record, capping decade-long rising trend. Dostupné 18. 7. 2022 na: <https://www.unhcr.org/news/press/2022/6/62a9d2b04/unhcr-global-displacement-hits-record-capping-decade-long-rising-trend.html#:~:text=UNHCR%202021%20Global%20Trends%20Report,events%20seriously%20disturbing%20public%20order.>
- Van Der Loo, G. 2022. The Commission proposal on reforming the Generalised Scheme of Tariff Preferences: analysis of human rights incentives and conditionalities. Dostupné 24. 7. 2022 na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/653661/EXP_O_IDA\(2022\)653661_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/653661/EXP_O_IDA(2022)653661_EN.pdf)
- Woodruft, Ch., Zenteno, R. (2001). Remittances and Microenterprises in Mexico. Dostupné 13. 11. 2020 na: https://www.researchgate.net/publication/228240456_Remittances_and_Microenterprises_in_Mexico

Kapitola 3

- Advocacy International. 2000. Jubilee 2000. Dostupné 8. 8. 2022 na: <https://www.advocacyinternational.co.uk/featured-project/jubilee-2000>
- American Foreign relations. 2022. International Monetary Fund and World Bank – the imf after the collapse of bretton woods. Dostupné 27. 7. 2022 na: <https://www.americanforeignrelations.com/E-N/International-Monetary-Fund-and-World-Bank-The-imf-after-the-collapse-of-bretton-woods.html>
- Bala, S. (2022). Sri Lanka ‘can’t get out of crisis without China,’ analyst says. Dostupné 14. 8. 2022 na: <https://www.cnbc.com/2022/07/20/china-can-play-critical-role-to-help-sri-lanka-with-its-debt-problems-analysts-say.html>
- Bhowmick, S. 2022. Fallacies in Sri Lanka’s external debt patterns. Dostupné 13. 8. 2022 na: <https://www.orfonline.org/expert-speak/fallacies-in-sri-lankas-external-debt-patterns/>
- Busby. 2007. Bono Made Jesse Helms Cry: Jubilee 2000, Debt Relief, and Moral Action in International Politics. *International Studies Quarterly*, 51: 2, Jún 2007, s. 247–275. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2007.00451.x>

- Busby, J. 2012. Is There a Constituency for Global Poverty? Jubilee 2000 and The Future of Development Advocacy. Dostupné 10. 8. 2022 na: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/2007busby.pdf>
- Cline, W., R. 1989. The Baker Plan. Progress, Shortcomings, and Future. Dostupné 28. 7. 2022 na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/512631468764360794/pdf/multi0page.pdf>
- Dadush a kol., 2000. The Role of Short-Term Debt in Recent Crises. Dostupné 3. 8. 2022 na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/12/dadush.htm>
- Daily FT. 2020. SL's descent to lower middle income: Strategise to move up to high-income level. Dostupné 13. 8. 2022 na: <https://www.ft.lk/Columnists/SL-s-descent-to-lower-middle-income-Strategise-to-move-up-to-high-income-level/4-702627#:~:text=According%20to%20the%20World%20Bank%20data%20C%20Sri%20Lanka%20got%20promoted,lapse%20of%20some%2022%20years.>
- Economynext. 2022. Sri Lanka public debt surges over 127-pct of GDP as monetary instability bites. Dostupné 13. 8. 2022 na: <https://economynext.com/sri-lanka-public-debt-surges-over-127-pct-of-gdp-as-monetary-instability-bites-97745/>
- Estevao, M. 2022. For poor countries already facing debt distress, a food crisis looms. Dostupné 4. 8. 2022 na: <https://blogs.worldbank.org/voices/poor-countries-already-facing-debt-distress-food-crisis-looms>
- Estevao, M., Essl, S. 2022. When the debt crises hit, don't simply blame the pandemic. Dostupné 8. 4. 2022 na: <https://blogs.worldbank.org/voices/when-debt-crises-hit-dont-simply-blame-pandemic>
- Ferraro, V., Rosser, M. 1994. Global Debt and Thord World Development. Dostupné 27. 7. 2022 na: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/globdebt.htm>
- Gaval'ová, V., Baumgartner, B. 2014. Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín. Bratislava, Ekonóm, 2014. 268 strán. ISBN 978-80-225-3844-2
- Gordon, N. 2022. How COVID and a nationwide pivot to organic farming pushed Sri Lanka's economy to the brink of collapse. Dostupné 13. 8. 2022 na: <https://fortune.com/2022/04/09/sri-lanka-debt-crisis-inflation-rajapaksa-protest-imf-ukraine/>

- Greenhouse, S. 1988. French Plan to Forgive Africa Debt. The New York Times, 9. 6. 1988, str. 1. Dostupné 2. 8. 2022 na: <https://www.nytimes.com/1988/06/09/business/french-plan-to-forgive-africa-debt.html>
- History. 2021. Live Aid concert raises \$127 million for famine relief in Africa. Dostupné 12. 8. 2022 na: <https://www.history.com/this-day-in-history/live-aid-concert>
- HIR. 2020. The Sri Lankan Civil War and its History. Dostupné 13. 8. 2022 na: <https://hir.harvard.edu/sri-lankan-civil-war/>
- Chabert, G., Cerisola, M., Hakula, D. 2022. Restructuring Debt of Poorer Nations Requires More Efficient Coordination. IMF Blog. Dostupné 5. 8. 2022 na: <https://blogs.imf.org/2022/04/07/restructuring-debt-of-poorer-nations-requires-more-efficient-coordination/#>
- IDA. 2022. Dostupné 5.8. 2022 na: <https://ida.worldbank.org/en/what-is-ida>
- IMF 2017. Multilateral Debt Relief Initiative – Questions and Answers. Dostupné 6. 8. 2022 na: <https://www.imf.org/external/np/exr/mdri/eng/mdrians.htm#q01>
- IMF, 2000. The Logic of Debt Relief for the Poorest Countries. Dostupné 3. 8. 2022 na: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/092300.htm>
- IMF. 2022a. The end of the Bretton Woods System (1972 – 81). Dostupné 28. 7. 2022 na: <https://www.imf.org/external/about/histend.htm#:~:text=End%20of%20Bretton%20Woods%20system,-The%20system%20dissolved&text=In%20August%201971%2C%20U.S.%20President,the%20breakdown%20of%20the%20system>
- IMF. 2022b. List of LIC DSAs for PRGT-Eligible Countries. Dostupné 12. 8. 2022 na: <https://www.imf.org/external/Pubs/ft/dsa/DSAlist.pdf>
- Irwin, D.A., Ward, O. (2021). What is the „Washington Consensus“. Dostupné 23.7. 2022 na: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/what-washington-consensus>
- Jubilee Scotland, 2021. The History of Debt in The Global South. Dostupné 4. 8. 2022 na: <https://www.jubileescotland.org.uk/the-issue/history-of-debt/>
- Kose et e.2020. Caught by a cresting debt wave. Dostupné 27. 7. 2022 na: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/06/COVID19-and-debt-in-developing-economies-kose>
- Mazarei, A. 2021. Developing countries need greater financing and debt relief for COVID-19 and future pandemics. Dostupné 6. 8. 2022 na:

- <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/developing-countries-need-greater-financing-and-debt-relief>
- Monteagudo, M. 1994. The Debt Problem: The Baker Plan and the Brady Initiative: A Latin American Perspective. Dostupné 2. 8. 2022 na: <https://core.ac.uk/download/pdf/216911883.pdf>
- NIKKEY ASIA. 2022. Sri Lanka to present debt restructuring plan to IMF by August. Dostupné 14.8. 2022 na: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Sri-Lanka-crisis/Sri-Lanka-to-present-debt-restructuring-plan-to-IMF-by-August>
- Saramago, L., Martins, F. 1998. Debt relief in developing countries. Banco de Portugal, Economic bulletin. Marec1998. Dostupné 3. 8. 2022 na: https://www.bportugal.pt/sites/default/files/anexos/papers/ab199802_e.pdf
- SDG Pulse. 2022. Developing country external debt: A cascade of crises means more countries face debt distress. Dostupné 4. 8. 2022 na: <https://sdgpulse.unctad.org/debt-sustainability/>
- The Economist. 2021. Debt-for-nature swap. Fee relief. The Economist, 441:9271, str. 65 – 66. ISSN 0013-0613
- The Economist. 2022a. Thanks, but no thanks. The Economist, 442:9279, 15.1. 2022, str. 46, ISSN 0013-0613
- The Economist. 2022b. Debt and denial. The Economist, 443:9294, 30. 4. 2022, str. 29-30, ISSN 0013-0613
- The Economist. 2022c. The fragile 53. The Economist, 444:9386, 23. 7. 2022, str. 60-62. ISSN 0013-0613
- The World Bank. 2022a. International debt statistics. Dostupné 4. 8. 2022 na: <https://datatopics.worldbank.org/debt/ids/regionanalytical/LMY>
- The World Bank. 2022b. Debt Service Suspension Initiative. Dostupné 4. 8. 2022 na: <https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/covid-19-debt-service-suspension-initiative>
- The World Bank. 2022c. International debt statistics. Dostupné 5.8. 2022 na: <https://www.worldbank.org/en/programs/debt-statistics/ids/region>
- The World Bank. 2022d. Stagflation Risk Rises Amid Sharp Slowdown in Growth. 176 s. ISBN 978-1-4648-1844-8. Dostupné 5.8. 2022 na: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
- The World Bank. 2022e. Resolving High Debt after the Pandemic. Dostupné 5.8. 2022 na: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/cb15f6d7442eadedf75bb95c4fdec1b3-0350012022/related/Global-Economic-Prospect-2022-January-2022-Topical-Issue-1.pdf>

- The World Bank. 2022f. International debt statistics. Sri Lanka. Dostupné 14.8. 2022 na: <https://datatopics.worldbank.org/debt/ids/country/LKA>
- The World Bank. 2022g. Heavily indebted poor countries (HIPC). Dostupné 16.8. 2022 na: <https://data.worldbank.org/country/XE>
- Toussaint, E., Rivié M. 2018. Evolution of the external debt of Developing Countries between 2000 and 2018. Dostupné 3. 8. 2022 na: <https://www.cadtm.org/Evolution-of-the-external-debt-of-Developing-Countries-between-2000-and-2018>
- Toussaint, E. 2022. After a decline in movements against illegitimate debt between 2016 and 2022, will there be a resurgence in 2023? Dostupné 4. 8. 2022 na: <https://www.cadtm.org/After-a-decline-in-movements-against-illegitimate-debt-between-2016-and-2022>
- UN. 2001. Finding solutions to the debt problems of developing countries. Dostupné 3. 8. 2022 na: <https://www.un.org/esa/ecesa/documents/documents/ecesa-2.pdf>
- UN. 2022. Developing Countries Must Be Provided with Debt Relief to Prevent Financial Brink, Preserve Progress, Deputy Secretary-General Tells Development Finance Dialogue. Dostupné 6. 8. 2022 na: <https://press.un.org/en/2022/dsgsm1718.doc.htm>
- Wickremesinghe, R. 2022. Sri Lanka to present debt restructuring programme to IMF by August: PM. Business Standard, 5. júla 2022. Dostupné 14. 8. 2022 na https://www.business-standard.com/article/international/sri-lanka-to-present-debt-restructuring-programme-to-imf-by-august-pm-122070500555_1.html#:~:text=The%20country%2C%20with%20an%20acute,stands%20at%20USD%2051%20billion.
- Wignaraja, 2022. Five lessons from Sri Lanka's Debt and economic crisis. Dostupné 12. 8. 2022 na: <https://odi.org/en/insights/five-lessons-from-sri-lankas-debt-and-economic-crisis/>
- Woolfenden, T. 2021. Debt-for-climate swaps: not a silver bullet. Dostupné 2. 8. 2022 na: <https://debtjustice.org.uk/blog/debt-for-climate-swaps-not-a-silver-bullet>
- World Economic and Social Survey, 2017. The end of the Golden Age, the debt crisis and development setbacks. Dostupné 28. 7. 2022 na: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESS_2017_ch3.pdf

Název: **Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín –
postavenie v medzinárodnom obchode, dlhová kríza
a vplyv migrácie**

Autorky: Ing. Ľubica Zubaľová, PhD.
Ing. Kristína Drieniková, PhD.

Recenzenti: doc. Ing. Peter Knapik, PhD.
Ing. Barbora Družbacká, PhD.

Rozsah: 117 s.

Náklad: 100 ks

Účel: učebnice

Rok vydání: 2022

Vydavateľ: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, z. ú.
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice, www.vsers.cz

ISBN 978-80-7556-122-0